

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Василь Ільницький

**Методологія дослідження
українського визвольного руху
(1920–1950-х рр.)**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для підготовки фахівців третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія

**Дрогобич
2022**

УДК 930.2:94(477):355.089

I 48

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 23 червня 2022 р.)

Рецензенти:

Петречко Олег Михайлович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Стецик Юрій Орестович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск:

Футала Василь Петрович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка,

Ільницький Василь.

I 48 **Методологія дослідження українського визвольного руху (1920–1950-х рр.).** Конспект лекцій для підготовки фахівців третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. 96 с.

У посібнику публікуються конспекти лекцій для підготовки фахівців третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія. Посібник укладений відповідно до робочої навчальної програми дисципліни “Методологія дослідження українського визвольного руху (1920–1950-х рр.)”, затвердженої вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. У ньому розглядаються питання методології та методики дослідження українського визвольного руху (1920–1950-х рр.).

© Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022

ЗМІСТ

Вступ. Історіографія.....	4
Джерельна база дослідження.....	12
Методологія досліджень.....	22
Методика роботи в архівних установах.....	32
Дослідження структурних ланок ОУН.....	39
Вивчення структурних частин УПА.....	53
Вивчення повсякденного життя підпільників та повстанців.....	58
Дослідження репресивної політики окупаційних режимів.....	65
Просопографічні дослідження кадрового складу ОУН і УПА.....	71

ВСТУП. ІСТОРИОГРАФІЯ

План

1. Предмет, мета та завдання навчального курсу.
2. Іституціоналізація дослідження українського визвольного руху. Історіографія проблеми.

1. Предмет, мета та завдання навчального курсу

Навчальна дисципліна “Методологія дослідження українського визвольного руху (1920–1950-х рр.)” має на меті сформувати в аспірантів базові знання з методології, методики та організації дослідження українського визвольного руху (1920–1950-х рр.).

Предмет – комплекс наукових методів та їхня практична реалізація при дослідженні українського визвольного руху (1920–1950-х рр.)

Завдання дисципліни (відповідно до освітньо-наукової програми) полягає у формуванні загальних і фахових компетентностей здобувачів третього рівня вищої освіти. Зокрема, дисципліна спрямована на формування таких фахових компетентностей: здатність розуміти системність, динамічність, взаємозв'язок, детермінованість і цілісність історичних явищ, здійснювати різні види історико-дослідницького аналізу (історико-логічний, компаративний, ретроспективний); здатність визначати мету, завдання, стратегію наукового дослідження, висувати гіпотези; аналізувати й узагальнювати отримані в результаті наукового дослідження експериментальні дані, робити обґрунтовані узагальнення і висновки та оформляти їх у вигляді звіту, тез, наукових статей тощо; здатність опрацьовувати джерельну базу дослідження, знаходити, відбирати, контекстуалізувати та інтерпретувати значні масиви архівного та документального матеріалу, проводити дослідницьку діяльність з урахуванням досягнень сучасної історіографії конкретної проблеми та інтелектуальних дискурсів в історіографії загалом; здатність виявляти закономірності та причиново-наслідкові зв'язки історичних явищ і подій, виявляти передумови розвитку тих чи тих історичних процесів; здатність організовувати та реалізовувати науково-дослідницьку роботу у галузі історії.

Вивчення дисципліни передбачає досягнення таких програмних результатів навчання: уміння визначати методологію та

інструментарій власного наукового дослідження присвяченого українському визвольному руху (1920–1950-х рр.), визначати компоненти, які будуть висвітлені вперше, отримають подальший розвиток чи будуть доповнені й уточнені; вміння застосовувати діагностичний інструментарій для виконання різноманітних наукових завдань при дослідженні українського визвольного руху (1920–1950-х рр.); знання методів наукового дослідження у галузі історії та археології; розуміння специфіки методологічних засад історичних й історіографічних досліджень (принципи історизму, об'єктивності, системності, критичного аналізу *etc.*); знання специфіки історіографічних та джерелознавчих досліджень та введення до наукового обігу нових джерельних матеріалів; принципів організації документів архівних фондів; уміння логічно будувати структуру і визначати етапи наукового дослідження, застосовувати відповідні методи його реалізації, здійснювати кількісно-якісну інтерпретацію отриманих результатів; уміння планувати й виконувати власне наукове дослідження, що вирізняється науковою новизною, має теоретичну цінність і практичне значення, базується на критичній роботі з джерелами та аналізі історіографії проблеми.

Очікуваними результатами вивчення дисципліни “Методологія дослідження українського визвольного руху (1920–1950-х рр.)” є: детальні знання та розуміння особливостей і досягнень сучасної української та зарубіжної історіографії із проблем дослідження українського визвольного руху; знання специфіки історіографічних та джерелознавчих досліджень та введення до наукового обігу нових джерельних матеріалів з історії українського визвольного руху (1920–1950-х рр.); методики роботи в архівних установах; навички сучасної наукової методології, принципів та методів наукових досліджень українського визвольного руху (1920–1950-х рр.); вміння аналізувати й критично оцінювати історичні джерела та наукову літературу, інтерпретувати і використовувати отриману інформацію; вміння аналізувати стан дослідженості українського визвольного руху, ступінь вивченості окремих аспектів теми, основні проблемні і дискусійні питання щодо адміністративно-територіальних та внутрішньо-організаційних трансформацій ОУН і УПА, форм і методів їхньої діяльності, повсякденного життя повстанця, репресивної політики окупаційних режимів; навички проведення просопографічних досліджень кадрового складу ОУН і УПА;

здатність використовувати термінологічний апарат дослідження українського визвольного руху в усній та письмовій формах.

2. Інституціалізація дослідження українського визвольного руху. Історіографія проблеми

Мабуть, найпершою інституцією в Україні, яка розпочала збір, впорядкування, дослідження українського визвольного руху став Центр документації визвольної боротьби у Львові (Г. Дем'ян, Т. Процев'ят), створений 1992 р.

Важливим поштовхом для актуалізації питання діяльності ОУН і УПА мало створення у 1997 р. спеціальної урядової комісії, у процесі роботи якої було зібрано й опубліковано важливі документи, розроблено концептуальні засади вивчення проблеми. Загалом упродовж семи років (1998–2004) науковці групи під керівництвом С. Кульчицького видали 28 книг загальним обсягом 5 819 стор. (293,8 друк. арк.). 2005 р. на цій базі видали узагальнювальний фаховий висновок та підсумкову колективну монографію робочої групи істориків, у якій дослідження визвольного руху вивели на більш високий рівень – від фактологічно-ілюстративного до теоретико-методологічного¹. При цьому вчені намагалися якнайповніше використовувати архівні та наявні в науковому обігу джерела. Саме такий підхід забезпечив довіру широкої громадськості до її висновків. У ній містяться також деякі факти з історії діяльності структурних ланок ОУН і УПА².

Важливо відзначити і діяльність неурядових громадських організацій: Центр досліджень визвольного руху (заснований у м. Львів у жовтні 2002 р.), Центр незалежних історичних студій (м. Львів), Науково-ідеологічний центр імені Дмитра Донцова (м. Дрогобич), “Українські Студії Стратегічних Досліджень” (м. Київ).

Науковими та освітніми осередками у яких досліджуються питання українського визвольного руху є Київський національний університет імені Тараса Шевченка (І.К. Патриляк, В.І. Сергійчук та ін.), Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (М.В. Романюк, М.Р. Посівнич, А.Р. Сова, М. Гавришко, О.Й. Стасюк та ін.), Національний університет «Острозька академія» (В.В. Трофимович), Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (В.І. Ільницький, М.С. Савчин, В.П. Футала, М.Д. та ін.).

У повоєнний час в Україні та за її межами було написано понад чотири тисячі праць з історії ОУН та УПА. За підрахунками О. Лисенка і О. Марущенка, лише у 1998–2002 рр. в Україні з'явилося 1038 публікацій з історії визвольного руху 1920–1950-х рр., ще 339 – у журналах “Визвольний шлях”, “Сучасність”, “Український історик”³. Окрім того, праці того часу висвітлювали окремі аспекти (структуру, кадри, особливості діяльності, протистояння утвердженню репресивної системи) національно-визвольного руху поперехово, до наукового обігу було введено незначну кількість відповідних документів і матеріалів (через неможливість доступу до масиву засекречених).

Роботи з означеної проблеми за місцем створення та політичними уподобаннями умовно можна поділити на чотири групи: **радянська, праці представників української діаспори, що вийшли за кордоном, сучасна українська та зарубіжна література**. Через те, що автори в основу своїх студій покладали не наукові принципи, а ідеологічні засади, в окремих випадках роботи у різних групах різко відрізняються⁴.

До першої групи варто віднести праці, написані радянськими істориками. У них яскраво виражені не тільки антинаціоналістичні, але й антиукраїнські позиції. Жорстка підконтрольність офіційним державним органам та партійним постановам перешкоджала радянській історичній науці об'єктивно висвітлювати роль ОУН і УПА. У радянській історіографії свідомо приховувалися масштаби розгортання визвольного руху. Більше того, сама історія ОУН і УПА зазнавала тотальних фальсифікацій, була овіяна цілою низкою міфів та ідеологічних штампів. Через ідеологічні заборони радянські автори діяльністю окремих структурних ланок взагалі не цікавилися, звичайно, що окремі факти з історії боротьби (переважно “злочини банд українсько-німецьких націоналістів”) на цих теренах у працях трапляються, хоча розкриваються однобічно, сама боротьба і борці за незалежність трактувалися як породження розвідувальних органів Німеччини, Англії, США, тим самим робилися спроби переконати читача, що ОУН і УПА не були самостійними формуваннями, навідріз відкидалася думка про прагнення українців мати власну державу. Приписуючи колабораціонізм, радянські “вчені” “забували” при цьому, що відновлення УССД було основною програмною метою.

У всіх працях радянських істориків поняття “націоналіст”, “бандерівець” і “бандит” були тотожними. На підтримку цієї концепції видавалося чимало праць. Серед них варто назвати роботи Володимира Беляєва (таємний агент НКДБ, виконував обов’язки члена надзвичайної комісії з розслідування злочинів нацистів, брав участь у ліквідації Греко-католицької церкви) і Михайла Рудницького, Б. Дудикевича, Віталія Чередниченка, Кліма Дмитрука (справжнє прізвище Климентій Гальський), Сергія Даниленка (справжнє прізвище Сергій Карін, колишній працівник спецслужб), Віталія Масловського та ін.⁵. Характеризуючи ці роботи, зазначимо, що їхньою особливістю є надмірна публіцистичність, незначна кількість або й відсутність покликань на документальні матеріали. Брехливі, сфальсифіковані твердження були перенесені в офіційну історичну, публіцистичну та іншу літературу⁶.

Поряд із памфлетно-художніми роботами у радянський період з’являлися праці не для широкого використання, а як вишкільний матеріал для підготовки працівників спецслужб, партійних працівників тощо, і на них стояли грифи “Цілком таємно”⁷, які хоч і містять низку ідеологічних питань, проте якісно відрізняються від попередніх робіт цієї групи⁸.

Повну протилежність радянській історіографії становлять праці представників української діаспори, що вийшли за кордоном, написані в еміграції переважно безпосередніми учасниками національно-визвольного руху. Використавши доступну джерельну базу, а також особисті спогади, діаспорні історики започаткували етап об’єктивного дослідження історії ОУН. Звичайно, ці праці не позбавлені недоліків: найбільша їх вада полягає у тому, що пропагандистська мета превалює над науковою, політична приналежність авторів (бандерівці, мельниківці, двійкарі тощо), обмежене й однобічне використання джерел, певний суб’єктивізм (більшість авторів були безпосередніми учасниками подій). З-поміж діаспорних авторів відзначимо праці М. Лебеда⁹, П. Мірчука (автора десяти монографій та брошур)¹⁰, Л. Шанковського, В. Косика¹¹, Ю. Тис-Крохмалюка¹², С. Мудрика-Мечника¹³, В. Макара¹⁴, І. Лисяка-Рудницького¹⁵, Дж.-Пол Химка¹⁶, Я. Гайваса, З. Книша, В. Вериги, Д. Квітковського ін.¹⁷. Найважливішими дослідженнями є книги відомого діаспорного історика П. Содоля¹⁸.

Важливим джерелом історичних знань слугують журнал “Визвольний шлях” та газета “Шлях перемоги”, які містять величезну

кількість статей, документів про діяльність ОУН, історико-біографічні нариси про підпільних діячів тощо.

До третьої групи треба віднести дослідження сучасних українських істориків. Лише зі здобуттям Україною незалежності діяльність визвольного руху знайшла об'єктивне відображення в історичній науці та відкрила перед науковцями широкі можливості для об'єктивного (без цензури та ідеологічних заборон) висвітлення теми. Відкриття архівів після багаторічного засекречення дало можливість по-новому, на основі раніше невідомих документів, осмислити діяльність визвольного руху, а також простежити репресивно-каральну політику радянського режиму після закінчення Другої світової війни, що й сприяло перенесенню центру досліджень визвольного руху в Україну. Це стосується, зокрема, й українського визвольного руху, особливо боротьби ОУН і УПА. Результатом цього стала поява ґрунтовних, узагальнювальних досліджень, присвячених діяльності ОУН і УПА, хоча на початкових етапах частина праць писалася на основі діаспорних робіт із залученням незначної частини доступних архівних даних. Усі праці третьої групи умовно можна поділити на дослідження: теоретико-методологічного характеру; які узагальнено або побічно торкаються теми; які безпосередньо висвітлюють окремі аспекти теми¹⁹.

Першу важливу підгрупу третьої групи складають праці теоретико-методологічного характеру. Важливе значення мало створення у 1997 р. спеціальної урядової комісії для дослідження питання діяльності ОУН і УПА. У процесі її роботи було зібрано та опубліковано важливі документи. Це дозволило у 2005 р. видати узагальнювальний фаховий висновок з діяльності ОУН і УПА²⁰ та підсумкову колективну монографію²¹. Важливе методологічне значення для дослідження мають праці В. Барана, В. Даниленка, Г. Касьянова і С. Кульчицького, С. Макарчука, Ю. Шаповала²², Д. Веденєєва та О. Лисенка²³, Г. Касьянова²⁴.

Другу підгрупу складають праці, які узагальнено або побічно торкаються теми. З-поміж авторів, студії, яких можна віднести до цієї групи, назвемо Ю. Киричука²⁵, І. Біласа²⁶, А. Русначенка²⁷, А. Кентія²⁸, І. Патриляка²⁹.

Окрему підгрупу складають праці, які безпосередньо висвітлюють деякі аспекти теми. Серед багаточисельних розвідок цієї підгрупи відзначимо роботи В. В'ятровича (рейди, проблема українсько-польського протистояння)³⁰, Г. Стародубець

(функціонування запілля УПА)³¹, В. Мороза (ВО «Буг», референтура пропаганди Проводу ОУН тощо)³², Г. Дем'яна (діяльність українського визвольного руху на Сколівщині, діячі руху тощо)³³, О. Стасюк (видавничо-пропагандистська діяльність ОУН)³⁴, І. Ільюшин (польське підпілля у Західній Україні)³⁵, Д. Веденєєва, В. Єгорова та Г. Биструхіна³⁶, В. Єфименка³⁷, О. Лисенка та І. Патриляка, Я. Антонюка³⁸, О. Іщука та В. Огородніка³⁹, В. Косика⁴⁰ (Служба безпеки ОУН), Й. Надольського⁴¹, Т. Вронської⁴², І. Винниченка⁴³ (депортації), Н. Мизака (існування УПА-Захід)⁴⁴, В. Деревінського (взаємини українських націоналістів із представниками різних національностей)⁴⁵, І. Андрухів та А. Француза (національно-визвольний рух на Станіславщині)⁴⁶, М. Вегеша (рух опору утвердженню радянської репресивної системи на Закарпатті)⁴⁷, О. Клименка (господарсько-фінансова діяльність ОУН і УПА)⁴⁸, М. Поліковського (радянська міліція проти визвольного руху)⁴⁹, В. Манзуренка (нагородження)⁵⁰, Л. Коваль, А. Кравець (медична служба)⁵¹, О. Добровольський, В. Нікольський (організаційна мережа на східній Україні)⁵².

Цінними й актуальними є дослідження сучасних українських науковців, які безпосередньо висвітлюють найрізноманітніші аспекти функціонування визвольного руху, а саме: О. Безносюка⁵³, М. Войцеховського⁵⁴, В. Дзьобака⁵⁵, О. Дмитерка⁵⁶, В. Ідзя⁵⁷, В. Ільницького⁵⁸, В. Ковалика⁵⁹, А. Козицького⁶⁰, С. Лесіва⁶¹, М. Леськіва⁶², І. Марчука⁶³, Л. Онишко⁶⁴, Я. Примаченко⁶⁵, М. Посівнича⁶⁶, Ю. Романишина⁶⁷, М. Романюка⁶⁸, М. Сеньківа⁶⁹, В. Трофимовича⁷⁰, І. Фостія⁷¹, Ю. Щура⁷², Б. Яроша⁷³.

Допомагає комплексному дослідженню низка краєзнавчих нарисів про історію різних населених пунктів і регіонів. Потрібно відзначити, що автори таких робіт (переважно написаних на основі спогадів), очевидно, через незнання структури і особливостей розвитку підпільного руху, допускають суттєві помилки у датуванні подій, посадах керівників підпілля тощо, однак такі праці містять значний інформативний матеріал і потребують ретельної перевірки. Проте необхідно відзначити і позитивні сторони: оскільки вони пишуться безпосередніми мешканцями тих територій, їхні автори мають доступ не лише до збору свідчень, фотосвітлини, але й до, наприклад, метричних книг, які зберігаються у районних центрах, уточнюють місця, дати народжень, батьків тощо⁷⁴.

Поява низки серйозних дисертаційних досліджень, присвячених окремим аспектам діяльності ОУН, свідчить про значний науковий інтерес до цієї проблематики. За нашими підрахунками, з питань діяльності українського визвольного руху від здобуття Україною незалежності до сьогодення підготовлено і захищено понад сто дисертаційних робіт, присвячених історії становлення, діяльності та боротьби проти окупаційних режимів, формуванню ідеологічних засад.

Під час написання дослідження вагомому допомогли фундаментальні видання із серії “Реабілітовані історією”. Вони містять прізвища та персональні відомості на тисячі осіб, які брали участь у визвольній боротьбі, були репресовані, а це суттєво допомагає вивчати стан кадрів, їхні біографічні дані. Окремо слід сказати про низку мартирологів, списків загиблих, довідників-пошуківців, які публікуються і мають довідкове значення для дослідження проблеми характеристики керівного складу підпілля, допомагають реконструювати кадровий склад, ідентифікувати невідомих повстанців⁷⁵.

Четверту групу становлять праці зарубіжних істориків. До історії діяльності ОУН зарубіжні дослідники завжди ставилися з неабиякою цікавістю. Серед них можна виділити праці польських (Едвард Прус⁷⁶, Г. Мотика та Р. Внук, Т. Ольшанський, Ч. Партач, Р. Тожецький, М. Сівіцький⁷⁷, В. та Е. Сємашки⁷⁸, І. Галагіди⁷⁹), чеські (Яни Фіяли⁸⁰, В. Славік⁸¹), російських (А. Попов⁸², Ю. Козлов, О. Сміслов⁸³, М. Семиряга⁸⁴, В. Земсков⁸⁵, О. Гогун⁸⁶, В. Помагаєв⁸⁷, А. Дюков⁸⁸), білоруських (С. Демидов) та західних (північноамериканських, західноєвропейських) дослідників (Дж. Армстронг⁸⁹, Дж. Бердз⁹⁰, Т. Снайдер⁹¹).

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

План

1. Класифікація джерельної бази дослідження. Особливості роботи із документами ОУН і УПА.

2. Робота із документами репресивно-каральних органів, документами партійних органів, періодикою, мемуарами.

1. Класифікація джерельної бази дослідження. Особливості роботи із документами ОУН і УПА

Джерела до вивчення історії діяльності ОУН і УПА можна поділити на такі групи: документи і спогади безпосередніх учасників подій, мемуари. Документи поділяються на три групи: підпільні, документи радянських репресивно-каральних органів, зокрема протоколи допитів самих підпільників, партійні документи.

Першу, основну, групу становлять документи із середовища підпілля. Вони зберігаються у центральних, обласних і приватних архівах, музеях, деякі частково опубліковані. Підпільні документи можна поділити на інструктивні, розпорядчі, звітні, внутрішньогалузеві, агітаційно-пропагандистські та епістолярні (листування), у яких відображаються етапи формування, реорганізації та діяльності націоналістичних структур.

Мабуть, найбільший масив документів сконцентровано у Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ). Це зумовлено тим, що органи НКВС–НКДБ–МДБ–МВС–КДБ вели боротьбу із ОУН і УПА, а тому в архівних установах зберігся значний масив як їхніх власних, так і трофейних – повстанських – документів. Початку роботи в архіві спецслужб, безумовно, сприяло видання відповідних путівників по його фондах⁹². Звісно, найважливіше значення для дослідження означеної проблеми мають документи із середовища самого підпілля. Найбільший масив оригіналів підпільних документів (інструкції, накази, розпорядження, звіти, навчальні програми з підготовки кадрів, пропагандистська література) зберігається у фонді 13 (“Колекція друкованих видань”) ГДА СБУ (справи 376 (88 томів)⁹³, 398 (42 томи)⁹⁴ і частково у справі 372 (98 томів)⁹⁵). Потрібно відзначити, що документи цього фонду недостатньо систематизовані навіть за територіальним і хронологічним принципом. Виявлено чимало матеріалів організаційного та навчального характеру – інструкції, накази, розпорядження, вказівки, звіти, навчальні програми з підготовки

кадрів, пропагандистська література (брошури, листівки, газети, заклики, звернення тощо). Необхідно відзначити важливість масиву підпільних звітів, на основі яких можна реконструювати структуру, визначити основні напрями діяльності підпілля. Для дослідження пропагандистської діяльності унікальне значення має збірка друкованих видань структур ОУН. Частина документів зберігається у перекладі російською мовою. Важливі документи як оригінали, так і переклади російською мовою поміщені у 2 фонді (Управління боротьби з бандитизмом НКВС–НКДБ–МВС, Управління 2-Н МДБ та 4 Управління МДБ–КДБ УРСР. Це – трофейні документи, інструкції про призначення чи переведення на посаду керівника організації певного рівня, накази командування, витяги із організаційних звітів, листування провідників, розпорядчі документи. Ці документи переважно потрапляли до рук радянських органів після проведення чекістських операцій проти ОУН, що дозволяє висвітлити структуру, форми та методи боротьби ОУН проти насадження і утвердження радянського режиму⁹⁶.

Водночас необхідно взяти до уваги масив підпільної переписки між керівними членами різних рівнів, який міститься у Ф. 2-Н і 4-го Управління МДБ–КДБ УРСР⁹⁷ та ф. 65 ГДА СБУ, більшість перекладено російською мовою. Збережена ділова кореспонденція має важливе науково-пізнавальне значення, оскільки передає не лише конкретно організаційне листування, але й містить інформацію про морально-психологічний клімат у середовищі того чи того підрозділу, керівника, члена, відображає матеріально-побутові умови життя та взаємовідносини у самому середовищі. Важливість полягає у тому, що звітні, ідеологічно-пропагандистські, інструктивні документи про це мовчать⁹⁸.

Значний масив інструкцій, наказів, звітної, агітаційно-пропагандистської вишкільної документації підпілля переважно за 1944–1946 рр., яка стосується проблематики дослідження, знаходиться у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України)⁹⁹. Опрацюванню підлягають матеріали таких фондів: 3833 “Крайовий провід ОУН на західноукраїнських землях”; 3836 “З’єднання західних груп Української повстанської армії – УПА – Захід”; 3838 “З’єднання північних груп Української повстанської армії – УПА – Північ”¹⁰⁰. В основному це “трофейні” документи, які були захоплені під час

спецоперацій чи віднайдені за даними агентури, а також вилучені після арешту підпільників тощо¹⁰¹.

У значній кількості документи підпілля (в оригіналах, а почасти в російськомовних копіях-перекладах) зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). На жаль, окремого фонду, в якому було б зібрано усі документи ОУН і УПА немає, однак основний масив зберігається у фонді “Центральний комітет Комуністичної партії України” (Ф. 1. Оп. 23), який містить переважно агітаційно-пропагандистські матеріали у копіях. Решта розпорошена по різних справах цього та іншого фондів. Здебільшого тут також містяться копії пропагандистської продукції ОУН – листівки, звернення, звіти про діяльність ОУН(б)¹⁰².

Певною мірою документи ОУН і УПА як доказова база зберігаються в архівно-кримінальних справах, зокрема, у фонді 5 і 6 Галузевого державного архіву Служби безпеки України та обласних управліннях.

Частина підпільних документів зберігалася у державних архівах областей. Звісно, обласні державні архіви окремих фондів із націоналістичними документами не мають. Основний масив зберігається у фондах обласних комітетів Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У) областей. Окремі документи підпілля, перекладені російською мовою, перебувають у державних архівах у фондах районних комітетів КП(б)У. Потрібно зазначити, що безпосередньо і частково після розпаду СРСР була проведена так звана зачистка “небажаних” документів як у системі партійних (державних), так і кадебешних (ГДА СБУ) архівів. У результаті цього місцеві працівники під пильним керівництвом колег із центру знищили величезний масив документів. Про це свідчать описи фондів, де навпроти відповідної категорії справ штампом зазначені номери актів та дати знищення. Опрацювання описів дозволяє простежити масштаби знищення документів підпілля і репресивних органів, не кажучи вже про листування облуправлінь МВС-МДБ з обкомами, райкомами партії і військовими частинами, прокуратурою і судом, матеріали спецперевірки кадрів державних органів, діяльності Військового трибуналу, окремі постанови, матеріали виборів до Верховних рад СРСР і УРСР, більше того, ліквідували навіть звернення і скарги “трудящих”¹⁰³. Через це відсутня реальна картина наявності справ¹⁰⁴.

Майже одразу після завершення боротьби самостійницького руху почали з'являтися збірники документів. Першими такі видання почали друкуватися закордонними частинами ОУН у серії “Бібліотека українського підпільника” (16 книг), започаткованої ще у 50-х рр. ХХ ст.¹⁰⁵. У згаданих збірниках було вміщено листівки, відозви та статті членів підпілля, друкувалися різні програмні, пропагандистські матеріали українських визвольних структур та праці ідеологів і теоретиків націоналізму, подано підбірку основних бойових операцій за роками. Значний масив документів ОУН і УПА опублікований у фундаментальному документальному виданні “Літопис Української Повстанської Армії”. На сьогодні публікуються дві серії – основна, яка була започаткована 1975 р. у Канаді (станом на 2022 р. видано 53 томів), та нова, що друкується з 1995 р. у Києві (станом на 2022 р. видано 29 томів)¹⁰⁶.

Серйозну роботу із публікації документів здійснює Володимир Сергійчук. Упорядковані ним збірники документів містять значний масив підпільних джерел¹⁰⁷. Окремі підпільні матеріали – програмні документи, накази, інструкції, звіти про здійснену роботу, звернення до населення – опубліковані у двотомному збірнику “Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті”¹⁰⁸. Важливими є й інші збірники документів і матеріалів, які упорядковувалися сучасними українськими дослідниками¹⁰⁹.

Плідну роботу проводить Центр дослідження визвольного руху. В його архіві накопичилася значна джерельна база, основу якої складають документи ОУН і УПА. Використанню підлягають матеріали однієї з недержавних установ України – Архіву ОУН у Києві, де зберігаються документи з історії становлення, розвитку та функціонування націоналістичного руху. Більшість документів стосуються існування ще єдиної ОУН до розколу та діяльність націоналістів в еміграції. Великий пласт складають різноманітні постанови, рішення зборів, програмні документи.

Невеликий за обсягом фонд пропагандистських матеріалів зберігається у ЦДІА у м. Львів. Зокрема, фонд Р-9 містить лише один опис, у якому є 16 справ, серед яких – постанови, вишкільний і пропагандистський матеріал. Масив пропагандистської літератури нагромаджений у фонді 262 “Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія” відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України¹¹⁰.

Варто також виокремити документи приватних архівів. Потрібно також сказати і про наявність цілого пласту документів підпілля (в основному пропагандистських та звітних, іноді інструктивних) та, що важливо, фотоілюстрацій, нагромаджених у музейних установах різних рівнів (обласних, районних, міських, сільських) областей.

2. Робота із документами репресивно-каральних органів, документами партійних органів, періодикою, мемуарами

Другу групу докуметальних джерел становлять документи репресивно-каральних органів, у яких відображена боротьба спецорганів проти структур ОУН і УПА, а також діяльність націоналістів проти утвердження радянської влади. Основний масив цих документів, попри неодноразові масштабні знищення, зберігається у ГДА СБУ (попри те, що він та його обласні відділення “пережили” як мінімум три великі “чистки” (1954–1955 рр., 1960–1962 рр., 1990 р.)¹¹¹).

Особливе значення мають оперативні матеріали Управління КДБ по областях. Найбільшу цінність становлять документи фонду 2, у якому зберігаються щоденні зведення про боротьбу із підпіллям, спеціальні повідомлення, доповідні записки, довідки. Ці зведення укладалися районними та обласними відділами 2-Н відразу після проведення операції, вони містять детальні дані про час, місце, назву підрозділу, керівників, які проводили знищення того чи того націоналіста, структурної ланки, причому зазначалися детальні біографічні дані про загиблих. Необхідно відзначити, що прагнення якомога швидше відрепортувати про вдало проведену операцію призводило до помилкових, неточних ідентифікацій загиблих і, як наслідок, через певний період доводилося визнавати помилково загиблим. Переважно документи склалися у декількох примірниках, один з яких надсилався у центр (м. Київ)¹¹².

Крім багатого інформаційного наповнення, частина документів містить аналіз діяльності підпілля і заходів МДБ щодо боротьби з ним. Вони не були розраховані на ознайомлення дослідників, тому й вирізняються наявністю таких деталей, що дають сьогодні змогу розкрити механізми реальної діяльності каральних органів. Їх особливість полягає ще й у тому, що здебільшого статистичний характер документів доповнювався певним аналізом, здійсненим для керівництва органів держбезпеки. Документи навіть недостатньо

систематизовані за територіальним і хронологічним принципом. Потрібно також згадати про документи ф. 1 (2-ге Управління МДБ-КДБ УРСР), ф. 3 (5-те Управління МДБ-КДБ УРСР) і ф. 16 (Секретаріат ГПУ-КДБ). У цих колекціях містяться контрольні-наглядові справи по боротьбі з агентами іноземних розвідок, оперативна звітність по областях (ф. 1), різноманітне листування, контрольні-наглядові справи про терористичні акти, доповідні записки про агентурно-оперативну роботу (ф. 3 – 5-те Управління МДБ-КДБ УРСР), копії спецповідомлень, доповідних записок і подань, результати боротьби з оунівським підпіллям (ф. 16). Крім того, важливе значення для дослідження має ф. 65 (Справи оперативного обліку КДБ УРСР), який містить агентурно-розшукові справи. Матеріали 65 фонду мають надзвичайно важливе значення для реконструкції обставин загибелі підпілля, а також дають можливість висвітлити методи і форми роботи спецорганів. У ньому серед іншого також містяться т. зв. справи-формуляри на окремих керівників підпілля. До таких справ насамперед включали агентурні дані, витяги із підпільних документів і листів, витяги із протоколів допитів, у яких згадувалося про фігуранта справи, ще одним важливим напрямком були розробки і плани виявлення особи¹¹³.

Важливу інформацію, потрібну для реконструкції кадрового складу обласних і районних відділів НКВС-НКДБ-МВС-МДБ, їх кількісну і якісну характеристику містить фонд відділу кадрів та управління кадрів КДБ УРСР (ф. 8). Потрібно назвати також важливу категорію справ, у яких розповідається про функціонування пенітенціарної системи на республіканському й обласному рівнях (ф. 20 – слідчий ізолятор КДБ УРСР). Однак, на жаль, більшість справ із директивними вказівками тюремних управлінь НКВС СРСР і НКДБ УРСР начальникам тюремних відділів обласних управлінь НКВС, листування органів, доповідні записки, внутрішні розстановки тюремних закладів у областях знищено¹¹⁴.

Архівні управління СБУ областей, в яких повинні були зберігатися матеріали про боротьбу обласних управлінь НКДБ-МДБ із підпіллям наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр., були знищені. Дещо інша ситуація з архівним Управлінням СБУ Львівської області, в якому зберігалися матеріали із НКДБ-МДБ-КДБ Дрогобицької області, а наприкінці 1980-х рр. були передані на зберігання у ГДА СБУ. Уже там частина справ все-таки була знищена. Це, насамперед, матеріали усіх районних відділів НКДБ-МДБ-КДБ за 1939–1980-ті рр.,

а також документи про діяльність т.зв. спецгруп¹¹⁵. Тепер матеріали Управління КДБ Львівської області об'єднано у ф. 71. До речі, цей фонд і досі не до кінця впорядкований, хоча дозволяє здійснити серйозну реконструкційну роботу.

Очевидно, важливе науково-пізнавальне значення мають документи і матеріали Архівних управлінь МВС в областях, у яких нагромадилося десятки тисяч справ на осіб, яких виселяли у “віддалені райони СРСР”. Однак на сьогоднішній день архівні фонди цього архіву продовжують залишатися засекреченими, тому не можуть бути доступні дослідникам.

У Галузевому державному архіві СБУ, Управліннях Служби безпеки України в областях нагромаджено десятки тисяч архівно-кримінальних справ засуджених учасників визвольних змагань. Звісно, першочерговий інтерес становлять справи на керівний склад ОУН і УПА. Зазвичай кримінальні справи на тих чи тих діячів, симпатиків зберігалися у відповідних архівних управліннях областей за місцем народження репресованого. Варто відзначити, що у матеріалах кримінальних справ, попри низку неточностей, міститься надзвичайно цінна біографічна інформація на осіб, які проходять по справі, дані до історії ОУН міжвоєнного, воєнного періодів окремого регіону, структуру, керівний склад, які згадуються у матеріалах справи. Хоча і рідко, проте трапляється доказова база, що містить важливі документи підпілля. Вивчення окремих архівно-кримінальних справ дає можливість не лише відтворити боротьбу репресивно-каральної системи, але й “витягнути” забуті імена, подробиці їхніх біографій¹¹⁶.

Хоч за ступенем достовірності інформації протоколи допитів наближені до мемуарів, однак вони не втратили своєї цінності, оскільки інформація у них зафіксована по “свіжих слідах”. Правда, вона відзначається суб'єктивністю, оскільки її, як правило, отримували від підпільників через фізичні тортури, психологічний тиск. Крім того, потрібно уважно ставитися і до термінології, якою наповнені протоколи допитів, та вживання висловів нібито самого заарештованого.

Цінне джерело інформації – збірники документів, упорядковані І. Біласом¹¹⁷, В. Сергійчуком¹¹⁸, Ю. Сливкою¹¹⁹.

Третю групу документальних джерел становлять документи партійних органів. Проте одразу ж потрібно наголосити, що радянські документи не позбавлені суб'єктивізму. При використанні їх

необхідно враховувати значні ідеологічні нашарування. Найбільше їх зберігається у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України; колишній архів Інституту історії партії при ЦК КП України). Важливість вивчення матеріалів цього архіву полягає у тому, що саме через міськкоми, райкоми, обкоми організувалася і проводилася збройна та ідеологічна боротьба проти ОУН і УПА. Загалом документи цього архіву дозволяють відтворити політику радянської адміністрації щодо радянзації краю, створення адміністративного, репресивно-карального апарату, особливості діяльності, форми та методи боротьби із визвольним рухом. Певний інформаційний зміст мають статистичні звіти міськкомів, райкомів КП(б)У областей про кількість членів ВКП(б), працівників в окремих галузях народного господарства і про кількість прийнятих у кандидати партії. Частина цих матеріалів у скопійованому вигляді знаходиться і в обласних архівах¹²⁰.

Потрібно відзначити, що партійні документи про боротьбу радянської влади з націоналістами найкраще збереглися у Державному архіві Львівської області (Ф. П-5001: Дрогобицький обласний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У), з жовтня 1952 р. – КПУ). Тут зберігається 12 529 справ, що хронологічно охоплюють 1939–1941 рр., 1943–1959 рр. і містять стенограми та протоколи партійних нарад різних рівнів, інформації про підготовку та проведення виборів, спецповідомлення УМВС і довідки РК, МК, ОК КП(б)У про боротьбу з визвольним рухом. Переважна більшість документів – доповідні записки обкому КП(б)У, управління НКВС, інформації райкомів партії, стенограми нарад секретарів райкомів партії, інформації про скликання зборів по боротьбі із залишками українсько-німецьких націоналістів та недоліки у боротьбі з ними, про склад секретарів первинних парторганізацій і результати виборів у первинних партійних організаціях. Певний інформаційний зміст мають статзвіти міськкомів, райкомів КП(б)У Дрогобицької області про кількість членів і кандидатів ВКП(б), що працювали в окремих галузях народного господарства, і про кількість прийнятих у кандидати партії. Є відомості про кількість боївок оунівського підпілля, їх характеристика, описи збройних нападів, оперативні повідомлення про проведені операції, списки вбитих, захоплених у полон, відомості про вік учасників УПА, про виселення родин учасників УПА, очищення колгоспів від ненадійних осіб, відкритий судовий процес

над учасниками УПА (1949). Важливу інформацію отримано з доповідних записок органів НКВС–НКДБ не лише про хід боротьби з ОУН та УПА, але й про кількісний стан підпілля ОУН і УПА, форми і методи боротьби проти радянського режиму¹²¹.

Натомість справи у ДАЗО, які стосуються діяльності і боротьби проти підпілля, були знищені у жовтні 1990 р.¹²². Подібна ситуація, як і з ДАЗО, склалася у і ДАЧО. Питання, які стосувалися боротьби з підпіллям і виносилися на обговорення обкому, додавалися окремими документами, яких не вдалося віднайти. У той же час в ДАІФО, хоча його і “почистили”, містилася інформація про боротьбу у т.зв. протокольній частині – протоколах нарад обкомів і райкомів. Нами виявлено і опрацьовано безпосередньо документи із фондів Станіславського обкому партії (Ф. П-1), обласного виконавчого комітету (Ф. Р-295), обласної прокуратури (Ф. Р-584), обласного військового комісаріату (Ф. Р-785). Серед виявлених основний масив складають постанови, звітна документація у вищі партійні органи, накази, інформаційні та аналітичні довідки, різноманітні статистичні довідки¹²³.

Натомість у Державних архівах Івано-Франківської, Закарпатської і Чернівецької областей серед добре збережених документів вагоме місце посідають стенограми і протоколи нарад обласного і районного партійного активу, політінформації, доповідні записки про стан і напрямки розвитку промисловості і сільського господарства, проведення пропагандистської роботи серед населення, про роботу з кадрами, інформації про підготовку і проведення виборів до Верховних рад СРСР, УРСР та місцевих рад. Тобто, збереглися в основному документи про політичний, соціально-економічний та культурний розвиток названих областей. Проте з них для загального контексту можна почерпнути інформацію про боротьбу із підпіллям.

Значний масив партійних документів з архівних установ України опубліковано у новій серії “Літопису УПА”¹²⁴, насамперед із фондів ЦДАГО України. Опубліковані у ньому документи є надзвичайно важливими для висвітлення організації, форм та методів боротьби радянської влади проти підпілля. Варто назвати і збірники документів із публікаціями партійних документів упорядковані В. Сергійчуком¹²⁵, В. Цветковим (Літописець В’ячеслав)¹²⁶, Я. Лялькою¹²⁷. У радянський період з’являлася ціла низка опублікованих тенденційно укомплектованих збірників документів про український визвольний рух 1940–950-х рр., які, до речі, продовжують видаватися і до сьогоднішнього дня¹²⁸.

Окремо виділяємо его-документи джерела, що мають стати важливою складовою узагальнювального дослідження. Вони містять характеристику структури, керівного складу, розкривають форми і методи боротьби ОУН проти утвердження радянського режиму, а також репресивну політику офіційної влади проти підпілля. Слід наголосити, що мемуари несуть на собі відбиток авторської суб'єктивності, іноді не без тенденційності. Тому мемуари – це специфічна форма особистого осмислення подій, які вимагають дуже обережного аналітичного ставлення. Щоб запобігти проникненню у дослідження помилок та суб'єктивних оцінок, треба ретельно перевіряти інформацію, проводити критичний і порівняльний аналіз. Натомість спогади мають і свою перевагу, оскільки передають дух того часу, атмосферу боротьби, подають інформацію, яка свого часу не могла бути зафіксована в документах підпілля чи каральних органів. Тим більше, що значна їх кількість була написана безпосередніми учасниками національно-визвольного руху по “гарячих” слідах. Значна частина спогадів упорядкована та опублікована¹²⁹.

Певну цінність представляють спогади безпосередніх учасників тих подій, але із протилежного табору, тих, які брали участь у придушенні національно-визвольного руху 1940–1950 рр. Зрозуміло, що використовувати їх потрібно обережно, щоб не перенести суб'єктивізм цих робіт у дослідження.

Цінними для вивчення кадрового наповнення підпільних і повстанських структур є створені за часів незалежності архіви обласних відділень пошуково-видавничого агентства “Книга Пам'яті України”, у яких зберігаються картотеки на тисячі осіб, укладених на основі опрацьованих архівно-кримінальних справ, спогадів учасників та очевидців тих подій, що, безумовно, є серйозною допомогою під час ідентифікації націоналістів, особливо низових ланок.

До важливих, надзвичайно інформативних джерел, які допомагають у комплексі висвітлити вказану проблему, належать особисті документи, епістолярія, фотосвітлини, речі підпільників та їхніх родичів, могили з відповідними написами, криївки, а також залишки підпільних архівів. Не можемо оминати таке цінне джерело для повноцінного висвітлення теми ОУН і УПА, як тогочасну періодику (офіційну радянську та ОУН і УПА).

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

План

1. Методологічні засади пізнання історії. Методи наукового пошуку та основоположні принципи історичного дослідження.
2. Проблема використання термінологічного апарату.
3. Планування та основні етапи підготовки наукового дослідження.

1. Методологічні засади пізнання історії. Методи наукового пошуку та основоположні принципи історичного дослідження

На думку Л.О. Зашкільняка: «Методологія історії підходить до історії, як однієї з наук, із мірками та засадами, прийнятими у наукознавстві, намагається вибудувати певну систему понять, категорій і принципів, які повинні допомогти історику свідомо рухатися від джерел до наукових історичних знань, розуміти роль і функції історичних знань у суспільстві»¹³⁰.

Зазвичай у структурі методологічного знання вчені виокремлюють три рівні: філософський або загальнонауковий, конкретно-науковий та інструментальний (прикладний).

Загальнонауковий рівень дослідження ґрунтується на поєднанні ключових епістемологічних засад філософії історії (зокрема, аналітичної та наративної) і визначальних теоретико-методологічних підходів до розв'язання наукових проблем: аксіологічному, синергетичному, герменевтичному, цивілізаційному і феноменологічному.

Розглядаючи постулати наративної філософії історії як загальнонаукові засади дослідження, вважаємо доцільним підкреслити, що наративність притаманна усім без винятку історичним працям. Вона детермінується текстотвірними можливостями історика й забезпечує певне структурування опису досліджуваної проблеми. Відтак, на думку І. Троцук, сформований наратив має початок (загальну орієнтацію), середину (постановку проблеми, її оцінку й розв'язання) і кінець (повернення до теперішнього)¹³¹.

Ми цілковито відкидаємо радикальний напрям наративної філософії історії. Мається на увазі твердження радикальних наративістів, згідно з якими історична реальність зводиться до рамок тексту, заперечується об'єктивність історичного знання і, власне,

історична методологія. Натомість ми підтримуємо концепції прихильників поміркованого нарративного дискурсу, які наполягають на існуванні можливості у дослідника через фахову критику джерела “сконтактуватися” з історичною реальністю.

В історичному дослідженні широко застосовуються інтерпретація, пояснення, аргументація, звісно, з дотримання формальних і діалектичних норм логіки та теоретико-методологічних підходів.

Аксіологічний підхід дає змогу поставити дослідження, передовсім інтерпретаційні та оцінні судження, на тверду основу загальнолюдських (християнських) і національних цінностей. Загальновідомо, що оцінка істориком тих чи тих подій здійснюється на основі не фактів, а усвідомлених, усталених цінностей морального, національного, громадського, особистісного і навіть валеолого-екологічного характеру. А отже, сам факт розгортання українського визвольного руху як руху за свободу, права людини і нації оцінюється нами цілковито позитивно. Зважаючи на складність тогочасного соціально-політичного становища, безпрецедентного тиску радянського режиму на свідомість, волю, права і свободи людини, оцінка тих чи тих вчинків учасників визвольного руху також здійснюється у полюсному ключі “добро – зло”, але обов’язково з відповідними поясненням, спрямованими на розуміння складності, суперечливості і неоднозначності аналізованих обставин¹³².

У контексті аксіологічного підходу доцільно буде заманіфестувати нашу прихильність до так званої національно-екзистенційної методології. На цій основі прихильники національно-екзистенційної методології (В. Іванишин, П. Іванишин та ін.) формують декілька засновків-передсуджень, зокрема й той, що зобов’язує дослідника розглядати націю як аксіальну дійсність, яка детермінує і буття індивіда, і його герменевтичну здатність¹³³. Визнаючи свою приналежність до української нації, ми не намагатимосся відмежуватися від україноцентристських тлумачень (бо не страждаємо на засуджені І. Франком “фарисейство” інтернаціоналістів та “хворобливий синтенталізм фантастів”), а відтак декларуємо скеровану у річищі національних цінностей інтерпретацію історичних подій, яку сприймаємо як цілком закономірну, природну, а отже, гносеологічно та герменевтично виправдану¹³⁴.

Синергетичний підхід у дослідженні виявився у трактуванні окремих адміністративно-територіальних ланок українського

визвольного руху як організованої системи, що містить чимало складових частин у структурному, кадровому, військово-матеріальному, функціональному вимірах. Водночас сприймаємо їх як складову частину українського визвольного руху – організованої соціально-політичної системи, яку також можна розглядати складовою частиною більш глобальної системи – Руху опору тоталітарним режимам у Європі та світі. Для концептуального розуміння досліджуваної проблематики важливе значення має такий синергетичний концепт, як “точка біфуркації”. Апологети синергетики наголошують, що суспільство як складна динамічна система час від часу потрапляє у смуги нестабільності – “точки біфуркації” – кризові періоди, що відзначаються ламкою певних структурних частин системи і дещо видозмінюють її¹³⁵. Власне, для українського народу біфуркаційним періодом треба назвати роки Другої світової війни, а для західноукраїнського регіону – ще й перше повоєнне десятиліття. Саме у цьому контексті можна розглядати організаційну та військово-політичну діяльність українського визвольного руху.

Герменевтичний підхід зобов’язує нас до інтерпретативного мислення при опрацюванні історіографічної літератури та масиву джерел. Для дослідження він актуальний з огляду на використання великого корпусу джерел, зміст яких, окрім зовнішньої та внутрішньої критики, потребує особливого емпатійного розуміння задля формування цілісної картини діяльності структур ОУН і УПА у досліджуваній період¹³⁶.

Цивілізаційний підхід полягає у розгляді українського визвольного руху і в цивілізаційному ключі – протистоянні (ціннісному, політичному, економічному, військовому і т.д.) західної та євразійської (російської) цивілізацій¹³⁷.

Феноменологічний підхід задіяний на рівні аналізу суб’єктного, особистісно-психологічного, біографічного чинника в історії діяльності ОУН і УПА. Як відомо, феноменологічний підхід виступає проти об’єктивізму. Останній ґрунтується на певних суспільних константах, які не підлягають сумніву, та не бере до уваги людський фактор у їх інтерпретації. На відміну від нього, феноменологічний підхід скеровує до розкриття “внутрішнього світу” історичних діячів (зокрема, повстанців, підпільників), їх інтересів, цінностей, життєвих смислів. Саме тому з феноменологічним тісно пов’язаний антропологічний підхід, що знайшов вияв у формуванні окремого напряму історичних досліджень – історичної антропології. Остання,

як і мікроісторія, особливу увагу звертає на дослідження повсякденного життя людей минулих часів¹³⁸.

Конкретно-науковий рівень методології нашого дослідження представлений синхронно-діахронічним, регіональним, системним, комплексним підходами, а також поєднанням принципів історизму, науковості, об'єктивності та багатофакторності, пріоритетності документованих фактів.

Синхронно-діахронічний підхід забезпечує найбільш оптимальний варіант темпоральної композиції праці. Як зазначав Є. Топольський, усі типи історичних праць можна розташувати на осі, що простягається між композицією, котра відображає плин часу від минулого до майбутнього, і такою, де йдеться про конкретний часовий відтинок, але не подається хронологічна послідовність подій. А реальні на рації – це суміш діахронії та синхронії¹³⁹. Зважаючи на незначний часовий відтинок дослідження (1920–1950-і рр.), доцільно будували виклад матеріалу більше за синхронним типом композиції, сформувавши текстові частини так, що кожна з них, по суті, охоплює той самий період. І лише в контексті структурних частин задіяно діахронію як головний сегмент хронологічного опису подій. Такий підхід ще можна назвати проблемно(тематично)-хронологічним.

Регіональний підхід продиктований територіальними межами дослідження. Теоретичну основу регіональної історії сьогодні активно розробляє Я. Верменич, яка вибрала цікавий шлях розвитку регіональної історії України, задекларувавши зміну традиційної соціально-політичної складової цього напрямку на соціокультурну¹⁴⁰. Важливим є контекстуальний принцип регіоналістики, відповідно до якого потрібно бачити ціле поперед локальних частин, що складають його, сприймати, розуміти та розрізняти глобальне й локальне, відношення макро- і мікрорівнів. Це принцип особливо проявляється при вивченні складової частини цілого, і водночас аналізі його локальних часток – структурні частини: округи, райони тощо¹⁴¹.

Системний підхід, будучи конкретно-науковим продовженням синергетичного напрямку, вимагає вивчати будь-яке історичне явище як системне утворення, виділяючи його ознаки: наявність сукупних елементів, кожен з яких є мінімальною одиницею, що має межу подільності в рамках цієї системи; наявність певних зв'язків і відношень між елементами системи та ін. Цей підхід уможливорює розглянути ОУН і УПА як окреме явище із характерними особливостями, з одного боку, і як складову загальноукраїнського руху з іншого. Комплексний підхід до

вивчення проблеми забезпечує можливість розглянути її багатоаспектно, мультифункціонально, простежити передумови, причини, результати та наслідки організаційно-структурних трансформацій українського визвольного руху.

Принцип історизму передбачає з'ясування суспільно-політичних особливостей періоду, який вивчається з погляду сучасників. Використання принципу об'єктивності вимагає здійснювати реконструкцію минулого неупереджено, уникаючи перекручень, перебільшень, дотримуватися критичного ставлення до джерел, не допускати намагання “підтасувати” наявні факти під власну сконструйовану наукову позицію. Принцип багатфакторності полягає у залученні та врахуванні усього комплексу інформації про події, явища, процеси та інші чинники, які впливали на функціонування українського визвольного руху.

Інструментальний рівень методологування представлений використанням конкретних методів дослідження – загальнонаукових (абстрагування, аналіз і синтез, індукція, дедукція, класифікація, логічний, типологізація, узагальнення); міждисциплінарних (компаративний, критичний, системний, структурно-системний підхід) та спеціально-історичних (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, періодизації, рестроспективний, статистичний). При цьому використовується зовнішня і внутрішня критика джерел, намагаючись максимально достовірно, репрезентативно та глибоко розкрити діяльність українського визвольного руху в окремих адміністративно-територіальних структурах. Саме поєднання таких методів дослідження уможливорює різнобічно висвітлити означену проблему.

Використання логічного методу дозволяє побудувати виклад матеріалу в належній послідовності, простежити результати та наслідки діяльності підпілля. Критичний і структурно-системний методи дають змогу при опрацюванні джерельної бази уникнути тенденційності у підборі та інтерпретації фактичного матеріалу, виділити з цілого масиву різноманітної інформації достовірні факти. Крім цього, використовуючи архівні джерела, опубліковані документи, наукові праці, послуговуючись методом пошуку, аналізу та синтезу, типологізації і класифікації емпіричного матеріалу. Використання системного методу аналізу допомагає встановити реальні масштаби діяльності ОУН та УПА реконструювати протидію їм з боку репресивно-карального апарату СРСР. За

допомогою системного методу відтворити цілісну і послідовну картину усіх процесів, які стали предметом дослідження¹⁴².

При аналізі історіографічного доробку суттєво допомагає метод ретроспективного аналізу. При цьому потрібно враховувати концептуальне значення і досягнення сучасної історичної науки, теоретичні узагальнення українських та зарубіжних колег. Для визначення особливостей, характерних тенденцій розвитку окремих структурних ланок і напрямів діяльності використовується порівняльно-історичний метод. Натомість проблемно-хронологічний метод при розподілі теми на дрібніші проблеми та розгляд їх у хронологічній послідовності посприяє висвітленню найважливіших аспектів визвольного руху у різних адміністративно-територіальних одиницях в їх хронологічній послідовності¹⁴³.

Застосування історико-типологічного методу дає змогу виявляти відмінності документів за авторством і змістом, виокремлювати характерні відмінності у масиві різновидових документів, які стосувалися однієї і тієї ж події, однак відрізнялися за обставинами проходження, результатами¹⁴⁴.

Використаний біографічний (просопографічний) метод дає можливість проаналізувати якісний і кількісний стан кадрового наповнення керівництва адміністративно-територіальних одиниць ОУН і УПА. Разом з біографічним методом задіюється й просопографія, яка дає змогу розкрити соціально-історичні явища крізь призму життя та діяльності історичних героїв (персоналій). При підрахунках чисельних показників підпільників і повстанців, складу репресивно-каральних органів, втрат із обидвох сторін, кількості проведених акцій використовується статистико-аналітичний метод¹⁴⁵.

Під час польових досліджень доцільно опиратися на методи усної історії (застосовується аудіо-, відеофіксація), збір письмових свідчень і спогадів від безпосередніх учасників та очевидців тих подій (відтак порівняння цих даних з іншими джерелами). Завдяки спогадам, а також мартирологам, укладеним місцевими краєзнавцями, застосовувавши метод гіпотез, вдається ідентифікувати значну кількість невідомих псевдонімів учасників визвольного руху, конкретизувати місця їхньої загибелі тощо.

Структурно-функціональний метод допомагає простежити функціонування підпільних і повстанських структур впродовж усього періоду боротьби. Для вивчення особливостей облаштування щоденного побуту, характеристики фізичного стану та з'ясування

особливостей морально-психологічного клімату, стосунків у середовищі підпільників і повстанців суттєво допомагає психологічний метод (метод емпатії). Таким чином, вибрані методи і принципи дослідження дають можливість цілісно, об'єктивно, неупереджено підійти до розкриття обраної проблеми, розглянути та висвітлити її у контексті розгортання загальноукраїнського визвольного руху, боротьби за власну державну незалежність (1920–1950-х рр.)¹⁴⁶.

2. Проблема використання термінологічного апарату

Поряд із правильно підібраним інструментарієм у науковому дослідженні важливе значення має також термінологічний апарат. Дослідники українського визвольного руху часто вживають терміни, у які вкладають різний зміст. З метою уникнення певної необ'єктивності в оцінках і характеристиках важливо відмовитися від використання збірних, заполітизованих термінів (наприклад, “більшовики”, “бандерівці”).

В історіографії остаточно не уніфіковано і питання термінології. У період існування СРСР комуністична пропаганда формувала у людей спотворене уявлення про український визвольний рух, представляла повстанський рух як злочинну діяльність “банд українсько-німецьких націоналістів” проти радянської “народної” влади, акцентувала нібито антинародний характер національно-визвольного руху та масові убивства радянських активістів (голів сільських рад, ініціаторів створення колгоспів, голів колгоспів, уповноважених райкому, інших адміністративних осіб та тих представників місцевого населення, які співпрацювали із окупантами), зображувала повстанців кримінальними бандитами. Зрозуміло, що така термінологія неприйнятна для об'єктивного висвітлення теми¹⁴⁷.

Варто зупинитися і на терміні “колабораціонізм”, який досить часто використовували радянські та сучасні російські автори. Андрій Боляновський, наголошуючи на різних підходах щодо визначення цього поняття, вважає, що “з урахуванням різних підходів термін “колабораціоністи” правомірно вживати щодо людей, які поділяли чужі ідеологію й мету, тобто ототожнювали себе з ворогом. Термін “колабораціоністи” правомірно вживати також у тих випадках щодо конкретних людей, коли наслідком їх співучасті у воєнних злочинах окупаційних структур була масова смерть цивільного населення або

беззаперечно доказано участь згаданих осіб у воєнних злочинах. Водночас недоцільним видається вживання цього терміну щодо тих осіб, які примусово або під тиском обставин змушені були служити у військових формуваннях Німеччини, не поділяючи ідеології і не підтримуючи воєнно-політичної мети нацистів”¹⁴⁸.

При висвітленні питання українського визвольного руху виникають дискусії щодо вживання аббревіатур “НКВД”, “НКГБ”, “МВД”, “МГБ”, “КГБ” і щодо того, чи потрібно їх перекладати українською мовою. Низка російськомовних термінів не мають прямих відповідників за суттю і змістом. Наприклад, “явка с повинной”, “поражение в правах” тощо. Зокрема, сучасні дослідники пропонують замінювати термін “явка с повинной” (яка, по суті, є калькою із російської, хоча і використовується як актуальний юридичний термін) на “з’явлення із зізнанням”, “поражение в правах” – “поразка у правах” (при тому, що самі повстанці явку з повинною називали термінами “зголосився”, “замельдувався”). У дослідженні доводиться застосовувати низку термінів і понять, насамперед таких, як “український визвольний рух”, “національно-визвольна боротьба”, “самостійницький рух”, “Рух опору”, “збройне підпілля”, “підпілля”, “репресивно-каральна система”, “запілля” та ін. Вважаємо, що всеохопним терміном щодо досліджуваних нами подій є “український визвольний рух”. З метою уникнення повторюваності як рівнозначні можна вживати терміни “репресивно-каральні органи”, “спецслужби”, “силові органи”; “органи радянської влади”, “компартійні органи” тощо. Для означення структур ОУН послуговуємося їхньою термінологією: “звено”, “станція”, “кущ”, “підрайон”, “район”, “надрайон”, “округа”, “край”, “референтура”, “провід”, “пропагандивна робота”, “пропагандивна діяльність”, “господарча референтура”, “господарчий референт”; структурних одиниць УПА: “рій”, “чота”, “сотня”, “курінь”, “група”, “відтинок”, “воєнна округа”, “підвідділи”, “відділи”¹⁴⁹.

У роботі також варто використовувати аббревіатури ОУН. Для означення категорій осіб, які допомагали українським націоналістам, уживаємо визначення “посібники” (що є калькою з російської, до якого важко віднайти відповідник), а тих, хто переховувалися від режиму, – “нелегали”.

Варто наголосити, що як в публіцистиці, так і в наукових виданнях часто на означення територіального поділу ОУН уживаються терміни Карпатський крайовий провід, Дрогобицький окружний провід тощо, тоді як правильно вживати Карпатський край,

Дрогобицька округа. Натомість провід – це керівний орган відповідної територіальної одиниці. Вказана ситуація є наслідком некритичного калькування термінології радянських каральних органів, які розглядали організаційно-територіальний устрій ОУН лише як територіальне групування “бандитів” у “банди”.

Назви структурних одиниць ОУН і УПА необхідно подавати відповідно до назв, які використовувалися ними самими, що часто не відповідало офіційній радянській полінаціональності. Наприклад, Станіславівський район, а не Станіславський, Заставнянський а не Заставнівський, Товмацький а не Тлумацький та ін.¹⁵⁰

3. Планування та основні етапи підготовки наукового дослідження

У дослідженні проблематики українського визвольного руху можна виділити основні три етапи.

Перший етап дослідження (джерельна та історіографічна евристика) полягає в визначенні теоретико-методологічних засад дослідження, опрацюванні бібліографії, історіографічному аналізі існуючих наукових досліджень із зазначеної проблематики, пошуку, аналізі, систематизації і класифікації численних джерельних матеріалів, передусім архівного походження, а також матеріалів (пресові видання, нормативні документи та ін.), спогадів та мемуарів.

Другий етап дослідження (наративізація результатів дослідження) передбачає напрацювання фактологічної бази, визначенні основних проблем досліджуваної теми формування теоретичних концепцій, структурування, наративізацію і публікацію результатів досліджень.

Третій етап дослідження (систематизація та узагальнення напрацьованого матеріалу). Вивчаючи питання функціонування українського визвольного руху доцільно зосередитися на розкритті проблемних питань: структури ОУН, чисельності, розбудови та функціонування мережі зв'язку, організаційно-кадрової, пропагандивної, бойової роботи, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, господарського забезпечення, санітарної та суспільна опіки, етнонаціональної політики, розкрити тактику; простежити формування та структурні реорганізації відділів та підвідділів УПА, взаємодію між УПА та ОУН, військово-польову жандармерію, підготовку та навчання кадрів, політвиховну роботу, матеріально-технічне забезпечення та озброєння, бойові дії; підготовку соціального

портрету українського повстанця, його морально-психологічний і фізичний стани, конфліктні ситуації, духовенство і духовна опіка, побут, конспірація, родина повстанця; організаційна структура репресивно-каральних органів, основні форми та методи боротьби (чекістсько-військові операції, агентура, легендовані агентурно-бойові групи, спеціальні засоби та компрометація, інформаційно-ідеологічні засоби, публічні форми покарання, репресивно-депортаційні заходи тощо).

Для проведення просопографічних досліджень важливе значення має підготовка біографічних довідок. Специфіка таких досліджень полягає впершу чергу у відсутності повного джерельного комплексу, складнощів в ідентифікації та повноцінного розкриття біографій кожного націоналіста, навіть керівної ланки. Підготовка довідок на працівників радянської репресивно-каральної системи дещо простіша з огляду на наявність на більшість із них особових справ (хоч і до них досить утруднений доступ).

Для прикладу можна взяти наукові дослідження із історії Карпатського краю, Дрогобицької (В. Ільницький), Золочівської округ ОУН (М. Романюк), ВО 2 «Буг» (В. Мороз), ВО 3 «Лисоня» (С. Волянюк).

МЕТОДИКА РОБОТИ В АРХІВНИХ УСТАНОВАХ

План

1. Структура архівних установ України. Методика архівного пошуку у Галузевих державних архівах та їхніх обласних відділеннях.
2. Архівний пошук у Центральних, державних архівах.
3. Джерельний потенціал архіву Центру досліджень визвольного руху (м. Львів), фондів Архіву ОУН у м. Київ, фондів музеїв, архівних відділів наукових установ, приватних збірок.

1. Структура архівних установ України. Методика архівного пошуку у Галузевих державних архівах та їхніх обласних відділеннях

Відповідно до статті 23 систему архівних установ України становлять: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи і діловодства; центральні державні архіви України; галузеві державні архіви; Державний архів в Автономній Республіці Крим; місцеві державні архівні установи; архівні установи органів місцевого самоврядування; архівні підрозділи державних наукових установ, музеїв та бібліотек; архівні підрозділи державних органів, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ та організацій; архівні підрозділи об'єднань громадян, релігійних організацій, а також підприємств, установ та організацій, заснованих на приватній формі власності; архівні установи, засновані фізичними особами та/або юридичними особами приватного права; науково-дослідні установи, а також підприємства та організації у сфері архівної справи і діловодства.

Дослідник українського визвольного руху у своїй пошуковій роботі користується законами України «Про національний архівний фонд та архівні установи», «Про державну таємницю», «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (від 9 квітня 2015 р., № 317-VIII), «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» (від 9 квітня 2015 р., № 314-VIII), «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–

1991 роки» (від 9 квітня 2015 р., № 316-VIII), «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» (від 9 квітня 2015 р., № 315-VIII) тощо.

Робота в архівній установі розпочинається із подання відповідного клопотання. При цьому необхідно чітко прописати тему дослідження (хронологічні та географічні межі). Рекомендуємо зазначати тему значно ширшу від реальної. Оскільки дуже часто вузькі хронологічні та географічні рамки можуть стати підставою у відмові видачі необхідної справи, яка формально може мати назву, яка не охоплює предмет та об'єкт дослідження (особливо в архівах силових органів, які не були призначені для роботи дослідників).

Важливо перед безпосереднім початком роботи опрацювати увесь історіографічний масив праць та опубліковані збірники документів.

Відтак необхідно розпочати вивчення доступних путівників по архівах. Розпочати варто із Галузевого державного архіву Служби безпеки України як профільного архіву, в якому сконцентровано найбільший масив первинного джерельного матеріалу про боротьбу силових органів із українським визвольним рухом. Обравши фонди, які потенційно можуть містити інформацію уже в архіві потрібно опрацювати наявні описи по цих фондах. Відзначимо, що окремі описи складені сучасними фахівцями, але є ще й ті, які склалися у ГДА СБУ, працівниками, які не були істориками, не володіли проблематикою тому вони є малоінформативними для пошуку (наприклад, опис ф. 65).

Донедавна була ще й серйозна проблема із описом ф. 71, який був складений у 1990 р. і містив інформацію про знищені справи, але наявні дані у ньому не завжди збігалися із реальним станом збереження /зберігання справ у фонді. Позитивом є те, що архівісти-історики переглянули та інвентаризували фонд.

Основна кількість документів до історії українського визвольного руху, попри неодноразові масштабні знищення, зберігається у ГДА СБУ. За твердженням дослідників та архівістів, ГДА СБУ та його обласні відділення “пережили” як мінімум три великі “чистки”. Початок поклав наказ (№ 00511, 1954 р.) голови КДБ при РМ СРСР, суть якого полягала у необхідності впродовж 1954–1955 рр. очистити оперативні архіви від “компрометуючих” матеріалів на “честних советских граждан, добытых путем фальсификации и применения незаконных методов ведения

слідствия”. Реально цим наказом було знищено документи, які містили інформацію про масштаби репресивної політики органів влади проти національно-визвольного руху. Повторний “перегляд і упорядкування”, а також знищення відбувалося із чергової вказівки центру у 1960–1962 рр. Останнє знищення пройшло за таким самим наказом (№ 00150, 1990 р.) КДБ СРСР. Цього разу знищенню підлягали матеріали архівних справ, що “не представляли оперативної цінності”¹⁵¹.

Документи в архівах управлінь СБУ Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької областей, в яких мали зберігатися матеріали про боротьбу НКДБ–МДБ із підпіллям, наприкінці 1980 – початку 1990-х рр. були знищені. Дещо інша ситуація з архівним Управлінням СБУ Львівської області, в якому зберігалися матеріали із НКДБ–МДБ–КДБ Дрогобицької області, наприкінці 1980-х рр. передані на зберігання у ГДА СБУ. Уже там частина справ все-таки була знищена. Це – насамперед матеріали усіх районних відділів НКДБ–МДБ–КДБ за 1939–1980-ті рр., а також справи про діяльність т. зв. спецгруп¹⁵². Тепер документи Управління КДБ Львівської області об’єднано у ф. 71.

Відзначимо, що й такі особливості першопочаткового складання описів не фахівцями присутні в інших галузевих архівах, що, зрозуміло, ускладнює архівний пошук. В обласних (регіональних) відділеннях ситуація виглядає ще гірше – більшість картотеки ще у друкованому варіанті (хоча й триває робота із її оцифрування та зроблена загальна база, яка поки наповнюється даними). В обласних відділеннях значно важче здійснювати самостійний пошук. Допомогти у цьому можуть серія «Реабілітовані історією» (із різних областей), де подаються короткі біографічні довідки про осіб, які були засуджені та відтак пройшли реабілітацію (більшість таких довідок містять вихідний номер справи, що полегшує пошук). Складність пошуку полягає і в тому, що прізвища писалися російською мовою і могли відрізнитися суттєво від українського варіанту. Взагалі для пошуку архівно-кримінальної справи важливе значення має повнота даних (прізвище, ім’я, по батькові, рік та місце народження).

2. Архівний пошук у Центральних, державних архівах

Певні особливості є і при роботі у Центральних, державних архівах, що передовсім пов’язано із збереженістю матеріалів. Потрібно зазначити, що безпосередньо і частково після розпаду СРСР

була проведена так звана зачистка “небажаних” документів як у системі партійних (державних), так і кадебешних (ГДА СБУ) архівів. У результаті цього місцеві працівники під пильним керівництвом колег із центру знищили величезний масив документів. Майже всі матеріали державних архівів Закарпатської, Чернівецької областей про боротьбу НКВС–МВС і НКДБ–МДБ із визвольним рухом поспішно знищувалися у жовтні 1990 р. Про це свідчать описи фондів, де навпроти відповідної категорії справ штампом зазначені номери актів та дати знищення. До речі, чистка документів партійних архівів у згаданих областях була проведена фахово. Дещо інша ситуація у державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО). Опис був переписаний і слідів про знищення не залишилося. Хоча зрозуміло, що відсутність величезного масиву матеріалів про боротьбу органів влади із визвольним рухом зумовлена їхньою ліквідацією. Так, у ДАІФО окремі справи із спецповідомленнями, зведеннями про боротьбу відсутні. Натомість значна їх кількість збереглася у Державному архіві Львівської області (ДАЛО). Такі дані можна отримати лише із протоколів засідань Станіславського ОК КП(б)У. На відміну від Закарпатської і Чернівецької областей, у ДАІФО, імовірно, через величезний масив матеріалів, збереглися справи, в яких опосередковано відображено діяльність ОУН і УПА. Це здебільшого стосується документів, що висвітлюють вибори до Верховних рад СРСР і УРСР, боротьбу підпілля проти колективізації, комсомолу тощо. В основному залишалися справи, в заголовках яких прямо не писалося про боротьбу проти націоналістів і які не містили документів про злочини репресивно-каральної системи. Опрацювання описів дає змогу простежити масштаби знищення документів підпілля і репресивних органів, не кажучи вже про листування облуправлінь МВС–МДБ з обкомами, райкомами партії і військовими частинами, прокуратурою і судом, матеріали спецперевірки кадрів державних органів, діяльності Військового трибуналу, окремі постанови, матеріали виборів до Верховних рад СРСР і УРСР, ліквідовували навіть звернення і скарги “трудолюбивих”¹⁵³. Поспішність виконання наказів і масштаби знищення призвели до того, що у державному архіві Закарпатської та Чернівецької областей в описах не робилися відповідні позначки навпроти справ, через то неможливо з’ясувати реальну картину¹⁵⁴.

Потрібно відзначити певну особливість Державного архіву Львівської області (ДАЛО), в якому зібрано великий масив окремих

справ про боротьбу органів влади з визвольним рухом, підпільні документи, спецповідомлення. Очевидно, під тиском громадськості та небажання керівництва архіву виконувати злочинний наказ, ці документи уцілили. Добре зберігся великий фонд П-5001 – Дрогобицький обласний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У), де виявлено низку підпільних документів, більшість у копіях та перекладах (накази, інструкції, звіти).

Справи у Державному архіві Закарпатської області (ДАЗО), які стосуються діяльності і боротьби проти підпілля, були знищені у жовтні 1990 р.¹⁵⁵. Подібна ситуація склалася і у Державному архіві Чернівецької області (ДАЧО). Питання, які стосувалися боротьби з підпіллям і виносилися на обговорення обкому, додавалися окремими документами, яких не вдалося віднайти. Водночас у Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО), хоча його і “почистили”, вдалося виявити інформацію про боротьбу у т.зв. протокольній частині – протоколах нарад обкомів і райкомів, Станіславського обкому партії (Ф. П-1), обласного виконавчого комітету (Ф. Р-295), обласної прокуратури (Ф. Р-584), обласного військового комісаріату (Ф. Р-753)¹⁵⁶.

Попри наявність описів, які складені вцілому не погано, трапляються і випадки відсутності справ в описах.

3. Джерельний потенціал архіву Центру досліджень визвольного руху (м. Львів), фондів Архіву ОУН у м. Київ, фондів музеїв, архівних відділів наукових установ, приватних збірок

Найбільшою за концентрованістю документів українського визвольного руху є наукова громадська організація Центр досліджень визвольного руху (м. Львів) (<https://cdvr.org.ua/>). У ньому містяться копії документів українських націоналістів із закордонних архівів, фондів українських архівів та нововіднайдені архіви ОУН і УПА. Зокрема, після здобуття Україною незалежності за нашими підрахунками щонайменше вдалося знайти понад 60 підпільних архівів. Значна частина із яких передавалася на зберігання в різні установи – архіви, музеї, ЦДВР, зберігається у приватних архівах тощо. Переважну більшість знайдених архівів вдалося сконцентрувати у ЦДВР. До речі передані до нього документи реставрувалися та переводилися в електронний формат. У 2013 р. Центр досліджень визвольного руху спільно із Львівським національним університетом імені Івана Франка і Національним

музеєм-меморіалом жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького» розробили проєкт відкритого доступу до електронних копій документів (<https://avr.org.ua/>). Тобто більшість документів відсканові та виставлені у мережу Інтернет (на 26 квітня 2022 р. – 32802 документів). У ньому містяться документи до історії діяльності організацій українського визвольного руху: збройного підпілля (ОУН, УПА, УГВР), широкого національно-демократичного руху другої половини ХХ ст. та документів репресивно-каральних структур окупаційних режимів (НКВС–МВС–НКДБ–МДБ–КДБ, німецьке гестапо та служба безпеки тощо).

Безумовно досліднику історії ОУН і УПА важливо опрацювати джерельний потенціал фондів Архіву ОУН у м. Київ (<http://www.archiveoun.info/>). Недержавної установи, в якій зберігаються декілька десятків тисяч документів до історії українського визвольного руху ХХ ст. (як ОУН, так інших українських політичних партій і організацій) та питань українського націоналізму. Помітну частину (понад 3 000 документів) становлять документи про боротьбу ОУН у роки Другої світової війни. Звісно, що найбільший масив документів присвячено функціонуванню ОУН (м) в еміграції та періоду у незалежній Україні (1992 – 2009). У ньому і матеріали ідеологічного характеру, звіти, інструкції, кореспонденція тощо.

Наголосимо й на матеріалах фондів Архіву ОУН в Українській Інформаційній Службі – Лондон (<https://ounuis.info/>). Зокрема, у ньому міститься 32 фонди. Однак не усі переведені в електронний формат. Так, наприклад, на сайті містяться матеріали фонду 1 «Провід ОУН» (опис 1, опис 2), фонду 2 «Тереновий Провід ОУН у Великій Британії» (опис 1, опис 2), фонду 3 «Тереновий Провід ОУН в Канаді» (опис 1), фонду 4 «Тереновий Провід ОУН в США» (опис 1), фонду 5 «Тереновий Провід ОУН в Німеччині» (опис 1), фонду 21 «Особовий фонд С. Бандери» (опис 1), фонду 22 «Особовий фонд С. Ленкавського» (опис 1), фонду 23 «Особовий фонд Я. Стецька» (опис 1), фонду 24 «Особовий фонд В. Олеськіва» (опис 1), фонду 25 «Особовий фонд С. Стецько (опис 1), фонду 30 «Фотодокументи» (опис 1, опис 2, опис 3), фонду 31 «Фонодокументи (опис 1, опис 2, опис 3, опис 4), фонду 32 «Відеодокументи» (опис 1, опис 2, опис 3)¹⁵⁷.

Документальні матеріали містяться і у музеї визвольної боротьби України (відділ Львівського історичного музею), який подає матеріали до історії визвольних змагань українського народу у ХХ

столітті (відкрито 2012). Експозиція та документальні матеріали присвячені визвольній боротьбі України із кінця ХІХ ст. до 1991 р. (УСС, УНР, ЗУНР, Гетьманат Скоропадського, УВО, ОУН, УПА, дивізія «Галичина», шістдесятники, дисиденти (1970 – 1980-х рр.).

Декілька знайдених підпільних архівів та матеріалів із приватних колекцій були передані на зберігання в обласний музей визвольної боротьби імені Степана Бандери (м. Івано-Франківськ).

Наповнені документами ОУН і УПА фонди Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника.

Досліднику варто особливо ретельно поставитися і до опрацювання фондів збірок місцевих музеїв (у селах та містечках) у яких також зберігаються документи підпілля, спогади учасників та очевидців подій, фотокартки тощо.

Окремо варто сказати про приватні збірки архівів у дослідників українського визвольного руху Р. Забілого, В. Ільницького, В. Мороза, М. Посівнича, Д. Проданика, М. Романюка, В. Сергійчука, А. Сови та ін.

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНИХ ЛАНОК ОУН

План

1. Вивчення адміністративно-територіальної та внутрішньо-організаційної структури ОУН. Виявлення структурних трансформацій.
2. Методика підрахунку чисельних показників підпілля.
3. Дослідження основних напрямків діяльності підпілля (організаційного, пропагандистського, безпекового, військового, господарчого, санітарного і суспільної опіки). Вивчення тактичних змін у діяльності.

1. Вивчення адміністративно-територіальної та внутрішньо-організаційної структури ОУН. Методика розшифрування псевдонімів та криптонімів

У попередніх лекціях відзначалося, що дослідник має доволі широкий набір наукового інструментарію для виконання поставлених завдань та розкриття проблеми. Поєднання загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних історичних методів і принципів історизму, науковості, об'єктивності та багатофакторності, пріоритетності задокументованих фактів, використовуючи системний та комплексний підходи уможлиблює різнобічно розкриття особливості адміністративно-територіальної та внутрішньо-організаційної структури ОУН, здійснювати розшифрування псевдонімів та криптонімів тощо.

Вивчення адміністративно-територіальної та внутрішньо-організаційної структури підпільних ланок є важливою складовою комплексного дослідження українського визвольного руху. Водночас простежити усі ці зміни та трансформації не є простим завданням впершу чергу через брак комплексу джерел. Наголосимо, що ці питання є важливі й у тому, що засвідчують організованість руху, його тривалість та інтенсивність, здатність ОУН у відповідь на щоденні виклики (недостатність керівних кадрів, надмірну розгалуженість ланок) змінювати організаційні форми.

Адміністративно-територіальну та внутрішньо-організаційну структуру передовсім варто вивчати за допомогою звітної документації. Формування підбірки таких документів дозволить простежити усі зміни. Наприклад, існування у першій половині 1940-х років на Західноукраїнських землях (ЗУЗ) структури у форматі – областей, до складу яких входило 2–4 округи, округу формували 2–5

повітів, ті, своєю чергою, містили декілька районів, що склалися із кількох підрайонів, які в окремих випадках ділилися на кущі; найнижчою структурною одиницею була станиця (містечко або село).

Причинами змін полягали у браку керівних кадрів, надмірної кількості ланок управлінської вертикалі ОУН (розпорядження Проводу надходили до низових звен із запізненням) і кардинальною зміною ситуації в Західній Україні, що зумовило необхідність оптимізації організаційної структури. Рішення про реорганізацію приймалися на конференціях, нарадах.

Відзначимо, що за реорганізацією відбувалася ліквідація областей ОУН та створення замість них більших одиниць – країв. Повіти замінювалися дещо більшими за розміром надрайонами. Натомість усі підрайони ліквідовувалися, райони відтепер ділилися на кущі, які об'єднувалися у станиці. Зменшувалася кількість адміністративних одиниць на рівні повіт – надрайон. Створення нових адміністративних одиниць відбувалося на основі попередньої структури. Таким чином вивільнилися кадри для інших організаційних ділянок, управлінська вертикаль складалася із шести ланок (край – округа – надрайон – район – кущ – станиця). Така підпільна структура мала й прив'язку до офіційної адміністративно-територіальної структури. Водночас на кожному рівні був ще й внутрішньо-організаційний поділ на провідника і референтури, які здійснювали роботу за конкретними напрямками (організаційний, пропагандивний, СБ, військовий, господарчий, УЧХ). Керівництво референтурами здійснювалося по вертикалі. Референт вищої ланки був діловим зверхником для референта нижчої. За цілість праці відповідав провідник відповідної територіальної одиниці, якому підпорядковувалися усі референти. Керівник референтури одного напрямку не мав права контролювати і давати розпорядження керівникові і працівникам інших референтур. Група людей, які працювали в референтурі на рівні краю, округи, надрайону чи району, організовувалися в осередок (наприклад, крайовий осередок пропаганди, окружний осередок СБ). Замість слова “референтура” часто вживалося слово “осередок”. Референт у такому випадку був керівником (провідником) осередку. На початку існування адміністративно-територіальні структури ОУН мали повний склад усіх референтур. Однак з роками боротьби окремі напрями ліквідовували, а їхні функції передоручалися іншим референтурам або скорочувалися. Тобто структура ОУН через складні підпільні

умови боротьби постійно коригувалася і оптимізувалася задля ефективного функціонування¹⁵⁸.

Найнижчою адміністративно-територіальною одиницею залишилася станиця. Кілька станиць (залежно від площі, кількості членів і симпатиків) формували куш, яких у районі налічувалося від двох до шести. З часом, через брак кадрів, станичні організації зникали, а окремі підпільники підпорядковувалися безпосередньо кущовому провідникові ОУН.

Найскладніше (через відсутність документів) досліджувати кущові та станичні проводи. Первинної звітної документації по них не збереглося, натомість доводиться користуватися дотичними матеріалами, які хоч і частково, але все ж допомагають реконструювати структуру та кадровий склад.

Простежити варто і вплив на структуру ОУН і УПА змін в адміністративних межах УРСР.

Робота виграє якщо автор встановить орієнтовну площу досліджуваної території. Варто показати і зміну кількості структурних одиниць на певних територіях (крайових, окружних, надрайонних, районних тощо) у досліджуваний період.

Доцільно простежити і кількість керівних кадрів ОУН на різних рівнях (край, округа, надрайон, район тощо) у досліджуваних структурах, щоб наглядно побачити зміну чисельності провідників і референтів (продовж досліджуваного періоду.)

Кожний адміністративно-територіальний підрозділ ОУН мав кодову назву та відповідний номер. До речі, нумерація структурних ланок зазнавала частих змін. Простежити, які також важко, але ретельне вивчення наявних звітів дозволяє це зробити¹⁵⁹.

2. Методика підрахунку чисельних показників підпілля

Відзначимо, що, попри наявність величезної кількості документів і матеріалів (різноманітного походження), не всі аспекти проблеми однаково забезпечені відповідними статистичними, підсумковими, узагальнювальними даними, що спричинює труднощі в окремих ситуаціях і неможливість здійснити остаточні підрахунки, наприклад, кількості загиблих повстанців, представників репресивного апарату, загалом проведених акцій тощо. Зважаючи на це, деякі сюжети вдається розкрити частково і вони потребують подальших пошуків.

Питання чисельності ОУН і УПА залишається предметом обговорення та дискусії дослідників і остаточного розв'язання ця проблема наразі не має. Оскільки наявні джерела, хоч і не дають точної відповіді, дозволяють адекватно визначити масштаби діяльності підпілля.

Звісно, щодо окремих локальних структур можна провести досить точний підрахунок. Уможлиблюється це передовсім через створення поіменних списків та реєстрів проведених акцій.

Попри наявність узагальнених даних, складним виявилось встановлення чисельних показників щодо проведених акцій, загиблих, заарештованих, а також тих, хто вийшов із повинною. Це зумовлено тим, що радянські зведені статистичні дані, по-перше, не є достовірними, а, по-друге, стосуються цілих областей за радянським адміністративно-територіальним поділом, тоді як у 1945–1946 рр. з 27 районів Дрогобицької області до Карпатського краю входило лише 18 (1948–1950 рр. – 18 з 26, 1951–1954 рр. – 16 з 25), а з 36 районів Станіславської – 32. Крім того, підпілля не діяло по всіх районах і округах Чернівецької та Закарпатської областей. Радянський облік чисельності і втрат охоплював як підпілля ОУН, так і відділи УПА. З огляду на необхідність подання бодай орієнтовних статистичних даних ця проблема розв'язувалася через виведення коефіцієнта відповідно до кількості районів, які входили до Карпатського і Львівського країв. Зокрема, для Дрогобицької області за 1944–1947 рр. коефіцієнт становить 0,67, 1948–1950 рр. – 0,69, 1951–1955 рр. – 0,64; Станіславської області 1944–1955 рр. – 0,89. Решту районів Дрогобицької (з коефіцієнтом у 1944–1947 рр. – 0,33, 1948–1950 рр. – 0,31, 1951–1955 рр. – 0,36) та Станіславської областей УРСР (1944–1955 рр. – 0,11) за оунівським поділом відійшли до складу Львівського краю ОУН.

Отримані в результаті зазначеного підходу дані містять певну похибку, однак на сьогодні будь-які варіанти підрахунків не будуть сповна достовірними. Репрезентативнішим було б укладення списку для поіменного підрахунку загиблих, заарештованих, виведених із повинною, реєстру проведених акцій, проте така робота повинна вестися на рівні дослідження окремих надрайонів, округ¹⁶⁰.

В архівах різних рівнів зберігся масив документів (як підпільних, так і радянських), які містять описи боїв і сутичок радянських збройних формувань із відділами УПА та ОУН. Втім, документи, як і інші джерела, переважно містять суперечливу інформацію. Характерною особливістю функціонування радянської

системи було здійснення суцільних приписок, особливо фальсифікацій результатів боротьби у 1944–1945 рр. Наймасштабніше фальсифікували акції районні партійні осередки (перші секретарі райкомів втричі зменшували чисельність акцій підпілля ОУН і підрозділів УПА), насамперед те, що стосувалося результатів проведення чекістсько-військових операцій, чисельності вбитих націоналістів та вилученої у них зброї. Значну плутанину внесли чекісти і у посади підпільників та повстанців. Зрозуміло, що це траплялося як з об'єктивних (на початковому етапі протистояння радянської системи з визвольним рухом чекісти ще не орієнтувалися у ситуації і лише з часом накопичили відповідну інформацію), так і, здебільшого, із суб'єктивних причин (прагнення показати результативність діяльності та отримати винагороду за це). Особливо значні перебільшення стосуються втрат супротивника, фальсифікації чи замовчування власних втрат. Для підпільних документів також характерні, хоч і в меншій кількості схожі невідповідності, але, крім традиційного для військових конфліктів завищення ворожих втрат, їх причиною була і неможливість точно встановити, оскільки в більшості випадків поле бою виявилось за сильнішим противником, а розвідка, переважно через цивільних осіб, точних даних дати не могла. Вважаємо, що у тих випадках, коли в документах подаються суперечливі, перебільшені дані щодо втрат супротивника, а водночас применшені власні, доцільно опиратися на факти, які визнавала кожна зі сторін. Крім того потрібно враховувати чисельність зброї, вилученої внаслідок бою (переважно у підпільників). Адже, приміром, радянські документи, насамперед періоду 1944–1945 рр., фіксують у кілька разів завищену різницю між загиблими і вилученою зброєю. Напрошується висновок: або радянські війська вбивали беззбройних осіб, або займалися приписками. Зрозуміло, що фальсифікувати і дописати число вилученої зброї для того, щоб вона відповідала завищеному числу вбитих, було нереально, бо ж уся вона документувалася (переписувалися номери) і здавалася на складі для зберігання. Натомість перевірка чисельності тіл убитих була справою клопітною, і нею ніхто не займався. Звичайно, і тут чекісти здійснювали незначні фальсифікації, оскільки досить часто записували вилучену зброю, як наприклад, обгорілу і непридатну для подальшого використання (одразу знищували), або ж курйоз – “націоналісти викинули зброю у річку” і т. д. Тому чисельні показники загиблих, особливо у 1944–1945 рр., потребують коригування у бік зменшення як мінімум до кількості вилученої “довгої” зброї (гвинтівка, автомат,

кулемет). Однак зведеної статистики по роках і областях за такими параметрами немає. Звітні документи з приписками ішли з району в область, далі у Київ і Москву, де уже систематизувалися, підсумовувалися, але нормально не верифікувалися. Такий стан справ влаштовував усіх, починаючи з найнижчого рівня і завершуючи верхівкою¹⁶¹.

Окремою проблемою у цих дописках було відверте нехтування визнанням власних втрат, намагання у різний спосіб їх приховати. Навіть приписки такого плану практично не обговорювалися ні в документах, ні на нарадах. Самі чекісти писали про погано налагоджену роботу і фактичне приховування наявності окремих підпільників, необ'єктивне інформування вищих органів у висвітленні оперативної ситуації у західних областях України. Серед ліквідованих і захоплених підпільників третина не стояли на обліку в органах МДБ. Зрозуміло, що така ситуація обурювала керівництво. У західних областях України працювали спеціальні бригади, метою яких було точне встановлення кількості наявних підпільників у кожному районі. При виявленні фактів свідомого дезінформування про кількість підпільників, винних суворо карали. Проте приховування акцій націоналістів тривало далі. За часті порушення термінів оперативної звітності винні отримували догани. Однак ніхто не бажав вникати у цю проблему, оскільки за “визначні досягнення” у боротьбі з підпіллям працівників спецслужб, які відверто фальсифікували результати боротьби, нагороджували та присвоювали їм чергові військові звання і, що головне, не карали. Логічно, що з роками ця проблема поступово зникла: масштаби боротьби зменшувалися, статистика ставала точнішою, чисельність підпільників, які здійснювали відчайдушний опір, скорочувалася, облік підпільників і повстанців вівся ретельніше.

Для того, щоб вийти із ситуації, коли кожна із сторін завищувала втрати ворога потрібно дотримуватися принципу, про який ішла мова вище – прийняти ті втрати, які визнавала кожна зі сторін. Однак і так зрозуміло, що радянська сторона здійснила приписку числа вбитих повстанців більше, ніж у десять разів¹⁶².

Простежити динаміку зменшення чисельності націоналістів у окремих територіальних одиницях допомагають нотатки керівників ОУН (досить часто зашифровані, інколи їх розшифровували самі силовики).

Хоча радянська статистика не може репрезентувати точну картину чисельності підпілля, кількості проведених акцій чи

результативності тих чи тих чекістсько-військових заходів, проте окреслює їхні загальні рамки. У контексті цього найскладнішим видається період до 1946 р. включно. Саме інтенсивність боротьби, зобов'язання ліквідувати націоналістів під певну дату призводили до “гонки звітів” різними структурами, через що часто один і той же бій, його результати приписували собі різні силові структури. Їхні дані сумувалися, що в підсумку спричиняло завищення узагальнених цифр. Іноді за звітами спецслужби “ліквідували” більшу кількість націоналістів, ніж їх перебувало на обліку. Мало місце таке явище, коли звітність за той самий період з однієї і тієї ж території у різних структурах відрізнялася у рази. Траплялося, що чисельність суттєво різнилася у звітах, які йшли місяць за місяцем. Серйозна плутанина була з безпосередніми членами ОУН і симпатиками чи тими, хто взагалі не був причетний до українського визвольного руху, їх всіх часто класифікували “бандитами”¹⁶³.

Простежити наявність підпілля дозволяють матеріали репресивно-каральних органів. Одразу ж відзначимо, що вони точніші, порівняно з партійними, оскільки склалися для власного керівництва, яке хотіло знати реальну ситуацію. У них відображається тенденція до зменшення чисельності збройних структур і кількості самих підпільників.

Досліджуючи події Другої світової війни та повоєнного десятиліття, науковці нерідко наштовхуються на низку об'єктивних і суб'єктивних проблем. Серед них найскладнішою залишається проблема встановлення чисельності загиблих у результаті бойових дій (з обидвох сторін). Зберігся величезний масив документів (підпільних і радянських), у яких подаються різні описи однієї і тієї ж події. При цьому відрізняються показниками загиблих, вилученої зброї, інколи і захоплених, а навіть, що найбільш дивно, – чисельності власних поранених і вбитих. Часто дані відрізнялися між собою у рази. Тому в тих випадках, коли в документах подаються суперечливі, перебільшені дані щодо втрат супротивника, потрібно дотримуватися принципу використання чисельності втрат, які визнавала кожна зі сторін, при цьому звісно враховувати чисельність зброї, вилученої внаслідок бою. Складність для дослідника цього періоду виявляється і при ідентифікації як підпільників, так і повстанців, які брали участь у боротьбі та фігурували у документах лишень під псевдонімами¹⁶⁴.

3. Дослідження основних напрямів діяльності підпілля (організаційного, пропагандистського, безпекового, військового, господарчого, санітарного і суспільної опіки). Вивчення тактичних змін у діяльності

Дослідник українського визвольного руху повинен пам'ятати, що, висвітлюючи його діяльність, передовсім необхідно зупинитися на розкритті основних напрямків: організаційного, пропагандистського, безпекового, військового, господарчого, санітарного і суспільної опіки.

Відповідно до прийнятої внутрішньо-організаційної структури організаційно-кадровою роботою та зв'язками займалася організаційна референтура. Водночас її керівник виконував обов'язки заступника провідника, контролюючи виконання обов'язків іншими референтами та підлеглими проводами, дотримання організаційних інструкцій та наказів, займався підбором та розміщенням кадрів, роботою зв'язку. Знову ж таки треба пам'ятати, що ця референтура на усіх рівнях активно розбудовувалася у 1941–1944 рр., а від весни 1945 р. у надрайонах і районах поступово скорочувався, відтак і сама референтура (крім крайового проводу і окремих окружних проводів) припинила існування. Після цього за зв'язки, облік і загальний вишкіл кадрів відповідали провідники та організаційні референти якщо такі ще залишилися в окремих проводах. Паралельно із загальною системою зв'язків керівники всіх окремих підпільних осередків налагоджували ті зв'язкові лінії, які були необхідні для їхньої роботи. У 1945 р. окремих референтів чи підреферентів зв'язку не було, натомість інколи працювали окремі особи відповідальні за зв'язок.

Потрібно сконцентруватися на таких напрямках організаційно-кадрової роботи, як організація навчання та вишколи (в т.ч. різні їхні форми), забезпечення необхідним навчальним матеріалом, аналізі відповідних навчальних програм, за якими відбувалися вишколи членів ОУН.

Варто відзначити і перенесення основних зусиль наприкінці 1940-х рр. на ідеологічне виховання і моральне зміцнення кадрів підпілля, зокрема по лінії безпеки (йдеється впершу чергу обов'язкове навчання під керівництвом СБ за обов'язковими навчальними матеріалами). Обов'язкове масове запряження членів в усіх структурних одиницях ОУН.

Простежити динаміку зміни інструктивних вказівок на виконання пріоритетних завдань (впродовж 1940–1950-х рр.).

Розглянути питання вирішення кадрового забезпечення (суміщення посад, переведення у межах адміністративно-територіальних та внутрішньо-організаційних структур, поповнення із розформованих відділів УПА, прийняття та підготовка нових членів тощо), визначити найбільш проблемні шаблі у цьому плані (наприклад, кущові, районні), простежити динаміку зменшення окремих напрямків (УЧХ, господарчого, військового).

Окремого розгляду потребує питання системи зв'язку та його функціонування (лінії зв'язку: зв'язок керівників підпілля у Західній Україні та із закордоном, їхнє обслуговування, функціонування спеціальних кур'єрських груп і переправочних пунктів, прихід кур'єрів, груп парашутистів тощо). На основі документів українського визвольного руху варто наголосити і на негативах, які мали місце у цьому процесі¹⁶⁵.

Основним напрямом функціонування ОУН стала пропагандистська діяльність. Саме тому особливо важливо простежити тенденцію наприкінці 1940-х рр. переміщення боротьби українського визвольного руху і радянської тоталітарної системи у площину "психологічної війни", набуття пропагандою та масовою агітацією першочергового значення, зміцнення апарату референтури пропаганди (навіть за рахунок скорочення організаційної, господарчої, військової референтур та УЧХ).

Необхідно проаналізувати інструктивні документи про структуру референтури та функціонування осередків пропаганди. Відповідно до неї передбачався розподіл функцій за напрямками: масової (усної) пропаганди, редакційно-видавничої, вишкільної, інформаційної, технічно-адміністративної. Осередки пропаганди склалися з двох заступників, редактора, інформатора-статиста, адміністратора.

Доцільно проаналізувати якісний склад працівників референтури пропаганди, динаміку його змін (персоналізувати обсаду персональну референтури та цілого осередку). Наголосити на видавничій та редакторській роботі працівників референтур пропаганди окремих їхніх збережених друкованих працях тощо. Визначити місця базування видавничих осередків (техзвен), референтур пропаганди, оцінити їхні потужності (чисельність), можливості (кількість надрукованої літератури) та проблеми (брак паперу, шрифтів, друкарської фарби тощо). Знову ж таки доцільно

простежувати (на основі документів інструктивного характеру) зміну пріоритетних завдань.

Розкрити напрями роботи – вишкільно-виховна робота серед власних членів, місцевого населення, окупаційної адміністрації тощо (основні форми: друкована (газети, журнали, листівки, брошури, заклики і т. д.), масова усна пропаганда (агітація), поширення чуток, або т. зв. “шептана” пропаганда (цією формою займалися переважно жінки, старші люди і навіть діти на ринках, вокзалах та в інших людних місцях). Визначити співвідношення між цими формами на відповідній території, визначити особливості діяльності на них. Варто сформуванати реєстр друкованої продукції із зазначенням часу виходу, тиражу тощо.

Доцільно зупинитися і на відкритих формах проведення пропагандистської роботи (як приклад можна навести трудові картки, які були звітом про проведену роботу), навести чисельні підрахунки проведених заходів. Показати проблему забезпечення компетентними пропагандистами та агітаторами. Зупинитися на спрямованості пропаганди на різні соціальні об’єкти: молодь, учителі, інтелігенція, селяни, червоноармійці, особи, що працювали або співпрацювали з радянськими спецслужбами, а також національні меншини (вказати конкретні заходи). Обов’язково показати практичний результат ефективності пропаганди (дієвість пропаганди, таких прикладів зафіксовано доволі багато і у документах підпілля, і у документах силових органів, протоколах допитів). Знову ж таки варто простежити особливості – наприклад, наприкінці 1940-х рр. збільшення чисельності АКС на молодь, яка обвинувачувалася в участі у націоналістичних організаціях, групові справи на місцевих мешканців, тощо¹⁶⁶.

Одну з центральних ролей в ОУН відігравала референтура *Служби безпеки (СБ)*, яка без перебільшення, забезпечувала життєдіяльність організації. Вказати на відмінність у назвах (тимчасову, тактичну).

Використовуючи різноманітну документацію водночас розкрити основні напрями роботи референтури СБ – слідство, суд, розшуки, арешти, бойові та каральні функції, розвідка, контррозвідка, виявлення та ліквідація провокаторів в організаціях ОУН, агентури органів НКВС–НКДБ як в організаціях, так і серед місцевого населення, інших підпільних організацій серед українського населення та розробка нестійкого елемента і попередження розкладу відділів УПА, встановлення місця дислокації військових частин, чисельності, складу, озброєння, особового складу оперативних працівників органів МДБ і

МВС, розробка польських націоналістичних підпільних організацій, нагляд за всією діяльністю членів ОУН, виявлення осіб, лояльно налаштованих до органів влади, агентури, з'ясування адрес радянських функціонерів, стратегічних об'єктів, організація стеження, проведення диверсійно-терористичних акцій, ведення кримінальних справ на членів ОУН і представників місцевого населення, контроль за діяльністю господарських і адміністративних органів, боролася з дезертирством. Водночас одним із напрямків діяльності референтури СБ були терористичні акти проти працівників органів спецслужб і радянського-партійного активу, фіксування господарсько-політичних заходів, які проводилися у селах, а також тих, хто забезпечував їх проведення тощо. З часом на СБ покладалися функції зліквідованої господарчої референтури.

Показати систему контролю, звітності (формування картотек, списків ліквідували без допиту, та списки на тих осіб, яких ліквідували після допиту), вказівки та інструкції з приводу методики ведення слідства, принципи відбору та вишколів кадрів СБ, проаналізувати відповідні навчальні та інструктивні матеріали, дисципліни, які викладалися.

Розкрийте внутрішньо-організаційну структуру референтури СБ на усіх адміністративно-територіальних рівнях (референт, його заступники, слідчі, технічний референт і вишкільник).

Покажіть бойові, диверсійні та саботажні акції з метою знищення агентури, працівників радянського і репресивно-карального апарату, зриву утвердження органів радянської влади у регіоні, які проводили референтури СБ і підпорядковані їй структурні відділи. На основі звітів СБ варто розкрити досить масштабну роботу референтури СБ, навести відповідно чисельні показники ліквідацій агентури. Покажіть роботу "революційних судів". Згадати потрібно і про порушення у діяльності СБ. Зупиніться на підготовці кадрів¹⁶⁷.

Крім відділів УПА, *збройні дії* проводили самооборонні кущові відділи (СКВ), боївки СБ і жандармерії, охоронні відділи. Часто вони об'єднувалися для проведення спільних акцій. Слід зазначити, що часто СКВ називали просто кущем, тому слід розрізняти вживання терміна "кущ" на означення одиниці адміністративно-територіального поділу від вживання у значення СКВ. Бойові завдання виконували також охоронні відділи, боївки СБ, адміністративні боївки. Для порівняння, у Львівському краї ОУН діяли СКВ, адміністративні боївки (функціонували до 1945 р.), охоронні відділи, боївки СБ, а також

теренові сотні (діяли на базі СКВ або паралельно з ними). Особливістю ж Коломийщини було й те, що там вдалося створити запасні сотні УПА (т. зв. резерв, який складався переважно зі старших віком людей), які в боях практично участі не брали. Розкрийте особливості формування СКВ, структури та функціонування (здійснення бойових акцій проти органів радянської адміністрації, збройні напади на військові частини, ВБ, радянські установи, працівників, перешкоджання органам НКВС проводити виселенські акції сімей, активних членів ОУН і УПА, зривати мобілізацію, захист і охорона керівництва ОУН і УПА, пропаганда серед населення, мобілізація нових членів, будівництво криївок, пошук зброї і бойових припасів). Важливо врахувати і цифрові підрахунки проведених акцій. Їх можна здійснити використовуючи наведену вище методику¹⁶⁸.

Господарча референтура в період нацистської окупації була достатньо розбудованою. На рівні Крайового проводу ЗУЗ, областей та округ у ній працювали, крім референта, фінансовий підреферент, магазинер (відповідальний за запаси), контрольний та ін. При цьому працівники господарчої референтури діяли майже на всіх щаблях підпільної адміністрації до кущів (підрайонів) включно. Проте з роками умови діяльності та потреби підпілля дещо змінилися, тому такий штат у господарчій референтурі тримати було недоцільно. Фактично вся праця зосереджувалася у руках референта, який був у краї, окрузі, надрайоні чи районі, певний час також і в кущах. Із плином часу, з огляду на брак кадрів і зниження потреби в господарському забезпеченні через чисельне зменшення ОУН і УПА, обов'язки господарчого референта розподілялися між іншими підпільниками залежно від їхніх потреб. Після 1949 р. потреба в окремій господарчій референтурі відпала і в нижчих структурах. Підпільні осередки забезпечували себе власними силами. Органи радянської влади розуміли труднощі повстанців, тому всіляко поглиблювали кризові явища підпільної економіки. Поставленої мети вони досягали шляхом широкомасштабних військових операцій та застосування економічних методів на кшталт збору контингентів, примусового поширення облігацій держпозик тощо. У цих умовах збір коштів на бойовий фонд ОУН за ступенем ризику нічим не відрізнявся від суто військових операцій підпілля.

Проаналізуйте документи та виокреміть основні джерела забезпечення господарсько-фінансового забезпечення українських націоналістів (підтримка місцевим населенням (основне джерело поповнення), захоплені трофеї (зброя, гроші, продукти харчування,

медикаменти тощо), членські внески (від населення, безпосередніх членів), реквізиції, конфіскації, власне виробництво (у міжвоєнний і воєнний періоди), підприємницька діяльність (продаж бофонів) тощо). На основі аналізу джерельного матеріалу покажіть принципи функціонування господарчої референтури.

Вагому роботу здійснювали господарчі референти кущових проводів. Зокрема, вони організовували роботу зі збирання та нагромадження харчів, медикаментів, технічних засобів зв'язку, пропагандивно-видавничої техніки, обмундирування, харчування; створювали спеціальні продуктові й одягові магазини, налагоджували виготовлення у селах шевських та кравецьких виробів, харчове забезпечення розквартированих відділів УПА, стаціонарних боївок, керівників вищих рівнів. Окрім того, до обов'язків господарчого референта входило матеріально-побутове забезпечення родин повстанців, які загинули, чи тих, які перебували у підпіллі, ув'язненні, або й потребуючих пересічних мешканців.

Загалом можемо стверджувати, що український визвольний рух опирався на власні господарсько-фінансові ресурси забезпечення, поповнення яких залежало від місцевого населення.

Підтримка місцевого населення вважалася найбільш поширеним і доступним засобом постачання партизан. Фонди (гроші, харчові продукти, одяг, взуття), необхідні для матеріального забезпечення, господарча референтура збирала від українського населення шляхом добровільних збірок, купівлі. Станичні обкладали відповідними податками (грошами та продуктами харчування) конкретних жителів сіл, виходячи з можливостей того чи того селянського господарства. Спробуйте відтворити рух коштів на рівні досліджуваної адміністративно-територіальної одиниці. Фінансове становище простежується також із пояснювальних документів про витрату коштів¹⁶⁹.

Окремо потрібно розкрити формування, структуру та особливості функціонування *санітарної та суспільної опіки*. Зокрема, розкрити основні обов'язки цієї референтури (організація заготівлі медикаментів, лікування поранених і хворих стрільців УПА і підпільників ОУН, облаштування підпільних шпиталів, медичного обслуговування населення, санітарних вишколів, у співпраці з господарчою референтурою ОУН УЧХ організовував допомогу сім'ям підпільників, збирала продукти і одяг для стрільців УПА тощо).

Встановити чисельність референтури УЧХ. Упродовж 1948–1949 рр. референти УЧХ зникають з окружного, надрайонних і районних проводів ОУН Карпатського краю.

Можна зупинитися і на організації спеціальних вишкільних курсів для підготовки кадрів та створення і функціонування мережі підпільних лікарень (досить багато інформації про це міститься у протоколах допитів). Варто розкрити і участь у наданні медичної допомоги професійними лікарями.

Розгляд усіх цих питань потрібно проводити, враховуючи особливості тактики українських націоналістів. Її зміна наприкінці 1940 – на початку 1950-х рр. полягала в удосконаленні та коригуванні основних напрямів діяльності. У розробці й реалізації своєї стратегії і тактики ОУН враховувала можливу перспективу Третьої світової війни. Відповідно, низовим звенам рекомендувалося готувати організацію до війни, щоб навіть у найскладніших обставинах вона могла витримати тривалий період.

Упродовж 1945–1946 рр. керівники Проводу виробили три тактичні схеми – “Дажбог” (схема переходу в глибоке підпілля, припинення відкритої диверсійно-терористичної боротьби, що дозволило б зберегти кадри для подальшої тривалої діяльності в умовах радянської дійсності), “Олег” (передбачав активну роботу серед тих, хто мешкає легально, насамперед молоді, підбір і підготовку майбутніх кадрів ОУН), “Орлик” (охоплювала поширення впливу та антирадянської націоналістичної діяльності на східні області України). Пізніше вони доопрацьовувалися та коригувалися на нарадах Проводу ОУН у 1946–1949 рр. Варто також проаналізувати джерела українського визвольного руху¹⁷⁰.

ВИВЧЕННЯ СТРУКТУРНИХ ЧАСТИН УПА

План

1. Дослідження адміністративно-територіальної та внутрішньо-організаційної побудови УПА. Ідентифікація підрозділів УПА та розшифрування псевдонімів та криптонімів.

2. Вивчення особливостей діяльності структурних підрозділів УПА.

1. Дослідження адміністративно-територіальної та внутрішньо-організаційної побудови УПА. Ідентифікація підрозділів УПА та розшифрування псевдонімів та криптонімів

Доцільно розкрити процес зародження структури УПА та УНС. Наголосити на особливостях адміністративних та географічних, з'ясувати причини структурних трансформацій, а також простежити кадровий склад, скласти біографічні довідки. Крім того, розкрити внутрішньо-організаційний поділ (відділи: 1) оперативний (оп.); 2) розвідувальний (роз.); 3) тиловий (господарчий) (тил.); 4) організаційно-персональний (орг. перс.); 5) вишкільний (виш.); 6) виховний (вих.)), простежити функціональні обов'язки кожного з відділів¹⁷¹.

Особливо ретельному опрацюванню підлягають накази ГВШ, ВО, різна звітна документація на основі якої необхідно розкрити усі засади функціонування структур УПА. Визначити основні засади праці, зокрема взаємну підпорядкованість та підзвітність. Підкреслити, що через командира тактичного відтинку, який за посадою був зверхником для всіх членів ОУН підзвітного терену у військових справах, здійснювалася співпраця між ОУН і УПА.

Встановити та простежити структуру відділів УПА на відповідній території, їхній бойовий шлях. Відтинки або військові з'єднання (відповідали за військовим поділом бригаді, а адміністративним – окрузі) склалися із куренів, сотень, чот та рої. Сотні здебільшого будувалися за трійковим принципом: три чоти, у кожній три рої (ділилися на дві ланки), переважно 10–12 стрільців (на озброєнні були легкий кулемет, два–три автомати, решта – гвинтівки). До почоту командира сотні входили політвиховник, бунчужний, санітар, зв'язковий і деколи один рій військово-польової жандармерії (ВПЖ), розвідники чи важка зброя. До куреня входило дві–чотири сотні. В окремих куренях додатково було по одній і

більше спеціальних чот (ВПЖ, важких кулеметів, сотенних мінометів тощо). До складу почоту куреня входили шеф штабу (або ад'ютант), політвиховник, бунчужний, капелан, лікар.

Обов'язково розібратися із термінами “група”, воєнна округа, “відтинок”, використання відповідних номерів і криптонімів (наприклад, у вересні-жовтні 1945 р. усім відділам і чотам УПА-Захід надано числові номери: сотні – двоцифрові, чоті – трицифрові).

Складним питанням залишається встановлення чисельного складу УПА загалом і окремих структурних одиниць – зокрема. Проблеми у розв'язанні цього питання зумовлюються відсутністю цілісного комплексу джерел, а також конспірацією, яка накладала заборону на розголошення реального чисельного складу підвідділу та відділу. Складність у з'ясуванні кількісного складу полягає і в динамічності повстанського руху. Приблизні показники можливо навести лише за певний період. Утім, навіть за короткий проміжок часу вони могли істотно відрізнятись (особливо до і після “великої блокади” – перебування у більшості населених пунктів Західної України гарнізонів військ НКВД для забезпечення виборів до Верховної Ради ССРСР). Об'єктивного трактування цього питання не можна знайти і в радянських документах, адже їм була притаманна тенденція до перебільшення. Підрахунки чисельності усіх відділів чи підвідділів на території конкретної ТВ через брак джерел не дадуть цілком достовірної і повної цифрової картини. Різні автори називають відмінні узагальнені цифри. Встановити їх нам вдасться досить відносно або фрагментарно на який окремий часовий проміжок.

Для вивчення переміщення кадрів у рамках організації допоможуть складені біографічні довідки та відповідні таблички із кадровою обсадою.

Серйозні проблеми виникають під час ідентифікації псевдонімів, що пов'язано не лише із відсутністю комплексу джерел, але й частими їх змінами, одночасним використанням однією особою кількох, кількома особами – однакового тощо. Дещо легше ідентифікувати кодові назви структурних частин ОУН і УПА. Оскільки у документах, які підписуються кодовими назвами часто є відомості (назви населених пунктів, районів тощо), які дотично вказують на територію (структуру) з якої він надійшов¹⁷².

2. Вивчення особливостей діяльності структурних підрозділів УПА

Оскільки на тій чи тій території паралельно діяли широко розгалужена структура ОУН і відділи УПА, потрібно було налагодити між ними ділові стосунки. У документах підпілля чітко розмежовувалися функції між провідниками ОУН і командирами відділів УПА. Відповідно до наказів чіткі функціональні права та обов'язки теренових провідників ОУН щодо відділів УПА, які дислокувалися на його території (огляд стану відділів, їхньої роботи, успіхів та недоліків, постачання їм відповідної літератури, постійні відвідини, виголошення рефератів, розмови, допомога, участь у стрілецьких святах, повстанських ватрах тощо). Попри доволі чітко розписані правила взаємовідносин у практичному житті часто траплялися конфліктні ситуації між командирами УПА і провідниками ОУН¹⁷³.

Розкриттю також підлягає проблема організації та діяльності *військово-польової жандармерії* УПА (близькі функції до СБ ОУН, діяла паралельно з нею). Зокрема до функцій ВПЖ входила розвідка та конррозвідка, боротьба з дезертирством, невиконанням наказів, крадіжки і продаж військового майна, пияцтво, зловживання або перевищення наданих службових прав, зрада інтересів УПА, виявлення і збір військового майна, зброї, підтримка дисципліни у лавах повстанців тощо. Покладені обов'язки ВПЖ виконувала шляхом постійного перебування її представників при військових відділах, контролем довіреної території.

На основі інструктивних документів розкрийте структуру та методику роботи ВПЖ (арешт, розслідування, вирок, застосування дисциплінарних покарань, їхні межі тощо). Зупиніться на порушеннях, які мали місце в роботі ВПЖ¹⁷⁴.

УПА відчувала нестачу офіцерських (*старшинських*) і сержантських (*підстаршинських*) кадрів. Цю проблему розв'язували як залученням осіб, які служили в арміях інших держав, так і самостійною підготовкою. Зокрема, організовувалися власні старшинські та підстаршинські школи (назвати періоди їх функціонування та місця дислокації). Проаналізуйте програми підстаршинських і старшинських шкіл, їхні відмінності, виділіть компетентності, які вони повинні були сформувати.

Доцільно навести недоліки в організації цієї роботи (брак людей, здатних проводити вишколи, використання літератури для навчання переважно іноземної, захопленої у супротивника тощо)¹⁷⁵.

Особливе значення під час боротьби відводилося *політвиховній роботі*. Для цього у військових округах, тактичних відтинках, куренях, сотнях, чотах і навіть роях запроваджено обов'язкову посаду політвиховників, на яких покладалися серйозні завдання: підвищити бойовий дух стрільців, а відповідно і боєздатність армії, переконати кожного стрільця у необхідності й правильності боротьби, виховати самопосвяту, дисциплінованість, налагодити зв'язок із населенням. Саме тому особливе значення має розкриття особливостей функціонування політвиховної ділянки, покажіть форми політвиховної роботи у відділах УПА (гутірки, політвиховні наради тощо) та серед населення (у формі “військово-пропагандивних рейдів”, масових зборів, мітингів, групових чи індивідуальних роз'яснювальних розмов командирів чи стрільців з населенням, реалізовувалася і через пісні, а за змоги – через театральні вистави, концерти). Зупиніться і на взаємовідносинах політвиховників УПА та референтів пропаганди ОУН. Складіть реєстер друкованих видань УПА на відповідній території. Виокремити також і недоліки у політвиховній роботі¹⁷⁶.

Найважливішою проблемою відділів УПА було забезпечення *зброєю і амуніцією, медикаментами*, відсутність якої відчувалася на терені Галичини, як, до речі, одягу та взуття. Адже від цього залежала здатність не лише вести щоденну збройну боротьбу, але й підтримувати фізичне і моральне здоров'я стрільців. Зупиніться на конкретних джерелах та прикладах здобуття зброї та амуніції (захоплення, збір із фронтних полів, практика придбання/обміну зброї за гроші у військовослужбовців, активна робота теренової сітки ОУН). Показати основні види використовуваної зброї. Вирішувати необхідно було й брак необхідної вишкільної літератури. Методи вирішення низки інших технічних завдань (підготовка місця для зберігання зброї, амуніції, медикаментів, технічних засобів зв'язку, пропагандивно-видавничої техніки, обмундирування, харчування тощо)¹⁷⁷.

Стратегія і тактика у житті повстанської та підпільної формацій відігравали особливо важливе значення, адже завдяки вдало розробленим принципам боротьби вдавалося забезпечувати життєздатність організацій і тривалий опір окупантам. Розробка стратегії і тактики, донесення її призначення до повстанців, контроль за її дотриманням були поставлені в УПА на високому рівні і

стосувалися усіх без винятку сфер життя (організаційне, особисте і т. д.). Реальність диктувала свої правила, а відтак змінювалися умови боротьби, тому стратегія і тактика коригувалися відповідно до обставин.

Період кінця 1944 – першої половини 1945 р. характеризувався найбільшою кількістю і масштабністю формування відділів УПА та їхніх бойових дій. Виділіть періодизацію діяльності відділів УПА на відповідній території, покажіть їхні особливості, трансформації (перехід від форми масової повстанської боротьби до глибоко підпільної), зміни тактики, заходи щодо зміцнення структури, ефективності діяльності тощо. Окремо доцільно зупинитися і на рейдах, виділити їхні види (поворотні, внутрішні з окресленими завданнями в нових умовах, бойово-пропагандивні, закордонні), зробити реєстр.

Зупинитися на прогандистських та бойових акціях повстансько-партизанських формувань (акції на інституції радянської пропаганди (різного рівня клуби, кінопересувні установки, зрив мітингів, зборів, антивиборча кампанія тощо); проти господарських заходів радянської адміністрації (знищення колгоспів, майна, засобів колективізації, супротив вивезенню корисних копалин, лісу тощо); відплатні акції проти адміністративних та репресивно-каральних органів (установ і окремих осіб); заходи, спрямовані на звільнення арештованих чи підготовлених до депортації; знищення інфраструктури, засобів зв'язку та комунікації (мостів, телефонних ліній, пошти, колій, поїздів тощо). Розкрити форми їхньої реалізації: атентати, засідки, наскоки, відкриті бойові зіткнення, рейди, напади на райцентри, саботаж тощо¹⁷⁸.

ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ПІДПІЛЬНИКІВ ТА ПОВСТАНЦІВ

План

1. Особливості дослідження матеріальної складової повсякдення.
2. Вивчення морально-психологічного та духовного стану українських націоналістів.

1. Особливості дослідження матеріальної складової повсякдення

Потрібно пам'ятати, що учасники українського національно-визвольного руху, свідомо обираючи життя у підпіллі, прирікали себе на подолання численних труднощів, насамперед побутового характеру. В умовах справжніх воєнних дій, неофіційно введеного воєнного стану з усіма відповідними наслідками (загибель, арешти, відкриті судові процеси і страти, депортації тощо) не всі націоналісти змогли гідно впоратися з такими реаліями. Це зумовлювалося не тільки відсутністю елементарних побутових вигод, їжі, поганим медичним забезпеченням, але й перебуванням у постійному стресі¹⁷⁹.

З'ясувати особливості матеріально-побутових умов у середовищі підпільників і повстанців дають можливість записи із щоденників, кореспонденції. Вони наповнені яскравими характеристиками, а нерідко й розпачем. У них можна отримати інформацію про стан забезпечення продуктами, стан моральної підготовки, забезпеченість криївками тощо.

Доцільно вивчити і спеціально розроблені рекомендації для прохарчування: щодо необхідних складових продуктів, їхньої калорійності, варіанти для заміни окремих складових (з аналогічною калорійністю). Варто відзначити, що керівництво підходило до продуктових норм харчування диференційовано, залежно від характеру виконуваних завдань (зимівля у криївці, перебування у рейді тощо). Чіткі вказівки у розподілі продуктових запасів пов'язані також із їхніми незначними запасами, а відповідно, потребою довшого використання. Звичайно, переважали страви з продуктів, які можна було легко дістати, через їхню значну кількість у населення (картопля, капуста, молочні продукти, гриби тощо)¹⁸⁰.

При цьому варто розкрити особливості налагодження життя в криївках (вирішення побутових, продовольчих проблем,

налагодження відносин, побуту у закритому й обмеженому просторі жінкам з чоловічим колективом). Слід зазначити, що життя у кріївці було суворо регламентованим: час на ранкову гігієну, сніданок, заняття (історія України, ідеологічно-пропагандивні заняття, предмети загальноосвітнього циклу, загальна освіта), дозвілля (гра у шахи, шашки, в окремих випадках – гру на музичних інструментах, радіо), приготування їжі тощо. Приготуванням їжі та прибиранням займалися всі повстанці, виняток міг становити провідник. За порушення встановленого розпорядку передбачалися покарання: позачергове чергування, вивчення деяких творів. Певні складнощі стосувалися і можливостей щоденно дотримуватися особистої гігієни¹⁸¹.

Зупинитися можна і на важливості морально-психологічного, виховного значення на складні умови щоденної боротьби свята. Із збережених матеріалів варто розкрити особливості святкових заходів, які відбувалися у підпіллі з нагоди релігійних, державних і націоналістичних свят. Відзначення кожного свята ретельно готували, для цього розробляли спеціальні інструкції і вказівки. Саме у цей час підпільники і повстанці мали змогу скуштувати святкової їжі. Повноцінна трапеза (за усіма обрядовими канонами) могла бути під час розквартирування націоналістів у селах, серед рідних, близьких і осіб, які підтримували визвольний рух. Чекісти, знаючи про святкування та про прихід націоналістів до рідних, вживали заходів для їх захоплення чи ліквідації¹⁸².

Репресивно-каральні органи ретельно вивчали не тільки місця дислокації підпільників, але й особливості їхнього побуту та характеру. Задokumentовані дані дають можливість з'ясувати психологічний портрет тих чи тих націоналістів, у протоколах допитів натрапляємо на відомості про їх освітній, культурний рівень, зовнішність, звички, вподобання тощо.

Націоналісти, здійснюючи щоденну боротьбу, попри постійну напругу, не забували і про вишколи, самоосвіту, культурне дозвілля, святкування тощо. Однією зі складових цього процесу було фотографування, хоча, це суворо заборонялося, оскільки могло призвести до розконспірації. Проте табу часто порушували, що за сучасних умов дає можливість вивчати фотосвітлини учасників визвольного руху (одноосібні, групові) у військових одностроях та з озброєнням, встановити приблизну чисельність того чи того підрозділу. Водночас світлини давали змогу побачити щоденний побут повстанців, спростувати один із міфів радянської пропаганди,

що націоналісти нібито воювали лише у німецьких одностроях із німецькою зброєю. За період боротьби (1920–1950-х рр.) збереглася значна кількість фотознімків, зроблених безпосередньо у підпіллі, а також радянських посмертних і ув'язнених. Водночас варто зупинитися і на особливостях налагодження процесу фотографування в умовах підпілля¹⁸³.

Доцільно зупинитися і на виникненні конфліктних ситуацій у середовищі підпілля, які різнилися з огляду на причини, зміст і наслідки, спричинювалися як самими повстанцями, так і виникали у результаті цілеспрямованих компрометуючих заходів репресивно-каральних органів. Наприклад, конфлікти спричинювані: 1) особистою неприязню між окремими членами Організації; 2) співдіяльність представників різних поколінь; 3) боротьба за владу в Організації; 4) конфлікт між носіями різних етнографічних груп (буковинці, галичани, наддніпрянці); 5) прояви амбітності та небажання дотримуватися статуту Організації; 6) непорозуміння між керівниками відділів УПА і тереновими провідниками; 7) стратегічно-тактичні розходження; 8) конфлікти через жінок тощо¹⁸⁴.

Розкрити особливості дотримання конспірації – заборона обговорення торкалася таких даних: ім'я, прізвище, місце народження, праця в легальних умовах, родина, місцевості перебування, навчання, власні знайомства у легальному житті, псевда, колишні організаційні функції, зверхники, участь у вишколах, відділах, рейдах, боях, поодинокі виконувані доручення та вчинки, безпосередні зверхники, їхні функції, минуле, псевдо, хати, прізвища господарів, підхід до хат, їхнє розташування, призначення, криївки, магазини, їхня побудова, маскування, місце, стан людей, зброї, грошей, медикаментів, харчів, осіб, які підтримували визвольний рух і проживали легально і нелегально, характеристика членів, у тому числі їхні фахові і моральні якості¹⁸⁵.

Окремої уваги заслуговує питання родини українського націоналіста, участі жіноцтва в українському визвольному русі (праця розвідницями, зв'язковими, пропагандистами, друкарками, а інколи доводилося брати у руки зброю (як для захисту, так і для виконання актів індивідуального терору). Досліднику варто зупинитися і на питанні репресій радянської тоталітарної системи проти членів родин українських гнаціоналістів¹⁸⁶.

2. Вивчення морально-психологічного та духовного стану українських націоналістів

Вивчення морально-політичного та духовного стану українських націоналістів є важливою складовою комплексного дослідження українського визвольного руху. Для розкриття цього аспекту необхідно зібрати комплекс різновидових документи, але найбільше до цього спричиняться документи передовсім самого підпілля (в основному міжособистісне листування, рідше, але міститься у звітній документації), архівно-кримінальні справи, окремі дані знайшли своє відображення і в агентурно-оперативних матеріалах, якими насичений ГДА СБУ чи навіть державні архіви. Однак матеріали із останніх потрібно ретельно перевіряти. Збираючи матеріали слід насамперед виокремлювати інформаційні матеріали із оцінкою морально-психологічних, фізичних, продовольчих, технічних аспектів життя у підпіллі учасників українського визвольного руху, складнощі підготовки до зимового періоду. Зокрема, оскільки силовики моніторили і вплив на націоналістів результативність їхніх операцій у документах ці питання знайшли своє висвітлення. Їх цікавило це питання через те, що від морально-психологічного стану підпільних кадрів залежала здатність вести збройну і пропагандивну боротьбу (наприклад, можна знайти такі питання втомленість довгою боротьбою, апатію, безперспективність.

Варто показати і джерела, в яких відображалася технічна підготовка до зимового часу (продукти, одяг, медикаменти і ін.) паралельно із моральним вишколом кадрів і населення. Керівники підпілля намагалися приділяти серйозну увагу підняттю морально-психологічного духу кадрів. Проводилися заходи спрямовані на ідеологічне виховання і моральне зміцнення кадрів, які залишилися в підпіллі¹⁸⁷.

Висвітленню підлягають також основні проблеми членів організації – брак спілкування, пригнічення через самотність, біль розлуки в умовах підпілля, втрата бойових товаришів, близьких і рідних (збереглося багато спогадів), підірвані дисципліна та особиста мораль, загострювали суперечності серед підпільників (через скрутні умови життя, хвороби).

На морально-психологічний стан учасників визвольного руху впливав рівень підтримки місцевого населення, що загалом був високим, хоч у партійних звітах постійно наголошувалося на протилежному. Населення не тільки допомагало підпіллю їжею,

одягом, надавало прихисток, але й інформувало про пересування, місця дислокації, чисельність репресивно-каральних органів, саботувало державні програми, було джерелом поповнення підпільних кадрів, створювало організацію для боротьби з радянською адміністрацією, зривало офіційні заходи влади, збирало різноманітні свідчення, залучало нових членів, осіб, які проживали легально, збирало гроші, розклеювало, поширювало пропаганду тощо. Кожен населений пункт став джерелом заготівлі продовольства, одягу, амуніції, зброї, витрат друкарських матеріалів, розвідувальних даних, зв'язку, мережі криївок і бункерів тощо. З підпіллям співпрацювали не тільки селяни, але й інтелігенція, члени урядових установ, підприємств і організацій.

Виділити основні (типові) хвороби підпільників та фактори, які впливали на фізичний стан – тяжкі умови життя, напружена нервово-фізична робота, а також слабе й нерегулярне харчування призвели до того, що майже кожний член ОУН, УПА мав серцеві захворювання, важко переносив застудні захворювання, які нерідко давали серйозні ускладнення. Через брак відповідного харчування поширеною недугою стала цинга. Попри те, що можна було купити ліки, підпільники не мали змоги консультуватися з лікарями, а відтак не знали, які препарати потрібно вживати без шкоди для здоров'я. Однак повстанці не зважали на всі ці виклики і навіть у таких обставинах були готові виконувати покладені на них обов'язки¹⁸⁸.

З інших підпільних документів, які збереглися, наприклад, довідуємося і про складнощі, які неодноразово виникали у повстанських відділах.

У фольклорі передаються усі складнощі боротьби українського визвольного руху із репресивно-каральною системою, емоційні переживання, біль та страждання як окремо взятої особистості, так і цілого суспільства. Окремі масштабні бої, загибелі повстанців стали предметом відображення в усній народній творчості. Достатньо багато інформації про особливості взаємовідносин, налагодження побуту збереглося у піснях.

Зрозуміло, що саме від морально-психологічного та фізичного стану підпільників і повстанців залежала ефективність протистояння українського визвольного руху репресивно-каральним органам. Суттєвим фактором, що впливав на морально-психологічний стан як рядового учасника, так і керівника (командира) були втрати близьких людей, які вони мужньо витримували, продовжуючи боротьбу. Водночас постійне емоційне напруження, погане, нерегулярне

харчування призводили до значного погіршення стану здоров'я підпільників і повстанців. Завершальний етап боротьби відзначається зниженням бойового потенціалу, який, попри все, керівництво намагалося у різний спосіб посилити¹⁸⁹.

Компартійні органи з ідеологічних та політичних міркувань негативно ставилися як до релігії загалом, так і до церкви як авторитетної незалежної структури зокрема. Тому вели політику на обмеження її впливів до ліквідації включно чи, принаймні, встановлення контролю і меж. У Західній Україні на це додатково накладався виразно український і прозахідний характер Греко-Католицької Церкви, яка тривалий час виступала рушієм національного відродження. Після відступу гітлерівців органи радянської влади розпочали наступ на цю церкву. При цьому боротьбу проти ГКЦ необхідно розглядати у контексті заходів із ліквідації українського визвольного руху. Після Львівського псевдособору 1946 р. ті священники, які не перейшли в Руську православну церкву (далі – РПЦ), здійснювали службу нелегально, а деякі були змушені піти у підпілля, інших арештували, депортували чи примусили відмовитися від священничого сану. Реальність виглядала так, що один священник обслуговував декілька сіл, делегованих із інших областей України духівників РПЦ не було, а у церквах і на богослужіннях священники не робили помітних змін, через це населення мало звертало увагу на перехід духівників у РПЦ¹⁹⁰.

Однією з найбільших проблем для радянської адміністрації була співпраця греко-католицької церкви з українськими націоналістами. Підтримка церквою підпілля відбувалося на різних рівнях. Ціла низка греко-католицьких монастирів стала місцем переховування оунівських підпільників і своєрідними базами, звідки йшло постачання відділів УПА медикаментами, одягом і продовольством тощо. Часто у монастирях влаштовували підпільні лікарні, в яких лікували поранених підпільників¹⁹¹.

Варто зазначити, що в той же час священники відправляли у відділах УПА літургії, хоронили загиблих повстанців тощо. Потрапивши до рук енкаведистів, вони витримували жорстокі тортури, не видаючи організаційних таємниць. У підпіллі працювали як діти священників, так і особи з повною чи незакінченою духовною освітою. Переважно усі духовні питання вирішували священники тих парафій, на території яких дислокувалися структури ОУН і УПА. Крім того, у відділах УПА діяли свої капелани, які вчиняли усі

релігійні обряди. Безумовно, присутність священника у середовищі націоналістів мала важливе морально-психологічне і виховне значення.

Водночас греко-католицькі священники пов'язували визвольну боротьбу українського народу за відновлення Української держави з відновленням повноцінної діяльності Греко-Католицької Церкви, використовували лінії зв'язку підпілля для передання інформації за кордон, зокрема у Ватикан. Націоналісти також допомагали греко-католицькому духовенству протистояти репресивно-каральній системі і розголошувати про злочини, здійснювані системою проти них. Проводило роз'яснювальну роботу (випускали листівки), спрямовану проти возз'єднання.

Водночас варто розкрити аспект боротьби підпільників, які вели боротьбу проти тих священників, які не просто перейшли в РПЦ, але й ставали на активну співпрацю з репресивно-каральними органами. Водночас потрібно зазначити, що після переходу духівників у РПЦ підпілля оцінювало їх як потенційних агентів. Відтак вони не користувалися їхньою матеріальною підтримкою. Траплялися й такі випадки, коли унаслідок масштабних репресивно-каральних операцій священство було залякане та відмовлялося допомагати підпіллю.

Українські націоналісти ретельно фіксували усі злочини органів радянської влади супроти церкви, зокрема, фотографували розбиті каплиці і хрести, які були встановлені у селах і на полях. Це робилося для того, щоб надалі показати перед цілим світом злочинність компартійної системи. Водночас самі чекісти відзначали, що оунівське підпілля посилювало протидію возз'єднанню греко-католицького духовенства з РПЦ¹⁹².

Показати роботу репресивно-каральної системи проти греко-католицького духовенства (ті, які перейшли в РПЦ та ті хто відмовився це робити). Показати ставлення духовенства до ОУН і УПА.

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ

План

1. Вивчення структури силових органів.
2. Методика дослідження кадрового складу працівників силових органів.

1. Вивчення структури силових органів

До боротьби проти українського визвольного руху активно залучалися не лише фронтові військові частини ЧА (РА), але й співробітники райвідділів, облвідділів НКВС–МВС і НКДБ–МДБ–КДБ, СМЕРШ, прикордонних загонів, охорони державних об'єктів, залізниць, конвойних військ, органів міліції, дільничі міліціонери, партійно-радянський актив (озброєний), ВБ-ГОГП, агентурний апарат, АБГ, колишні учасники партизанських відділів (приймали в органи НКДБ, органи міліції і відділи ББ УНКВС). Доцільно наголосити, що право носити зброю мали посадові особи: секретарі, керівники відділів та інструктори райкомів, міськкомів, обкомів КП(б)У і комсомолу, голови, керівники відділів виконкомів, керівники районних структур виконавчої влади (прокурори, керівники відділів зв'язку, дорожнього управління, управління заготівель тощо, згодом навіть голови і працівники сільрад), які також брали безпосередню участь у збройній боротьбі¹⁹³.

Встановити масштабність репресій та засилки приїжджим апаратом усіх адміністративних та силових органів допоможе з'ясування структури силових органів. Масштаби використання прибулих кадрів справді вражали. Місцеве населення було де-факто усунуте від управління, а в окремих регіонах відбувалася його відверта дискримінація.

Вивчення структури силових органів уможлиблюється аналізом внутрішніх документів цих органів (наказами, звітними, інструктивними документами, штатними розписами кадрів). Щоправда перед дослідником виникне проблема простежити усі їхні структурні трансформації та відповідно функціональність кожного із структурних підрозділів, які відповідали за боротьбу із українськими націоналістами. Доцільно розкривати і питання чисельного наповнення цих підрозділів, простежуючи динаміку її зміни. Досліджуючи це питання варто показати і наголосити на

збільшенні чисельності силових структур під час певних урядових кампаній (наприклад, вибори до Верховних Рад СРСР, УРСР), періодичні відрядження для підсилення роботи.

Можна також вивчити питання співпраці силових органів певної території, яка відбувалася на рівні міжрайонних, міжобласних, міжреспубліканських, міждержавних контактів репресивно-каральних органів (з силовиками Чехословаччини, Румуні, Польщі тощо). Переважно вона проявлялася у проведенні спільних військово-пошукових, бойових операцій, передачі затриманих осіб, вилученні документів, літератури, обміні розвідувальною інформацією тощо¹⁹⁴.

Потребує розкриття і такий аспект – порушення під час радянської репресивно-каральними органами так званої “соціалістичної законності” (зумовлювалися низькими моральним, освітнім, професійним рівням кадрів та матеріальним забезпеченням, постійним зловживанням алкоголем, відсутністю реальних покарань, круговою порукою тощо.). Загалом, у проблемі порушення “соціалістичної законності” можна виокремити декілька напрямів: незаконні затримання і утримання під вартою; використання заборонених методів ведення слідства; самовільні розстріли та вбивства; пограбування; вилучення і присвоєння майна; ганебні поведження; побиття; зґвалтування; хабарництво, самогубство; перестрілки між працівниками репресивно-каральної системи; поранення; тортури тощо. Самі чекісти, очевидно, тішили вище керівництво порівняльними звітами порушень “соціалістичної законності” з попередніми роками та констатували зменшення негативних явищ. Наглядний орган – прокуратура, як правило, повідомляв вищі інстанції тільки про надзвичайні події, залишаючи поза увагою випадки нібито незначних порушень, які, по суті, були серйозними, тобто, значна частина порушень просто не реєструвалася, а відповідно розслідування за ними не велось. Існувала своєрідна “кругова порука”, яка і спричиняла повторюваність злочинів¹⁹⁵.

Сконцентрувати свою увагу потрібно і на функціонуванні розгалуженої системи пенітенціарних закладів на певній території (в’язниці, слідчі ізолятори, пересильні пункти тощо). Особливе місце у цій системі відводилося пенітенціарним закладам. На них покладалися завдання не лише фізично утримати особистість впродовж певного часу за ґратами, але й зламати її морально і

психологічно, позбавити навіть думки про можливий спротив владі¹⁹⁶.

Окремо потрібно вивчити (на основі документів силовиків, їхніх мемуарів) і складний морально-психологічний стан присланих оперативних кадрів, що зумовлювалося перебуванням у щоденній напрузі, страхом смерті.

2. Методика дослідження кадрового складу працівників силових органів

У цьому плані суттєву допомогу надають штатні розписи кадрів та особові справи на кадри силових органів. Поєднання цих двох видів джерел уможливило підготовку відповідних біографічних нарисів. Саме у штатних розписах кадрів (які готувалися за затвердженим шаблоном), у яких зазначалися посада, прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, партійність, чекістський стаж, освіта, попередня посада. Тут, до речі, можливі також похибки у датах народження, національностях (допущені свідомо допущені чи несвідомо). Тому ретельно потрібно перепроверити із особовими справами та штатними розписами кадрів за інші роки.

Загалом правильно сформована біографічна довідка та комплекс таких довідок дозволяють провести просопографічний аналіз кадрового складу.

При визначенні цього показника трапляються випадки, коли в документах фігурують декілька різних дат народження, що, очевидно, обумовлювалося як приписками років або ж, навпаки, зменшенням (відкидуванням), бажанням приховати “темні сторінки” власних біографій, так і звичайними помилками.

Однією з найбільш істотних проблем у ході радянської стало кадрове забезпечення (зокрема, професійний, освітній, морально-психологічний стан) відновлених партійних, державних і господарських органів. Для прикладу, використовуючи штатні розстановки особового складу (1944, 1947, 1950) вдалося охарактеризувати (вік, національність, освіта, партійність, час приходу на роботу у силові органи, звання) кадровий потенціал працівників УНКДБ–УМДБ Дрогобицької, Закарпатської, Станіславської, Чернівецької областей. Водночас з метою порівняння неведені статистичні підрахунки за 1944 р. із штатних розстановок Дрогобицької області

Відповідно вдалося встановити, що про окупаційний характер режиму свідчить також те, що майже вся адміністрація навіть на

низових ланках складалася з росіян, а не місцевого населення. Не стали винятком і репресивно-каральні органи. Корінне населення було відсторонене навіть від управління господарським життям.

Загалом кадрове наповнення в областях, які розглядаємо за вище наведеними показниками у 1947–1950 рр. суттєво не змінювалося. Більшість становили молоді особи до 35 років (у 1947 р. коливалося залежно від області в діапазоні від 70,3 % – до 76,3 % (найбільше в УМДБ Закарпатської області – 76,3 %, найменше УМДБ Дрогобицької області – 70,3 %), у 1950 р. від 60,23 % – до 68 % (найбільше в УМДБ Станіславської області – 68 %, найменше УМДБ Чернівецької області – 60,23 %). Зменився притік нових кадрів), дещо більше став відрізнятися національний склад, хоча й більшість продовжували займати росіяни (у 1947 р. – 53,5 % – 69,53 % (найменше в УМДБ Закарпатської області, найбільше – УМДБ Дрогобицької області), хоча й помітно зріс відсоток працівників, українців за походженням – від 24,1 % – до 41,31 % (найменше в УМДБ Дрогобицької області, найбільше – УМДБ Закарпатської області), у 1950 р. відповідно росіян – 54,5 % – 64,4 % (найменше – в УМДБ Закарпатської області, найбільше – УМДБ Чернівецької області), українців – 29,7 % – 33,55 % (найменше в – УМДБ Чернівецької області, найбільше – УМДБ Закарпатської області), освітній рівень не змінився – працівники мали початкову або неповну середню освіту (у 1947 р. – (65,8 % в УМДБ Дрогобицької області, 65,11 % – УМДБ Закарпатської області, 70,52 % – УМДБ Станіславської області, 65,66 % – УМДБ Чернівецької області; у 1950 р. – 68,54 % в УМДБ Дрогобицької області, 66,95 % – УМДБ Закарпатської області, 64,05 % – УМДБ Станіславської області, 61,2% – УМДБ Чернівецької області). У складі силових органів працювали особи, більшість з яких мали партійний стаж три роки та більше (у 1947 р. – 61,31 % – УМДБ Дрогобицької області, 56,8 % УМДБ Закарпатської області, 63,01 % УМДБ Станіславської області, 60,3 % УМДБ Чернівецької області; 1950 р. – 59,43 % – УМДБ Дрогобицької області, 54,63 % УМДБ Закарпатської області, 65,36 % УМДБ Станіславської області, 60,23 % УМДБ Чернівецької області) та відповідний понад трьохрічний стаж служби у силових структурах (у 1947 р. – 61,49 % – УМДБ Дрогобицької області, 63,86 % УМДБ Закарпатської області, 60,8 % УМДБ Станіславської області, 62,8 % УМДБ Чернівецької області; 1950 р. – 67,3 % – УМДБ Дрогобицької області, 70 % УМДБ Закарпатської області,

64,5% УМДБ Станіславської області, 72,59% УМДБ Чернівецької області). Водночас за військовими званнями переважна більшість працівників мали звання сержантського, старшинського і молодшого офіцерського складу (у 1947 р. – 77,91 % в УМДБ Дрогобицької області, відповідно – 79,36 %, УМДБ Закарпатської області, 81,52 % УМДБ Станіславської області 79,11 % УМДБ Чернівецької області; 1950 р. – 80,72 % в УМДБ Дрогобицької області, відповідно – 75,41 % УМДБ Закарпатської області, 79,52 % в УМДБ Чернівецької області, 81,05 % УМДБ Станіславської області¹⁹⁷).

Доцільно наголосити: проблема встановлення реальної чисельності загиблих стосувалася не тільки націоналістів, але й ще більшою мірою військовослужбовців різноманітних формувань, які у післявоєнний період здійснювали так звану радянізацію краю. Радянські репресивно-каральні органи ретельно приховували власні втрати. Саме цим пояснюється відсутність спеціальних кладовищ, на яких ховали загиблих (1940–1950-х). Натомість простежується чітка тенденція “розкидувати” загиблих, причому в один період на різні кладовища.

Нині є також актуальним з’ясування, виявлення місць поховань воїнів ЧА–РА, НКВС–МВС і НКДБ–МДБ, які загинули у роки німецько-радянської війни та післявоєнний період. Важливо встановити їхні справжні функціональні обов’язки, а також приналежність до тієї чи тієї структурної одиниці. Це стосується передовсім західних областей України, де національно-визвольний рух відзначався розмахом. Тільки через поіменний підрахунок утрат радянських силовиків вдасться встановити реальне число загиблих. Воно, як показує аналіз, у разі (звісно, у бік збільшення) відрізнятиметься від офіційної статистики.

ПРОСОПОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ КАДРОВОГО СКЛАДУ ОУН І УПА

План

1. Методика дослідження соціального портрету українського націоналіста.
2. Особливості підготовки біографічних довідок на підпільників і повстанців.

1. Методика дослідження соціального портрету українського націоналіста

Цілісне розкриття цього питання можливе за допомогою використання біографічного (просопографічного) методу для аналізу якісного та кількісного стану кадрового наповнення у досліджуваних адміністративно-територіальних одиницях ОУН і УПА. Застосовуючи біографічний метод необхідно задіювати також і просопографію, яка дає змогу розкривати соціально-історичні явища через призму життя та діяльності історичних персоналій. Водночас потрібно наголосити, що аналізувати будь-які соціальні особливості повстанців складно через суттєвий брак потрібних джерел, що зумовлено конспіративністю у діяльності підпілля та особливо низькою збереженістю документів із персональною інформацією. Саме тому підготувати соціальний портрет українського націоналіста допомагають ґрунтовні, фахово вивірені біографічні довідки на кадровий склад націоналістів відповідного рівня. Зокрема, для цього насамперед важливо сконцентруватися на таких критеріях: вікова структура, походження (місця народження), освітній рівень (навчальні заклади, у яких здобували цю освіту), професії, соціальне походження, служба у різних арміях, сімейний стан, членство в ОУН і УПА, інших громадських, політичних, культурних, освітніх організаціях, наявність військових ступенів, нагород, сімейний стан, доля (загинув, заарештований, завербований тощо) і т.д.¹⁹⁸.

Водночас допомогти у цьому можуть і окремі (поодинокі) документи ОУН і УПА. Хоч їх і не багато, але поодинокі з-поміж них із характеристикою кадрового складу із відповідної території збереглися (так, вони фрагментарні, охоплюють невеликі території, невеликий часовий проміжок часу і часто закодовані). Наприклад, певну картину у надрайонах дає змогу побачити зашифрований документ переліку кадрової обсади Долинського надрайонного та

районних проводів ОУН. У ньому містилися дані щодо року та місця народження, освіти, професії, сімейного стану, військової служби, організаційного стажу, займаної посади. У підпіллі особливо ретельно шифрували документи, в яких наводилися біографічні дані націоналістів. Для цього використовувалися різні коди як за складністю, так і способами шифрування. Для дешифрування цього важливого документа довелося встановити код.

Процес шифрування передбачав зміну всіх літер за визначеною системою на інші букви, цифри і знаки, які розташовувалися у відповідному порядку. Без знання ключа розшифрувати текст неможливо. Документ Долинського надрайону був зашифрований одним із популярних способів, кодом до нього був так званий квадрат. Він полягав у тому, що літери алфавіту вписувалися у шість горизонтальних рядків (нумерувалися цифрами 3, 6, 5, 1, 2, 8, розташованими нерівномірно) та 32 вертикальні рядки (включали усі літери української абетки). Відповідно, кожна літера української абетки, яку треба було зашифрувати, відшуковувалася у квадраті, залежно від попередньо обумовленого шифру визначалися координати, за якими розташовувалася літера, і вносилися до шифрованого тексту у вигляді літер¹⁹⁹.

Аналізувати соціальні особливості повстанців складно через незначну кількість необхідних джерел. Дотичні документи, насамперед персональні реєстри, збереглися частково, зокрема і через першочергове знищення у випадку загрози потрапляння до рук ворога. З цієї ж причини їх кодували, щоб не піддавати небезпеці родини повстанців і не дати радянським органам безпеки змоги з'ясувати особу повстанців (це загрожувало можливістю виявлення шляхів їх знищення). Конспірація не дає змоги відтворити соціальні характеристики повстанців і шляхом дослідження інших джерел, бо навіть справжні імена багатьох із них залишаються невідомими.

Більше інформації відомо про осіб, які у підпіллі займали керівні посади, що дає можливість створити їх соціальний портрет.

2. Особливості підготовки біографічних довідок на підпільників і повстанців

Початок роботи полягає передовсім у формуванні переліку осіб (впершу чергу це стосується кадрового наповнення крайового, окружних, надрайонних, районних і міських, кущових, станичних проводів ОУН, командного складу воєнної округи, тактичних

відтинків, керівників куренів, сотень, чотових, ройових) із відповідної території (адміністративно-територіальної одиниці) з повними біографічними даними (які народилися, проживали, загинули на ній). У такий перелік включаються насамперед особи, які були репресовані (заарештовані, засуджені, виселені, вбиті) польськими, німецькими, угорськими, румунськими чи радянськими загарбниками та приймали безпосередню участь в українському визвольному русі. При формуванні біографічних довідок необхідно обов'язково вказувати джерела отримання інформації для можливості подальшої перевірки усіх даних уже при фіналізації отриманих інформаційних даних. Довідки укладати за алфавітом (якщо особа відома тільки за псевдом – вказувати у відповідному порядку і його). Рекомендовано зібрати якомога більше первинного матеріалу – фотокартки осіб та їхній сімей, національно свідомого активу населених пунктів, фото місць поховань (хрестів і написів).

Зрозуміло, що такі довідки дослідник повинен починати готувати разом з початком своєї роботи над обраною темою, тобто опрацьовуючи історіографічний, опублікований джерельний матеріал та спогади учасників і очевидців українського визвольного руху (рукописні та опубліковані). На наступному етапі збору матеріалу пошуківець уточнює у сформованих довідках (по кілька разів уточнюючи) окремі елементи біографій (написання прізвищ, імен, по батькові, роки та місця народження, освіти, обставини загибелі, місце поховання тощо) шляхом збору усних свідчень безпосередніх учасників та очевидців подій. До речі, при розробці анкети-питальника доцільно використовувати підготовлену Григорієм Дем'яном методичку (у ній він подає зразки збору свідчень учасників національно-визвольних змагань 1940–1950-х рр., біографій визначних учасників визвольного руху краю, та зразки питань для укладення мартирологу повстанського руху 40–50-х рр. ХХ ст.)²⁰⁰. Звісно, що інтерв'юер у кожному окремому випадку повинен адаптовувати ці питання до особи в якій братиме інтерв'ю (враховуючи її статус в ОУН і УПА, коло осіб з яким спілкувався тощо). При цьому у процесі розмови із особою можуть виникати додаткові, уточнювальні питання. Рекомендовано вести відео та звукозапис такого інтерв'ю (паралельно можна робити окремі нотатки), до якого завжди можна повернутися, переглянути. Кожне таке інтерв'ю потрібно правильно паспортизувати (Записав Василь Іванович Ільницький 10 лютого 2022 року у с. Лішня Дрогобицького

району від Фрайт Марії Михайлівни, 1930 року народження). Під спілкування до зібраних усних матеріалів можна долучити і копії фото, особистих речей, короткі біографічні довідки на різних осіб тощо. Запис робити відповідно до висловлювань, навіть якщо у них присутні помилки (тоді достатньо зробити відповідну примітку).

Варто наголосити, що тільки після належного опрацювання усього матеріалу, можна переходити до роботи із джерельними матеріалами, які зберігаються у архівних установах. Наявна сформована база біографічних довідок суттєво у цьому допоможе. Так, працюючи із звітною, діловою чи іншою документацією, яка підписувалася псевдонімами і часто ідентифікувати її за змістом самого документа місцевістю про яку у ньому йдеться важко, натомість приналежність особи, яка його підписала у відповідний часовий проміжок часу можна значно швидше і точніше.

Важливо одразу обрати чітку структуру довідки і постійно її дотримуватися (переважно за класичним енциклопедичним принципом: прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, рік смерті (загибелі), освіта, сімейний стан, членство в ОУН, УПА, займані посади у лавах українського визвольного руху (із зазначенням відповідних дат), звання, нагороди, обставини загибелі/арешту тощо).

Кожна особа, яка йшла у підпілля, мала обрати собі псевдонім, який був великою організаційною таємницею. Про нього знав безпосередній керівник і друзі самого підпільника, пов'язані з ним організаційно. При цьому керівник міг знати псевдо членів лише двома шаблями нижче і не більше (наприклад, провідник надрайону міг знати псевдо членів району і куца, але не нижче). Псевдонім потрібно було конспірувати перед членами організації, не пов'язаними безпосередньо із підпільним членом, а також перед цивільним населенням. Член мав декілька псевдонімів, якщо він виконував кілька функцій і працював у декількох районах. Власний псевдонім підпільник був зобов'язаний постійно змінювати. Причини цього були різні, навіть скажімо арешт осіб, які знали його. Одне псевдо використовувалося для контактів зі своїми підлеглими, інше – для свого зверхника. Звісно, що величезну частину підпільників (як рядового, так і керівного складу) ідентифікували самі силовики, однак частина залишається досі неідентифікованими. Завдяки спогадам, а також мартирологам, укладеним місцевими краєзнавцями, застосувавши метод гіпотез, можна ідентифікувати значну кількість

невідомих псевдонімів учасників визвольного руху, конкретизувати місця їхньої загибелі тощо²⁰¹.

Серйозні проблеми виникають під час ідентифікації псевдонімів, що пов'язано не лише із відсутністю комплексу джерел, але й частими їх змінами, одночасним використанням однією особою кількох, кількома особами – однакового та ін. Член мав декілька псевдонімів, якщо він виконував кілька функцій і працював у декількох районах. Власний псевдонім підпільник був зобов'язаний постійно змінювати. Причини цього були різні, навіть, скажімо, арешт осіб, які знали його. Одне псевдо використовувалося для контактів зі своїми підлеглими, інше – для свого зверхника.

При цьому, використовуючи набір задекларованих методів, щодо більшості осіб вдається з'ясувати їхні справжні прізвища та імена, місце народження. Хоча персональний склад на рівні округи та надрайонів вдається відтворити доволі точно, а на районному – набагато складніше; подібно і в УПА – кадровий склад (за прізвищами, іменами) у штабах ВО, ТВ, керівництві куренів сотень вдалося встановити чітко, натомість щодо чотових виникли серйозніші труднощі. Непростим питанням також є ідентифікація осіб, особливо районного рівня та чотових, які відомі лише за псевдонімами.

¹ Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. К.: Наукова думка, 2005. 72 с.; Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / за ред. С. Кульчицького. Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. 496 с.

² Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 16.

³ Здіорук С. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945– 998 рр.) / Сергій Здіорук, Людмила Гриневиц, Олена Здіорук. К.: Інститут історії України НАН України, 1999. 173 с.; Лисенко О. Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія. Бібліографічний показчик публікацій 1998 – 2002 років / Олександр Лисенко, Олександр Марущенко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2002. 202 с.

⁴ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 13.

⁵ Беляев В. Під чужими прапорами. Памфлети / Володимир Беляев, Михайло Рудницький. Київ : Радянський письменник, 1956. 254 с.; Беляев В. Я звинувачую! Київ : Політвидав України, 1980. 154 с.; Дудикевич Б. Українські буржуазні націоналісти – найманці міжнародного імперіалізму / Б. Дудикевич, Я. Вітошинський. Львів, 1952. 59 с.; Чередниченко В. Анатомія зради: Український буржуазний націоналізм – знаряддя антирадянської політики імперіалізму. Київ : Політвидав України, 1978. 334 с.;

Чередниченко В. Націоналізм проти нації. Київ : Видавництво політичної літератури, 1970. 190 с.; Дмитрук К. Приречені: Буржуазно-націоналістичні та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції. Львів : Видавництво “Каменярь”, 1981. 326 с.; Дмитрук К. Безбатченки. Правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР. Львів : Видавництво “Каменярь”, 1972. 221 с.; Даниленко С. Дорогою ганьби і зради: історична хроніка. Київ : Наукова думка, 1970. 356 с.; Масловский В. В борьбе с врагами социализма. Очерки истории классовой борьбы на селе в период построения основ социализма в западных областях Украины. 1939–1950 гг. Львов : Высшая школа, 1984. 187 с.; Масловський В. Дорога в безодню. Львів : Видавництво “Каменярь”, 1978. 208 с.; Масловський В. Жовто-блакитна мафія (Про злочиння українських буржуазних націоналістів). Львів : Каменярь, 1975. 144 с.

⁶ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954).

Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 15.

⁷ Шульженко Б. Украинские буржуазные националисты / Борис Шульженко, Иван Хамазюк, Виталий Данько. Москва : Высшая школа Комитета государственной безопасности при Совете министров СРСР имени Ф. Дзержинского, 1963. 290 с.

⁸ Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр. Київ : Вид-во. політ. літератури України, 1967. Т. 1. Радянська Україна в період відбиття віроломного нападу фашистської Німеччини на СРСР і підготовки умов для корінного перелому в війні (червень 1941 р. листопад 1942 р.). 552 с.; Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр. Київ : Вид-во. політ. літератури України, 1968. Т. 2. Радянська Україна в період корінного перелому в ході Великої Вітчизняної війни (листопад 1942 р. 1943 р.). 519 с.

⁹ Лебедь М. УПА. Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Репринтне вид. Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 1993. Ч. 1. Німецька окупація України. 208 с.

¹⁰ Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920 – 1939 роки / авт. кол. Олександр Дарованець, Володимир Мороз, Володимир Муравський, Микола Посівнич. Видання третє, доповнене. Київ : Українська видавнича спілка, 2007. 1008 с.; Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942 – 1952. Документи і матеріали. Мюнхен : Ціцерон, 1953. 319 с.

¹¹ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія. *Історія Українського війська*. Вінніпег, 1953. С. 634–793; Шанковський Л. Українська Повстанча Армія. *Історія українського війська (1917–1995)* / упоряд. Ярослав Дашкевич. Львів : Видавництво “Світ”, 1996. С. 482–695; Шанковський Л. УПА на Стрийщині. *Стрийщина. Історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болахівщини, Долинищини, Рожнітивщини, Журавенищини, Жидачівщини і Миколаївщини*. Нью-Йорк; Торонто; Париж; Сідней, 1990. Т. 1. С. 193–218; Шанковський Л. У.П.А. та її підпільна література. Філадельфія : Америка, 1952. 12 с.; Шанковський Л. Великий рейд УПА 1947 – 1948. За історичну оцінку Акту 30 червня 1941 р. *Альманах “Гомін України”*. Торонто : б.в., 2001 – С. 47–63; Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж–Нью-Йорк–Львів : Наукове т-во ім. Шевченка у Львові, 1993. 660 с. (монографія вийшла друком 1986 р. у Парижі французькою мовою, а 1993 р. у Львові в перекладі українською).

¹² Tys-Krokhmaluk Y. UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainian Resistance in World War II. New York : Vantage press, 1972. 447 p.

¹³ Мудрик-Мечник С. В підпіллі революційної ОУН. Львів : Фенікс Лтд, 1993. 144 с.; Мудрик-Мечник С. Закордонні частини Організації українських націоналістів (Причинки до історії). Львів : Галицька видавнича спілка, 1995. 152 с.; Мудрик-Мечник С. Революційна ОУН під проводом С. Бандери. Стрий : Т-во “УВІС”, 1993. 94 с.; Мудрик-Мечник С. Служба безпеки революційної ОУН у боротьбі з НКВД–НКГБ–МГБ–КГБ. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1994. 128 с.; Мудрик-Мечник С. У боротьбі проти московської агентури. Мюнхен : Українське видавництво, 1989. 317 с.

¹⁴ Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН (радіопересилання УПА). *Визвольний шлях*. 1982. Кн. 5. С. 536–544; Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН (радіопересилання УПА). *Визвольний шлях*. 1982. Кн. 6. С. 664–670; Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН (радіопересилання УПА). *Визвольний шлях*. 1982. Кн. 7. С. 790–798; Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН (радіопересилання УПА). *Визвольний шлях*. 1982. Кн. 8. С. 943–948; Макар В. Ярослав Старух – лицар Золотого Хреста Заслуги. *Альманах “Гомін України” на рік 1987*. Торонто : б.в., 1987. С. 54–64.

¹⁵ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицак, А. Дешиця, Г. Киван, Е. Панкєєва. У 2 т. Київ : Основи, 1994. Т. 2. 573 с.

¹⁶ Himka John-Paul. The Lviv Pogrom of 1941: The Germans, Ukrainian Nationalists, and the Carnival Crowd // *Canadian Slavonic Papers / Revue canadienne des slavistes*. 2011. Vol. LIII. Nos. 2–3–4. Pp. 209–243.

¹⁷ Гайвас Я. Коли кінчалася епоха / Я. Гайвас. Чикаго – На чужині: Накладом Української американської видавничої спілки в Чикаго, 1964. 143 с.; Верига В. Втрати ОУН в часи Другої світової війни. Торонто : Новий Шлях, 1991. 206 с.; Квітковський Д. Боротьба за українську ідею : зб. публіцистичних творів. Детройт : Науково-дослідний інститут ім. О. Ольжича) / Дослідна фундація ім. О. Ольжича у ЗСА, 1993. 600 с.; Книш З. Розбрат. Торонто : Срібна сурма, 1964. 264 с.; Книш З. Становлення ОУН. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 1994. 128 с.

¹⁸ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–[19]49. Довідник. Нью-Йорк : [б.в.], 1994. 199 с.; Содоль П. Українська Повстанча армія 1943–1949. Довідник другий. Нью-Йорк : [б.в.], 1995. 295 с.

¹⁹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 15–16.

²⁰ Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Київ : Наукова думка, 2005. 72 с.

²¹ Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / за ред. С. Кульчицького. Київ : Інститут історії України НАН України, 2005. 496 с.

²² Баран В. Теорія тоталітаризму: генеза і сутність. *Сучасність*. 1996. № 9. С. 57–66; Баран В. Україна: новітня історія 1945–1991. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 670 с.; Даниленко В. Сталінізм на Україні: 20–30-і роки / Віктор Даниленко, Георгій Касьянов, Станіслав Кульчицький. К.: Либідь, 1991. 380 с.; Кульчицький С. Закономірності еволюції радянської влади (короткі тези). *Український історичний журнал*. 2007. № 6 (477). С. 181–217; Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА. 1944–1945 рр. Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів / гол. ред. кол. Ярослав Ісаєвич ; упоряд. і відп. ред. Юрій Сливка. (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 11 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Львів, 2004. С. 210–223; Шаповал Ю. Людина і система (штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні). Київ : Україна, 1994. 280 с.; Шаповал Ю. Війна після війни. Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів / гол. ред. кол. Ярослав Ісаєвич, упоряд. і відп. ред. Юрій Сливка (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 11 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Львів, 2004. С. 184–200.

²³ Веденєєв Д. Військово-політична діяльність ОУН та УПА у світлі міжнародного гуманітарного права / Дмитро Веденєєв, Олександр Лисенко. *Український історичний журнал*. 2007. № 3 (474). С. 46–66; Лисенко О. Терористична тактика в діяльності ОУН та УПА / Олександр Лисенко, Тамара Вронська. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ – ХХ століття. Історичні нариси / за ред. Валерія Смоля. Київ : Наукова думка, 2002. С. 656–676.

²⁴ Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): аналітичний огляд. Київ : Інститут історії України НАН України, 2003. 63 с.; Касьянов

Г. Ідеологія ОУН: історико-ретроспективний аналіз. *Український історичний журнал*. 2004. № 1. С. 29–42; Касьянов Г. Ідеологія ОУН: історико-ретроспективний аналіз. *Український історичний журнал*. 2004. № 2. С. 68–81.

²⁵ Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40 – 50-х років ХХ століття. Львів : ЛДУ імені Івана Франка, 2000. 304 с.; Киричук Ю. Український національний рух 40 – 50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів : Добра справа, 2003. 464 с.

²⁶ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Київ : Либідь; Військо України, 1994. Кн. 1. 432 с.

²⁷ Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках. Київ : Університетське видавництво “Пульсари”, 2002. 519 с.

²⁸ Кентій А. В. Збройний чин українських націоналістів 1920 – 1956. Історико-архівні нариси. Київ : [б.в.], 2005. Т. 1: Від Української військової організації до Організації українських націоналістів. 1920–1942. 332 с. Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946–1956 рр.). Київ : Інститут історії України НАН України, 1999. 111 с.; Кентій А. Нариси історії Організації українських націоналістів (1920–1941 рр.). Київ : Інститут історії України НАН України, 1998. 201 с.; Кентій А. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. Київ : Інститут історії України НАН України, 1999. 287 с.; Кентій А. Українська повстанська армія в 1944 – 1945 рр. Київ : Інститут історії України НАН України, 1999. 220 с.

²⁹ Патриляк І. К. Військова діяльність ОУН(Б) у 1940–1942 роках. Київ : [б.в.], 2004. 598 с. Патриляк І. Старшинські й підстаршинські школи УПА в 1943 – 1944 рр. *Визвольний шлях*. 2004. Кн. 4 (673). травень. Річник 57. С. 92–106; Патриляк І. К. “Перемога або смерть”: український визвольний рух у 1939 – 1960-х рр. Львів : Часопис, 2012. 512 с.; Патриляк І. К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І. К. Патриляк, М. А. Боровик. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. 590 с.; Патриляк І. “Встань і борись! Слухай і вір...”: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960 рр.) : монографія. Львів : Часопис, 2012. 592 с.; Патриляк І. “Щоденний хліб” курсантів УПА: житлове, матеріально-технічне, продовольче та медичне забезпечення старшинських та підстаршинських шкіл УПА (1943 – 1944). *Український визвольний рух* / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів : Коло, 2004. Збірник 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. С. 246–259.

³⁰ В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини. Торонто–Львів : Видавництво Літопису УПА, 2001. 204 с.; В'ятрович В. М. Друга польсько-українська війна. 1942 – 1947. Київ : Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2011. 288 с.; В'ятрович В. Спроби українсько-польського порозуміння в роки Другої світової війни. Позиції сторін. *Український визвольний рух*. 2003. Зош. 2: Українсько-польський конфлікт в 30 – 40-ві роки ХХ ст. С. 128–138.

³¹ Стародубець Г. Українське повстанське запілля (друга пол. 1943 – поч. 1946 років) : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. 527 с.

³² Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 12: Воєнна округа УПА “Буг”: Документи і матеріали. 1943 – 1952 / упоряд. Володимир Мороз, Олександр Вовк. Київ; Торонто : [б.в.], 2009. Кн. 1. С. 6–69; Мороз В. З листування членів Проводу ОУН (листопад 1944 – травень 1945). *Український визвольний рух* / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2007. Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. С. 34–52; Мороз В. Закінчення збройної боротьби ОУН і УПА на українських землях. *Визвольний шлях*. 2004. Кн. 8. С. 72–87; Мороз В. Підпільна преса ОУН і УПА на території Львівської області. *Визвольний шлях*. 2001. Кн. 9. С. 44–48; Мороз В. Підпільна Українська Інформаційна Служба. *Визвольний шлях*. 2001. Кн. 6. С. 65–72; Мороз В. Повідомлення про смерть Зиновія Тершаковця. *Український*

визвольний рух / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів : [б.в.], 2005. Збірник 4: Боротьба народів Центрально-Східної Європи проти тоталітарних режимів у ХХ ст. С. 28–34; Мороз В. Радіостанція ОУН-УПА “Вільна Україна”. *Визвольний шлях*. 1998. Кн. 3. С. 307–317; Мороз В. Рецензія на працю Григорій Дем'ян. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА. Нарис історії та фольклористики. *Історія Гуцульщини*. Львів, 2000. Т. 5. С. 274–434. *Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці Секції етнографії і фольклористики*. Том ССХІІ. Львів, 2001. С. 705–712; Мороз В. Технічні засоби пропаганди в діяльності ОУН. *Український визвольний рух* / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів : Коло, 2004. Збірник 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. С. 205–234; Мороз В. Українська Народна Самооборона (УНС) на терені Дрогобицької області (1943 рік). *Визвольний шлях*. 2000. Кн. 6. С. 54–72; Мороз В. Григорій Дулин-“Всеволод”, “Максим”. *Шлях перемоги*. 2009. Ч. 29. 22 липня. С. 7; Мороз В. Володимир Фрайт-“Владан”, “Жар”, “Карб”. *Шлях перемоги*. 2009. Ч. 17. 29 квітня. С. 7; Мороз В. Теодор Муйла-“Вуйко”, “Максим”. *Шлях перемоги*. 2009. № 33 (2878). 19 серпня. С. 7; Шпіцер В. Крайовий провідник Володимир Тимчій-“Лопатинський” / В. Шпіцер, В. Мороз. Львів : “Афіша”, 2004. 256 с. та ін.

³³ Дем'ян Г. Бандерівці / Григорій Дем'ян. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2000. Кн. 1. 130 с.; Дем'ян Г. Блозовський Михайло – “Сноб'як”, “Священик”. *Визвольний шлях*. 2002. Кн. 10. С. 65–66; Дем'ян Г. Генерал УПА Олекса Гасин-“Лицар”. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003. 646 с.; Дем'ян Г. Іван Шукатка-“Сомко”. *Шлях перемоги*. 1994. № 438 (2110). 17 вересня. С. 5; Дем'ян Г. Михайло Соболяк-“Киданець”. *Шлях перемоги*. 1996. 9 серпня. С. 7; Дем'ян Г. Повстанська голгофа. Нариси про повстанців. *Хвилі Стрия*. Стрий : Щедрик, 1995. С. 115–143; Дем'ян Г. Повстанський рух ОУН і УПА в 1940 – 1960-х. Сколівщина. Львів : [б.в.], 1996. С. 136–196; Дем'ян Г. Тридцять шість років у підпіллі. *Визвольний шлях*. 1999. Кн. 6. С. 746–751.

³⁴ Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941 – 1953 рр.). Львів : Центр досліджень визвольного руху ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. 384 с.

³⁵ Ільюшин І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів). Київ : Інститут історії України НАН України, 2000. 198 с.; Ільюшин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні. Київ : Інститут історії України НАН України, 2001. 289 с.; Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939 – 1945 рр.). Київ : Виддід “Києво-Могилянська академія”, 2009. 399 с.

³⁶ Веденєєв Д. Меч і Тризуб: Нотатки до історії служби безпеки Організації Українських Націоналістів / Дмитро Веденєєв, Володимир Єгоров. *З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ*. 2000. № 2–4. С. 485–503; Веденєєв Д. Меч і Тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920 – 1945 / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. Київ : Генеза, 2006. 408 с.; Веденєєв Д. Украинский фронт в войнах спецслужб: Исторические очерки / Дмитрий Веденеев, Геннадий Биструхин. Киев : “К.И.С.”, 2008. 432 с.; Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945– 980-ті роки : монографія / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. Київ: К.І.С., 2007. 568 с.; Веденєєв Д. Меч і Тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945 / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. Київ : Генеза, 2006. 408 с.; Веденєєв Д. “Повстанська розвідка діє точно й відважно...”. Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940 – 1950-ті роки : монографія / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. Київ : К.І.С., 2006. 568 с.

³⁷ Єфименко В. Кадровий склад спеціального підрозділу ОУН (Б): спроба аналізу / Валерій Єфименко. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науково-документальний журнал*. 1999. № 1/2(10/11). С. 443–456; Єфименко В. Організація діяльності спецпідрозділу ОУН(Б) на

західноукраїнських землях після Другої світової війни. *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. Науково-документальний журнал*. 2001. – № 2(17). С. 502–519; Єфименко В. Тактика і методи роботи працівників спеціального підрозділу ОУН(Б). *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. Науково-документальний журнал*. 2000. № 2/4(13/15). –С. 504–514.

³⁸ Матеріали та документи Служби безпеки ОУН(Б) у 1940-х рр. / упоряд. Лисенко Олександр, Іван Патриляк. Київ : Інститут історії України НАН України, 2003. 254 с.; Антонюк Я. Діяльність служби безпеки ОУН. Історико-краєзнавче видання. Луцьк : Волинська книга, 2007. 176 с.

³⁹ Іщук О. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН / Олександр Іщук, Валерій Огороднік. Коломия : “Вік”, 2010. 196 с.

⁴⁰ Косик В. Спецоперації НКВД-КГБ проти ОУН: боротьба Москви проти українського націоналізму 1933 – 1943. Дослідження методів боротьби. Львів : Галицька видавнича спілка, 2009. 160 с.

⁴¹ Надольський Й. Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939 – 1953 рр.) : монографія. Луцьк : РВВ “Вежа” Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. 260 с.

⁴² Вронська Т. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин “ворогів народу” в Україні (1917 – 1953 рр.) / НАН України. Інститут історії України; Служба безпеки України. Інститут дослідження проблем державної безпеки. Київ : Інститут історії України, 2009. 486 с.

⁴³ Винниченко І. І. Україна 1920–1980-х: депортації, заслання, вислання. Київ : Рада, 1994. 126 с.

⁴⁴ Мизак Н. С. За тебе, свята Україно. Заліщицький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Чернівці : Золоті литаври, 2002. Книга третя. 418 с.; Мизак Н. С. УПА-“Захід” і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942 – 1960 рр. Чернівці-Торонто : Прут, 2011. 436 с. (Серія “За тебе, свята Україно”. Кн. 7).

⁴⁵ Деревінський В. Ставлення ОУН (б) і УПА до сусідніх народів та національних меншин / Василь Деревінський. Київ: Інститут історії України НАН України, 2006. 149 с.; Деревінський В. Агітаційно-пропагандивна діяльність ОУН і УПА під час виборів до Верховної Ради СРСР у 1946 році. *Визвольний шлях. Суспільно-політичний, науковий і літературний місячник*. 2001. Кн. 12. С. 64–71.

⁴⁶ Андрухів І. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939 – 1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. Андрухів, А. Француз. Рівне-Івано-Франківськ : Видавнича фірма “Талія”, 2001. 335 с.; Андрухів І. О. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939 – 1959 роки: історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І. О. Андрухів, А. Й. Француз. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. 448 с.

⁴⁷ Вегеш М. М. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських Українців / М. М. Вегеш, М. В. Делеган, О. Д. Довганич, та ін. / відп. ред. М. М. Вегеш. Ужгород : Карпати, 2002. 709 с.; Вегеш М. М. Карпатська Україна. Документи і факти : монографія. Ужгород : Карпати, 2004. 432 с.; Вегеш М. Сторінки історії ОУН-УПА в Закарпатті (1939 – 1950-ті рр.). *Сучасність*. 2001. Ч. 3. С. 85–97; Вегеш М. Сторінки історії ОУН-УПА в Закарпатті (1929 – 50-ті рр.). *Carpatica – Карпатика. Випуск 7: Історія і культура Закарпаття ХХ століття. Науковий збірник / Ужгородський державний університет. Інститут карпатознавства / гол. ред. М. М. Вегеш. Ужгород, 2000. С. 51–100; Вегеш М. Національно-визвольні змагання українців Східної Галичини і Закарпаття в 1918 – 1950 рр. / М. Вегеш, Н. Греченюк. Ужгород, 2003. 250 с.*

⁴⁸ Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939 – 1952 рр. Тернопіль : Державне книжково-журнальне видавництво “Тернопіль”, 1999. 306 с.; Бофони: грошові документи ОУН і УПА / авт.-упоряд. Олег Клименко ; за ред. Володимира Даниленка. Київ : Університет банківської справи Національного банку України, 2008. 192 с.

⁴⁹ Поліковський М. Міліція в механізмі репресій проти національно-визвольного руху у повоєнний час. *Військо України*. 1993. № 5. С. 120–125; Поліковський М. Радянська міліція в

боротьбі з українським підпіллям на Дрогобиччині (1944 – 1950 рр.) (мовою документів). *Студії політологічного центру “Гене́за”*. 1997. №1. С. 76–80; Поліковський М. Червона армія (війська НКВС) і Українська повстанська армія: хроніка протистояння. *Чорна книга України. Збірник документів, архівних матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе / упоряд. Федора Зубанича; передм. Володимира Яворівського*. Київ : Видавничий центр “Просвіта”, 1998. С. 439–447.

⁵⁰ Манзуренко В. Лицарі Срібного хреста бойової заслуги 1-го та 2-го класів. *Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України*. Львів : ТзОВ “Дизайн-студія “Папуга”, 2007. Збірник 9. С. 248–279; Манзуренко В. Лицарі найвищих бойових нагород УПА в наказах ГВШ. *Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України*. Львів : Видавництво “Мс”, 2006. Збірник 7. С. 267–287; Манзуренко В. Лицарі Срібного хреста заслуги. *Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України*. Збірник 8. Львів, 2006. С. 277–301.

⁵¹ Коваль Л. В. Медична служба Української повстанської армії. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Держава та армія / відп.ред. Л. Є. Дециньський*. Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. № 572. С. 69–74; Кравець А. Медична служба Української Повстанської Армії у Визвольних Змаганнях 40 – 50-х років. *Матеріали наукової конференції “Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія (історія, уроки, сучасність)” / упоряд. О. Дичковський, Г. Дичковська, Л. Наконечний*. Стрий: ТОВ “УВІС”, 1993. С. 69–70.

⁵² Добровольський О. Діяльність підпілля ОУН на Сході України / Олександр Добровольський. Збірник статей / упоряд. П. В. Хобот. Дніпропетровськ : Східноукраїнський дослідницький центр “Спадщина”, 2010. 132 с.; Добровольський О. Б. “Просвіта під багнетом”. Слов’янськ : “Український Донбас”, 2007. 125 с.; Нікольський В. М. Підпілля ОУН (б) у Донбасі. Київ : [б.в.], 2001. 178 с.

⁵³ Безносюк О. Винищувальні батальйони в боротьбі проти збройних формувань ОУН і УПА на теренах Станіславщини в 1944 – 1945 рр. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-освітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 364–370.

⁵⁴ Войцеховський М. М. Діяльність органів міліції в боротьбі з націоналістичним підпіллям ОУН-УПА в повоєнний період. *Вісник Запорізького юридичного інституту / гол. ред. Тищенко М. В.*. Запоріжжя, 1999. № 4. С. 264–275.

⁵⁵ Дзьобак В. Конфлікти в ОУН (б) і їх вплив на український Рух Опору (1941 – 1944 рр.). Київ : Видавничий дім “Інфоцентр”, 2005. 266 с.

⁵⁶ Дмитерко О. Агітаційно-пропагандистська робота ОУН і УПА серед військовослужбовців червоної армії. *Дрогобицький краєзнавчий збірник / ред. кол. К. Кондратюк (відп. ред.), В. Фугала (упоряд.), Л. Зашкільняк, Я. Ісаєвич та ін.*] Дрогобич : НВЦ “Каменяр”, 2002. Спецвипуск. С. 138–146; Дмитерко О. Організація усної пропаганди ОУН і УПА (1944 – 1950-і рр.). *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей Волинського Державного Університету*. 2002. Вип. 7. С. 27–32.

⁵⁷ Ідзьо В. С. Господарська діяльність ОУН за свідченнями окружного Провідника господарки Дмитра Богуша-“Економа”. Львів : Сполом, 2008. 48 с.

⁵⁸ Ільницький В. Використання підпільниками криївок у протистояннях із репресивно-каральною системою у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря*. Дрогобич : Посвіт, 2014. Вип. 8. С. 17–25; Ільницький В. Антирадянська підпільна діяльність на теренах Дрогобицької області у початковий період “хрущовської відлиги” (1955 – 1957 рр.). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / ред.-кол.*

Т. Біленко (гол. ред.), Р. Попп, С. Макаруч та ін.. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2010. Випуск двадцять шостий. Історія. С. 172–182; Ільницький В. Боротьба ОУН та УПА проти виборчих кампаній до Верховних Рад СРСР (1946 р.) і УРСР (1947 р.) у Дрогобицькій області. *Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник* / за ред. О. Багана. Дрогобич : Посвіт, 2009. Вип. I. С. 35–49; Ільницький В. Боротьба радянської репресивно-каральної системи проти українського визвольного руху у Дрогобицькій області 1948 – 1949 рр. (за матеріалами Державного архіву Львівської області). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2009. № 13. С. 224–231; Ільницький В. Вибори до Верховних рад СРСР (1946 р., 1950 р.) і УРСР (1947 р., 1951 р.) як одна із форм радянзації у Карпатському краї ОУН. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), Л. Винар, Л. Войтович, Г. Гмітерек та ін.. Дрогобич : Коло, 2012. Вип. XVI. С. 361–383; Ільницький В. Використання компрометаційних прийомів при ліквідації підпілля у Карпатському краї ОУН (1945–1954). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. Вип. 40. С. 158–162; Ільницький В. Використання основних форм і методів конспірації у діяльності підпілля Карпатського краю ОУН. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: Тези I-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (21 – 22 листопада 2013 р., м. Дрогобич)* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2013. С. 65–67; Ільницький В. Використання радянськими карально-репресивними органами спецзасобів у боротьбі проти визвольного руху у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-кол. Н. Скотна (гол. ред.), О. Петречко (ред.розділу) та ін. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. Випуск тридцять четвертий. Історія. С. 76–86; Ільницький В. Використання репресивно-каральними органами повстанських родин в агентурно-оперативних заходах у Карпатському краї ОУН (1945 – 1950-ті рр.). *Українознавство. Науковий громадсько-політичний, культурно-мистецький, релігійно-філософський, педагогічний журнал*. Київ : Українське агентство інформації та друку “Рада”, 2012. № 2 (43). С. 68–74; Ільницький В. Відновлення органів радянської адміністрації у Дрогобицькій області УРСР у 1944–1952 рр. *Питання історії України: Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Чернівці, 2012. Т. 15. С. 53–58; Ільницький В. Володимир Фрайт – провідник Дрогобицького окружного проводу ОУН. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія: Історичні науки*. Острог: Національний університет “Острозька академія”, 2010. Вип. 16. С. 178–187; Ільницький В. Депортаційна політика як засіб утвердження радянської адміністрації у Карпатському краї ОУН (1944 – 1954). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / за заг. ред. І. С. Зуляка. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 2. Ч. 1. С. 106–111; Ільницький В. Джерела до вивчення українського визвольного руху у Карпатському краї ОУН (1945–1950-ті рр.). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-кол. Т. Біленко (головний ред.), Р. Попп, С. Макаруч та ін.. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. Випуск двадцять восьмий. Історія. С. 86–99; Ільницький В. Діяльність легендарного Дрогобицького окружного проводу ОУН (1951 – 1960 рр.). *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2009. Вип. 2. С. 60–65; Ільницький В. Діяльність ОУН (м) у Дрогобицькій області УРСР (1940 – 1950-ті рр.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / ред. кол. Л. Тимошенко (голов. ред.), Л. Винар, Л. Войтович, Г. Гмітерек та ін. Дрогобич : Коло, 2011. Вип. XIV–XV. С. 386–399.

Ільницький В. До питання діяльності агентурно-бойових груп у Дрогобицькій окрузі ОУН (1945–1952). *Літопис Бойківщини. Журнал, присвячений дослідям історії, культури і побуту*

бойківського племені. 2013. Ч. 1/84 (95). 2013. С. 71–75; Ільницький В. До питання про масштаби боротьби репресивно-каральної системи проти українського визвольного руху у Карпатському краї ОУН (1945–1954). *Літопис Бойківщини. Журнал, присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені*. 2013. Ч. 2/85 (96). С. 60–67; Ільницький В. До питання про широкомасштабні операції репресивно-каральних органів СРСР у Карпатському краї ОУН. *Літопис Бойківщини. Журнал, присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені*. 2014. Ч. 2/87 (98). С. 51–59; Ільницький В. До питання функціонування референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН (1945–1952). *Українознавчий альманах*. Київ–Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2013. Вип. 13. С. 73–78; Ільницький В. До проблеми чисельності підпілля у Дрогобицькій окрузі ОУН (1945–1952). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2012. Вип. 3. С. 36–44; Ільницький В. Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад (1945 – 1952 рр.). Дрогобич : Вимір, 2009. 368 с.; Ільницький В. Життєвий і бойовий шлях Володимира Лівого-“Йордана”, “Митара” (1919–1948). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2013. Вип. 4. С. 20–29; Ільницький В. Життєвий і бойовий шлях Петра Мельника-“Хмари” (за матеріалами особистих зізнань та документів репресивно-каральних органів). *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. До 70-річчя створення Української повстанської армії* / гол. ред. М. Кугутяк. 2013. Ч. 24. С. 195–202; Ільницький В. Життєві віхи підполковника Омеляна Колодяжного: невідомі факти. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: Тези II-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (25 квітня 2014 р., м. Дрогобич)* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 53–56; Ільницький В. Застосування авіації радянськими репресивно-каральними органами у боротьбі проти визвольного руху в Карпатському краї ОУН (1945 – 1954). *Літопис Бойківщини. Журнал, присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені*. 2015. Ч. 1/88 (99). С. 66–74; Ільницький В. Застосування публічних форм покарання проти представників українського визвольного руху у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954). *Грані історії: збірник наукових праць*. Горлівка : Вид-во ГПМ ДВНЗ “ДДПУ”, 2013. Вип. 6. С. 94–105; Ільницький В. Заходи репресивно-каральних органів із розшуку Миколи Твердохліба-“Трома” (за матеріалами Галузевого державного архіву Служби безпеки України) / Василь Ільницький, Тарас Батюк. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2015. Вип. 12. С. 22–31; Ільницький В. Заходи щодо реалізація програми “Орлик” у Карпатському краї ОУН (1945– 1954). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. Вип. 39. С. 172–176; Ільницький В. Зиновій Ліщинський-“Сайгор” – референт СБ Стрийського надрайонного проводу ОУН. *Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської наукової військово-історичної заочної конференції (5–6 червня 2014 р.)* / Національний військово-історичний музей України / за заг. редакцією В. В. Таранця. Київ, 2014. С. 311–313; Ільницький В. Значення конспіративних заходів у діяльності підпілля Карпатського краю ОУН. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2013. Вип. 7. С. 32–52; Ільницький В. Ідентифікація тіл загиблих націоналістів у Карпатському краї ОУН (1945– 1954). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного*

педагогічного університету імені Івана Франка / ред.-кол. Н. Скотна (гол. ред.), О. Петrenchко (ред. розділу) та ін.. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2013. Випуск тридцять другий. Історія. С. 58–68; Ільницький В. Ідеологічні кампанії радянської адміністрації проти підпілля у Дрогобицькій окрузі ОУН (1945–1952). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-кол. Т. Біленко (гол. ред.), О. Петrenchко, Л. Тимошенко та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. Випуск тридцятий. Історія. С. 121–130; Ільницький В. Історія Організації українських націоналістів та Української повстанської армії : методичні матеріали до самостійної роботи студентів денної форми навчання галузі знань 0203. “Гуманітарні науки” напряму підготовки 6.020302. “Історія”. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. 49 с.; Ільницький В. Кадрове наповнення Дрогобицького окружного проводу ОУН (1945–1952). *Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник* / за ред. О. Багана. Рожнятів : Посвіт, 2013. Вип. 2. С. 193–212; Ільницький В. Кадровий склад Карпатського крайового проводу ОУН (1945–1954). *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії*. Київ : ННДІУВІ, 2012. Т. XXIX. С. 122–141; Ільницький В. Кадровий склад крайового проводу ОУН Карпатського краю (1945–1954). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи / гол. редколегії М. Литвин, упоряд. і наук. ред. М. Романюк, О. Стасюк. Львів, 2012. С. 334–346; Ільницький В. Концепція національної революції ОУН та боротьба за її реалізацію (30–40-і рр. ХХ ст.): навчально-методичний посібник. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. 62 с.; Ільницький В. Лицар невмирущої ідеї. Життя і боротьба Михайла Харіва / Василь Ільницький, Микола Галів. Дрогобич : “Швидкодрук”, 2009. 108 с.; Ільницький В. Михайло Харів – “Шугай”: життєпис оунівця / Василь Ільницький, Микола Галів. Дрогобич : Посвіт, 2008. 72 с.; Ільницький В. Морально-психологічний і фізичний стан учасників українського визвольного руху у Карпатському краї ОУН (1945–1954). *Інтелегенція і влада: Збірник наукових праць* / ред.-кол.: Г. І. Гончарук (голов. ред.) та ін. Одеса : “Астропринт”, 2015. Вип. 32. С. 174–187; Ільницький В. Організаційно-територіальний поділ Карпатського краю ОУН (1945–1954 рр.). *Український визвольний рух* / ред.-кол. В. В’ятрович, М. Гавришко (відп. ред.), Л. Зашкільняк, В. Косик та ін. / Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2013. Збірник 18. С. 117–137; Ільницький В. Особливості облаштування побуту в умовах підпілля Карпатського краю ОУН (1945–1954) (за матеріалами Галузевого державного архіву Служби безпеки України). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Науковий журнал*. Київ : Міленіум, 2015. № 3. С. 34–39; Ільницький В. Підпільний зв’язок у Карпатському краї ОУН. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: Тези III-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (26–27 березня 2015 р., м. Дрогобич)* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 71–74; Ільницький В. Підрахунок утрат борців визвольного руху і радянських карателів унаслідок збройних сутичок (на прикладі бою 17 листопада 1944 р. у с. Сторона на Дрогобиччині). *Літопис Бойківщини. Журнал, присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені*. 2014. Ч. 1/86 (97). С. 73–81; Ільницький В. Порушення “соціалістичної законності” при утвердженні радянської адміністрації у Карпатському краї ОУН (1945–1954). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2014. Вип. 10. С. 17–28; Ільницький В. Постать Трифуна Гачіча на тлі визвольного руху у Карпатському краї ОУН. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного*

педагогічного університету імені Івана Франка / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2013. Вип. 6. С. 23–32; Ільницький В. Постать Ярослава Мельника-“Роберта” на тлі українського визвольного руху. *Діалог культур – феномен у міждисциплінарному вимірі* / за ред. проф. Н. Скотної, проф. І. Зимомрі. Дрогобич : Посвіт, 2013. С. 153–160; Ільницький В. Проведення мобілізаційних заходів радянською адміністрацією у Карпатському краї ОУН. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць* гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ : Видавництво “Гілея”, 2015. Вип. 94 (3). С. 47–50; Ільницький В. Провідник Карпатського крайового проводу ОУН – Василь Сидор-“Шелест”. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. Вип. 17. С. 130–138; Ільницький В. Провідник Карпатського крайового проводу ОУН – Степан Слободян-“Єфрем”, “Клим”. *Збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. Вип. 1. С. 383–390; Ільницький В. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА в Дрогобицькій області у 40-х – на поч. 50-х рр. ХХ ст. *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-кол. Т. Біленко (гол. ред.), В. Футала, С. Макарчук та ін. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2007. Випуск двадцятий. Історія. С. 56–65; Ільницький В. Протистояння національного визвольного руху та радянської влади у Карпатському краї ОУН (1945–1954): мінування як засіб боротьби. *Інтелекція і влада: Збірник наукових праць* / ред.-кол.: Г. І. Гончарук (голов. ред.) та ін. Одеса : “Астропринт”, 2014. Вип. 30. С. 138–148; Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2015. Вип. 13. С. 21–45; Ільницький В. Роман Різняк-“Макомацький” – референт СБ Дрогобицького районного проводу ОУН. *Літопис Бойківщини. Журнал, присвячений дослідям історії, культури і побуту бойківського племені*. 2010. Ч. 1/78(89). С. 61–70; Ільницький В. Створення і бойова діяльність Дрогобицької округи ОУН (перша половина 1945 р. початок 1952 р.). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-кол. Т. Біленко (гол. ред.), Р. Попп, С. Макарчук та ін. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. Випуск двадцять четвертий. Історія. С. 135–145; Ільницький В. Створення та діяльність у західних областях УРСР радянських парамілітарних формувань (1944 – 1954 рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2011. № 2(37). С. 47–82; Ільницький В. Стосунки українців та поляків у Карпатському краї ОУН (1943 – 1946). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря] Дрогобич : Посвіт, 2015. Вип. 11. С. 35–55; Ільницький В. Структура Дрогобицької округи ОУН (1945 – 1952). *Інтелекція і влада: Збірник наукових праць* / ред.-кол.: Г. І. Гончарук (голов. ред.) та ін.. Одеса : Астропринт, 2012. Вип. 27. С. 103–116; Ільницький В. Структура оунівського підпілля у Дрогобицькій області (1945 – 1950-ті рр.). *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-кол. Т. Біленко (гол. ред.), Р. Попп, С. Макарчук та ін. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2008. Випуск двадцять другий. Історія. С. 137–148; Ільницький В. Український визвольний рух на теренах Дрогобицької області (серпень 1944 р. лютий 1946 р.). *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. До 100-річчя від дня народження Степана Бандери* / гол. ред. М. Кугутяк. 2009. № 15 – 16. С. 415–422; Ільницький В. Український національно-визвольний рух у Карпатському краї ОУН (1945–1954): історіографія проблеми. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / гол. ред. кол.

Л. Тимошенко. Дрогобич : Посвіт, 2015. Спецвипуск II. С. 277–313; Ільницький В. Участь ОУН (м) у визвольному русі на теренах Карпатського краю (1940-ві роки). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* Вип. 27: Ювілейний збірник на пошану Юрія Сливки / гол. ред.-кол. М. Литвин ; упоряд. і наук. ред. І. Соляр ; відп. секретар М. Чебан / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2015. С. 266–289; Ільницький В. Участь представників східної України у національно-визвольному русі на теренах Карпатського краю ОУН (1945–1954). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упоряд. В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2014. Вип. 9. С. 24–41; Ільницький В. Фальсифікація радянських втрат у Карпатському краї 1940-х рр. через увічнення пам'яті загиблих. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / гол. ред.кол. Л. Тимошенко. Спецвипуск II. Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 414–464; Ільницький В. Форми та засоби ідеологічної роботи радянської адміністрації спрямовані проти підпілля у Карпатському краї ОУН у другій половині 1940-х рр. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Історичні науки* / [ред.кол.: І. Д. Пасічник, В. В. Трофимович, А. І. Смирнов та ін.]. Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2015. Вип. 24. С. 101–107; Ільницький В. Функціонування служби безпеки у Карпатському краї ОУН (1945–1954). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* Вип. 24: Український визвольний рух середини ХХ століття в контексті суспільно-політичних ідей, подій та обставин / гол. ред.кол. М. Литвин, упоряд. і наук. ред. М. Романюк, О. Стасюк. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2014. С. 293–315; Ільницький В. Характеристика кадрового складу підпілля у Дрогобицькій окрузі ОУН (перша половина 1945 р. початок 1952 р.). *Збірник наукових праць. Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ : Українське агентство інформації та друку "Рада", 2009. Том XXV. С. 386–399; Ільницький В. Штрихи до питання боротьби репресивно-каральної системи проти греко-католицької церкви у Дрогобицькій області УРСР (1945–1953). *Парадигма sacrum & profanum у літературі та культурі: Збірник наукових праць: Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару*. Дрогобич : Посвіт, 2012. С. 200–211.

⁵⁹ Ковалик В. Репресивні дії органів НКВС проти УПА на теренах Станіславщини в 1944 році. *Сторінки воєнної історії. Науковий вісник Інституту історії НАН України*. 2006. Випуск № 11. С. 229–234; Ковалик В. Репресивні дії органів НКВС проти УПА на теренах Станіславщини в 1944–1945 роках. *Рід Шухевичів в історико-культурній спадщині України: Матеріали Міжнародної наукової конференції (10 липня 2005 р., с. Тишківці Городенківського району)*. Івано-Франківськ Нова Зоря, 2007. С. 238–247; Ковалик В. Порушення законності працівниками НКВС-МВС та інших правоохоронних структур на теренах Станіславської області в перші повоєнні роки (1945–1947 рр.): причини і наслідки. *Інтелігенція і влада: Збірник наукових праць* / ред.-кол.: Г. І. Гончарук (голов. ред.) та ін. Одеса : Астропринт, 2008. Вип. 11. С. 172–185.

⁶⁰ Козицький А. Авіаційні епізоди з історії УПА. *Військово-історичний альманах*. 2007. Ч. 1 (14). С. 73–88.

⁶¹ Лесів С. Референт ОУН "Дністровий" [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://museum-bandera.if.ua/main.php?m0prm=6&showItem=13> [02.08.2011]; Лесів С. Заходи по ліквідації провідника ОУН Карпатського краю – "Єфрема" [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://museum-bandera.if.ua/main.php?m0prm=6&showItem=40> [01.01.2012].

⁶² Леськів М. Державний терор у західних областях України в повоєнний час (1944 – 1953 рр.) / Мар'яна Леськів // Мандрівець. 2006. № 3(62). травень–червень. С. 19–24.

⁶³ Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Карпатського крайового проводу ОУН (1945–1954). *Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник*. Вип. I / ред. Олег Баган. Дрогобич : Посвіт, 2009. С. 50–60.

⁶⁴ Онишко Л. “Нам сонце всміхалося крізь ржавії грати ...”. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. Торонто; Львів : Видавництво “Літопис УПА”, 2007. 928 с.; Онишко Л. Організація та діяльність підпільного Українського Червоного Хреста на західноукраїнських землях у 1943–1945 роках. *Визвольний шлях*. 2004. Кн. 3. С. 54–64.

⁶⁵ Примаченко Я. Л. Пацифікація Західної України у 1944–1949 рр. (в контексті розвитку північноамериканської історіографії другої половини ХХ ст.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць: у 2 ч.* / НАН України, Інститут історії України / відп. ред. с. В. Кульчицький. Київ, 2007. Вип. 16. Ч. 1. С. 435–444.

⁶⁶ Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929 – 1939 роках. Львів : ВФ “Афіша”, 2010. 368 с.; Літопис Української Повстанської Армії. Т. 45: Генерал Роман Шухевич – “Тарас Чупринка” Головний Командир УПА / ред. Петро Потічний, Микола Посівнич. Торонто; Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2007. 572 с.; Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 10: Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907–1950). Документи і матеріали / упоряд. Сергій Богунов, Віктор Даниленко, Анатолій Кентій, Сергій Кокін, Володимир Лозицький, Микола Посівнич. Київ; Торонто : [б.в.], 2007. 832 с.

⁶⁷ Романишин Ю. Преса УПА за незалежність Української держави (1940–1950 рр.) / Юрій Романишин. *Українська періодика: історія і сучасність*. Львів : [б.в.], 2000. С. 183–189; Романишин Ю. Пропагандивна діяльність ОУН-УПА 40–50-х рр. ХХ ст. Як факт історії боротьби за незалежність України. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів : [б.в.], 2001. Вип. 9. С. 222–229.

⁶⁸ Романюк М. Сотня УПА “Непоборні”. *Український визвольний рух* / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Львів : Видавництво “Мс”, 2006. Збірник 6. С. 184–210. Романюк М. Сотня УПА “Свободи”. *Український визвольний рух* / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. Львів, 2003. Збірник 1. С. 97–124; Романюк М. Вступ. *Літопис Української Повстанської Армії*. Нова серія. Т. 23: Золочівська округа: документи і матеріали референтури СБ 1944–1951 / упоряд. Михайло Романюк. Київ; Торонто : [б.в.], 2013. С. 13–21.

⁶⁹ Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, 2002. 292 с.; Сеньків М. Форми і методи відчуження селянства від власності у західному регіоні України (друга половина 40-х – початок 50-х рр. ХХ ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / ред. кол. Леонід Тимошенко (гол. ред.), Любомир Винар, Леонід Зашкільняк, Ярослав Ісаєвич та ін.. Дрогобич : Коло, 2003. Вип. VII. С. 465–473.

⁷⁰ Трофимович В. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА (1944–1950 рр.) / Володимир Трофимович, Олександр Дмитерко. *Шляхами історії: Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка*. Львів : [б.в.], 2004. С. 409–422.

⁷¹ Фостій І. П. Діяльність ОУН-УПА на Буковині та боротьба з ними радянських репресивних органів 1944–1952 рр. *Книга Пам’яті України. Чернівецьк область.* / наук. ред. В. М. Ботушанський, П. П. Брицький. Чернівці : Пошуково-видавниче агентство “Книга Пам’яті України”, Чернівецьке обласне відділення, 1999. Т. 3. С. 136–167; Фостій І. П. Північна Буковина і Хотинщина у Другій світовій війні 1939 – 1945 рр. Чернівці Чернівецьке обласне відділення Пошуково-видавничого агентства “Книга пам’яті”, 2004. 368 с.

⁷² Щур Ю. Національно-визольна боротьба на Надніпрянщині у 1929 – 1939 рр. (роздуми на тлі проблеми). *Визвольний шлях. Суспільно-політичний, науковий та літературний місячник*. 2007. Кн. 3(708). березень. Річник 60. С. 57–76; Щур Ю. Організація Українських націоналістів на Запоріжжі. Короткий нарис. Запоріжжя : [б.в.], 2009. 52 с.; Щур Ю. Пропагандивна робота УПА серед українців-бойців Червоної Армії (До питання участі Червоної армії в УПА). *Визвольний шлях*. 2002. Кн. 12. С. 16–19.

⁷³ Ярош Б. До проблеми чисельності УПА. *Науковий вісник Волинського державного університету*. Луцьк, 1996. Вип. 1. Серія: Історія. С. 38–40; Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30–50-ті роки ХХ ст.: Історико-політологічний аспект. Луцьк : Наустир'я, 1995. 176 с.

⁷⁴ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 23–24.

⁷⁵ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 23.

⁷⁶ Prus E. *Atamania UPA*. Warszawa : Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1988. 366 s.; Prus E. *Powstanie i działanie zbrojne 14 Galicyjskiej Dywizji SS*. Warszawa, 1989. 324 s.; Prus E. *Heroji spod znaku tryzubca*. Warszawa : Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985. 348 s.; Prus E. *Z dziejow współpracy nacjonalistów ukraińskich z Niemcami w okresie II wojny światowej i okupacji*. Katowice, 1985. 394 s.

⁷⁷ Torzecki R. *Połący i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*. Warszawa : Wyd-wo Naukowe PWN, 1993. 349 s.; Torzecki R. *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945)*. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1972. 378 s.; *Historia Ukrainy XX w.* / Tadeusz Olszański. Warszawa : Oficyna Wydawnicza Volumen, 1994. 352 s.; Partacz Cz. *Próby porozumienia polsko-ukraińskiego na terenie Kraju w latach II wojny światowej. Polska-Ukraina: trudne pytania. Materiały VI międzynarodowego seminarium historycznego*. Warszawa : “TYRSA”, 2000. S. 17–52; Motyka G. *Tak było w Bieszczadach (walki polsko-ukraińskie 1943 – 1948)*. Warszawa : Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 1999. 552 s.; Motyka G. *Ukraińska partyzantka 1942 – 1960. Działalność Organizacji Ukraińskiej Powstańczej Armii* / Grzegorz Motyka. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza RYTM. 720 s.; Motyka G. *Wkręgu “Łunw Bieszczadach”*. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 2009. 189 s.; Мотика Г. Від волинської різанини до операції “Вісла”. Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. / Авторизований пер. з польської А. Павлишина, післямова І. Льюшина. Київ : Дух і Літера, 2013. 360 с.; Siwicki M. *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Tom drugi*. Warszawa : Zakład wydawniczy “TYRSA”, 1992. 336 s.; Siwicki M. *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Tom pierwszy*. Warszawa : Zakład wydawniczy “TYRSA”, 1992. 320 s.; Siwicki M. *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Tom trzeci*. Warszawa : Zakład wydawniczy “TYRSA”, 1994. 442 s.

⁷⁸ Siemaszko W. *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939 – 1945* / Władysław Siemaszko, Ewa Siemaszko. Warszawa: “Von Borowiecky”, 2000. T. 1 – 2. T. 1. 1000 s.

Siemaszko W. *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945* / Władysław Siemaszko, Ewa Siemaszko. Warszawa : “Von Borowiecky”, 2000. T. 1–2. T. 2. 1001–1439 s.

⁷⁹ Hałagida I. *Prowokacja “Zenona”. Geneza, przebieg i skutki operacji MBP o kryptonimie “C-1” przeciwko banderowskiej frakcji OUN i wywiadowi brytyjskiemu (1950 – 1954)* / Igor Hałagida. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2005. 318 s.; Motyka G. “Pany” i “rezuny”. *Współpraca AK-WiN i UPA (1945–1947)* / Grzegorz Motyka, Rafał Wnuk. Warszawa : Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, 1997. 218 s.

⁸⁰ Fiala J. *Zprava o akci B* / J. Fiala. Praha : Vульград, 1994. 135 s.

⁸¹ Slavík V. *Pravá tvár banderovcu. Akce B proti civilni siti* / Václav Slavík. Praha Orbis, 1948. 40 s.; Kaucký F. *Ve znamení trojzubce* / F. Kaucký, L. Vandůrek. Praha: Naše vojsko, 1965. 168 s.

⁸² Попов А. *Диверсанты Сталина: Деятельность органов госбезопасности СССР на оккупированной советской территории в годы Великой Отечественной войны*. Москва, 2004. 512 с.; Попов А. *НКВД и партизанское движение*. Москва : Олма-Пресс, 2003. 383 с.

⁸³ Сыслов О. С. *Степан Бандера и борьба ОУН*. Москва : Вече, 2011. 320 с.

⁸⁴ Семиряга М. Коллаборационизм: Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны / Михаил Семиряга. Москва : “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2000. 863 с.

⁸⁵ Земсков В. Н. Спецпоселенцы в СССР 193–1960. Москва : Наука, 2005. 306 с.

⁸⁶ Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. Санкт-Петербург : Издательский дом “Нева”, 2004. 416 с.; “... Создавать невыносимые условия для врага и сея его пособников...”. Красные партизаны Украины, 1941–1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы / авт.-сост.: Гогун А., Кентий А. Киев : Украинский издательский союз, 2006. 430 с.

⁸⁷ Помогаев В. В. Украинский национализм после второй мировой войны: маски и лицо : монография. Тамбов : Издательство ТГУ, 2000. 192 с; Попов А. НКВД и партизанское движение. Москва : Олма-Пресс, 2003. 383 с.

⁸⁸ Дюков А. Второстепенный враг. ОУН, УПА и решение “еврейского вопроса”: Монография. Москва : REGNUM, 2008. 152 с.

⁸⁹ Armstrong J. Ukrainian nationalism 1939–1945. New-York : Columbia University Press, 1963. 361 p.

⁹⁰ Burds J. Agentura: Soviet Informants’ Networks and the Ukrainian Rebel Underground in Galicia 1944–1948 // Eastern European Policy and Society (EEPS). Vol. 1. Number 1 (winter 1997). P. 89–130; Burds J. The Early Cold War in Soviet Western Ukraine, 1944–1948 // The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies, Number 1505. Pittsburg: V.v., 2001. 67 p.

⁹¹ Snyder T. The causes of Ukrainian-Polish ethnic cleansing 1943 // Past and Present: a journal of historical studies. 2003. №179. P. 197–234.

⁹² Кокін С. А. Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного архіву СБУ. Анотований покажчик документів з фонду друкованих видань (1944–1953). Київ : Інститут історії України НАН України, 2000. Вип. 1. 214 с.; Галузевий державний архів СБУ: Путівник / автори-упоряд.: В. М. Даниленко (відп.упор.) та ін. Харкі: Права людини, 2009. 136 с.

⁹³ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 20; Т. 28. Арк. 186; Т. 38. Арк. 166–180зв.; Т. 39. Арк. 7зв.–8зв.; Т. 47. Арк. 83; 85–86; 344; Т. 39; Т. 60. Арк. 271, 276, 277, 279, 281, 282, 290; Т. 61. Арк. 59; Т. 78. Арк. 258–259зв., 260–261зв., 271–288, 350–371; 392–462; Т. 87. Арк. 146–161.

⁹⁴ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 398. Т. 4. Арк. 93–95; Т. 13. Арк. 150–150зв., 152–152зв., 195, 196, 200–201, 224; Т. 21. Арк. 224.

⁹⁵ ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 1–98.

⁹⁶ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 26–27.

⁹⁷ ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 90 (1951). Спр. 66. Арк. 50, 98; Оп. 55 (1953). Спр. 6. Т. 1. Арк. 98–99; Оп. 56 (1953). Спр. 6. Т. 2. Арк. 202; Оп. 58 (1953). Спр. 1. Т. 1. Арк. 103, 144, 237; Оп. 59 (1953). Спр. 6. Т. 4. Арк. 152; Оп. 98 (1954). Спр. 1. Т. 1. Арк. 1, 2; Спр. 7. Арк. 17, 177; Спр. 8. Арк. 85–86; Спр. 9. Арк. 93–95; Спр. 13. Т. 1. Арк. 30; Оп. 60 (1953). Спр. 4. Т. 2. Арк. 344; Спр. 16. Арк. 193; Оп. 99 (1954). Спр. 15. Арк. 218, 236, 256; Ф. 13. Спр. 372. Т. 56. Арк. 9–12; Т. 9. Арк. 17.

⁹⁸ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016.. С. 27.

⁹⁹ ЦДАВО України. Ф. 3833. Оп. 1. Спр. 226. Арк. 123; Ф. 3836. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 12, 34, 43–44, 46, 58, 68, 69, 111, 129, 184–184зв., 189, 196, 243, 259, 306; Спр. 70. Арк. 2; Ф. 3838. Оп. 1. Спр. 4а. Арк. 28, 29, 30–32.

¹⁰⁰ ЦДАВО України. Ф. 3836. Оп. 1. Спр. 67: пропагандистські матеріали референта пропаганди округу “Маківка” – “Тустань” – “Аркадія”. 381 арк.

¹⁰¹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 27–28.

¹⁰² Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 28.

¹⁰³ ДАІФО. Ф. 1. Оп. 1. Т. 1 (1946 – 1950 рр.). 140 арк.

¹⁰⁴ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 28-29.

¹⁰⁵ ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955. [Б.м.] : Видання Закордонних частин ОУН, 1955. 372 с. (“Бібліотека українського підпільника” Ч. 1); УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. [Б.м.] : Видання Закордонних частин ОУН, 1957. Ч. 1. 452 с. (Серія “Бібліотека українського підпільника” Ч. 6); УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942–1950 рр. Бойові дії УПА за 1943–1950 рр. [Б.м.] : Видання Закордонних частин ОУН, 1960. Ч. 2. 444 с. (Серія “Бібліотека українського підпільника” Ч. 7); УГВР в світлі постанов Великого Збору та інших документів з діяльності 1944–1951 рр. [Б.м.] : Видання Закордонних частин ОУН, 1956. 356 с. (Серія “Бібліотека українського підпільника” Ч. 3); АБН в світлі постанов Конференцій та інших матеріалів з діяльності 1941–1956 рр. [Б. м.] : Вид. ЗЧ ОУН, 1956. 368 с.

¹⁰⁶ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016.. С. 29–30.

¹⁰⁷ Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. Київ : Дніпро, 1996. 496 с.; Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали. Київ : Дніпро, 1998. 944 с.; Сергійчук В. Український здви́г: Волинь. 193 –1955 рр. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.; Сергійчук В. Український здви́г: Закерзоння. 1939–1947 рр. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2004. 836 с.; Сергійчук В. Український здви́г: Наддніпрянщина. 1941–1955 рр.. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. 836 с.; Сергійчук В. Український здви́г: Поділля. 1939 – 1955 рр.. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.; Сергійчук В. Український здви́г: Прикарпаття. 1939–1955 рр. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.; Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950). Київ : ПП Сергійчук М. І., 2007. Т. 1. 640 с.; Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950). Київ : ПП Сергійчук М. І., 2007. Т. 2. 584 с.; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959). Київ : ПП Сергійчук М. І., 2009. Т. 1. 680 с.; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959). Київ : ПП Сергійчук М. І., 2009. Т. 2. 640 с.; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939– 959). Київ : ПП Сергійчук М. І., 2009. Т. 3. 648 с.

¹⁰⁸ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. проф. Микола Кугутяк] Т. 2. Івано-Франківськ : КПФ “ЛІК”, 2009. Кн. 1: 1939–1945. 600 с.; Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. проф. Микола Кугутяк. Т. 2. Івано-Франківськ : КПФ “ЛІК”, 2010. Кн. 2: 1945 – 1946. 696 с.; Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. проф. Микола Кугутяк. Т. 2. Івано-Франківськ : КПФ “ЛІК”, 2011. Кн. 3: 1947–1957. 768 с.

¹⁰⁹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 31.

¹¹⁰ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 29.

¹¹¹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 32.

¹¹² Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 33.

¹¹³ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 34–35.

¹¹⁴ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 35.

¹¹⁵ ГДА СБУ. Ф. 71. Опис фонду (Розпочато 26.11.1990 – закінчено 28.03.1991). 280 арк.

¹¹⁶ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 35–36.

¹¹⁷ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. Київ : Либідь; Військо України, 1994. Книга друга: Документи та матеріали. 688 с.

¹¹⁸ Сергійчук В. Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944 – 1946 роках. Київ: Українська видавнича спілка, 1999. –191 с.; Сергійчук В. Радянські партизани проти ОУН-УПА. К.: Українська видавнича спілка, 2000. 200 с.; Сергійчук В. Самі себе звоювали. Діяльність винищувальних батальйонів проти українського національно-визвольного руху. К.: Українська видавнича спілка. 80 с.; Сергійчук В. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА. Видання друге, доповнене. К.: ПП Сергійчук М.І., 2006. 184 с.

¹¹⁹ Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах / [упоряд. Юрій Сливка]. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 1996. Т. 1: 1939 – 1945 рр. 750 с.; Депортації: Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. У трьох томах. / [упоряд. Юрій Сливка]. Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 1998. Т. 2: 1946 – 1947 рр. 540 с.

¹²⁰ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945 – 1954). Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 40-41.

¹²¹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945 – 1954). Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 42-43.

¹²² ДАЗО. Ф. П-1. Оп. 1. Арк. 7–9, 18, 25–27, 43, 60–61, 76, 90, 139 арк.

¹²³ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945 – 1954). Дрогобич: Посвіт, 2016. С. 43.

¹²⁴ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943 – 1959 / [упоряд. Олександр Вовк, Іван Павленко, Юрій Черченко]. К.; Торонто: [б.в.], 2001. 650 с.; Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943 – 1959) / [упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко]. К.; Торонто: [б.в.], 2002. Кн. 1: 1943 – 1945. 596 с.; Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 5: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943 – 1959) / [упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко]. К.; Торонто: [б.в.], 2002. Кн. 2: 1946 – 1947. 572 с.; Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 6: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943 – 1959) / [упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко, Катерина Абрамова]. К.; Торонто: [б.в.], 2003. Кн. 3: 1948. 523 с.; Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 7: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943 – 1959) / [упоряд. Михайло Деркач, Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко]. К.; Торонто: [б.в.], 2003. Кн. 4: 1949 – 1959. 716 с.

¹²⁵ Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. К.: Дніпро, 1996. 496 с.; Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр. Нові

документи і матеріали. К.: Дніпро, 1998. 944 с.; Сергійчук В. Український здви́г: Волинь. 1939 – 1955 рр.. К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.; Сергійчук В. Український здви́г: Закарпаття. 1939 – 1947 рр.. К.: Українська Видавнича Спілка, 2004. 836 с.; Сергійчук В. Український здви́г: Наддніпрянина. 1941 – 1955 рр.. К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. 836 с.; Сергійчук В. Український здви́г: Поділля. 1939 – 1955 рр.. К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.; Сергійчук В. Український здви́г: Прикарпаття. 1939 – 1955 рр.. К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.; Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940 – 1950). К.: ПП Сергійчук М. І., 2007. Т. 1. 640 с.; Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940 – 1950). К.: ПП Сергійчук М. І., 2007. Т. 2. 584 с.; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939 – 1959). К.: ПП Сергійчук М. І., 2009. Т. 1. 680 с.; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939 – 1959). К.: ПП Сергійчук М. І., 2009. Т. 2. 640 с.; Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939 – 1959). К.: ПП Сергійчук М. І., 2009. Т. 3. 648 с.; Ліквідація УГКЦ (1939 – 1946). Документи радянських органів державної безпеки. К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. Т. 1. 920 с.; Ліквідація УГКЦ (1939 – 1946). Документи радянських органів державної безпеки. К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. Т. 2. 804 с.

¹²⁶ Літопис Голготи України / гол. ред. В'ячеслав Цветков. Львів : Редакція Літопису Голготи України, 1993. Т. 1: Спогади політв'язнів, репресованих і переслідуваних. Героїка ОУН–УПА. 246 с.; Літопис Голготи України / гол. ред. В'ячеслав Цветков. Дрогобич : ВФ “Відродження”, 1994. Т. 2: Репресована церква. 528 с.; Літопис Голготи України / гол. ред. В'ячеслав Цветков. Львів : “Сполом”, 1997. Т. 3: Героїка ОУН–УПА. 831 с.; Літопис Голготи України / гол. ред. В'ячеслав Цветков. Т. 4: Славні дочки України-Русі. Львів : “Сполом”, 1999. 1006 с.; Літопис Голготи України / гол. ред. В'ячеслав Цветков. Львів : НВФ “Українські технології”, 2008. Т. 6: Геноцид української нації. 1000 с.

¹²⁷ Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / підготували Ярослав Лялька, Петро Максимчук, Іван Патер та ін. ; авт. передмови Ярослав Лялька, Роман Бачинський. Львів : Просвіта, 1993. Кн. 1. 800 с.; Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади / підготували Ярослав Лялька, Роман Коритко, Мирон Онишкевич та ін. ; авт. передмови Ярослав Лялька. Львів : Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. 664 с.; Літопис нескореної України. Стара Сіль / підготували Ярослав Лялька, Павло Романюк; авт. передмови Ярослав Лялька. Львів : Каменярь, 2002. Кн. 3. 309 с.

¹²⁸ Обвиняет земля. Организация украинских националистов: документы и материалы. / ред.-кол.: Виталий Масловский, Адам Мартынюк, Андрей Писловский, Владимир Помогаев, Руслан Пыриг. Москва : Универсум, 1991. 157 с.; Внутренние войска в борьбе с буржуазным националистическим подпольем на заключительном этапе Великой Отечественной войны и в первые послевоенные годы / составители: Владимир Некрасов, Владимир Кривец, Михаил Горбов, Самуил Штутман. Москва : ГУВВ, 1986. 319 с.; НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Беларуссии и Прибалтике (1939 – 1956) : Сборник документов / составители: Н. И. Владимирцев, А. И. Кокурин. Москва : Объединенная редакция МВС России, 2008. 640 с.; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документи: в 2 т. / под ред. А. Н. Артизова. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. Т. 1: 1939–1943. 878 с.; Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документи : в 2 т. / под ред. А. Н. Артизова. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. Т. 2: 1944 – 1945. 1167 с.

¹²⁹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. 2016. С. 45.

¹³⁰ Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. С. 7.

- ¹³¹ Троцук І. В. Нарратив как междисциплинарный методологический конструкт в современных социальных науках. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология*. 2004. № 6–7. С. 65.
- ¹³² Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 49–50.
- ¹³³ Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти). Дрогобич : Відродження, 2005. С. 17.
- ¹³⁴ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 50–51.
- ¹³⁵ Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу. *Український історичний журнал*. 1999. № 3. С. 17–18.
- ¹³⁶ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 50–51.
- ¹³⁷ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 52.
- ¹³⁸ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 52.
- ¹³⁹ Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію: Таємниці історичної нарації. Київ : К.І.С., 2012. С. 126.
- ¹⁴⁰ Верменич Я. Нова локальна історія та історична регіоналістика: експлікація термінів. *Регіональна історія України : збірник наукових статей*. Київ : Інститут історії України НАН України, 2007. Вип. 1. С. 13–19.
- ¹⁴¹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 52–53.
- ¹⁴² Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 53.
- ¹⁴³ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 54.
- ¹⁴⁴ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 54.
- ¹⁴⁵ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 54.
- ¹⁴⁶ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 54.
- ¹⁴⁷ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 59–60.
- ¹⁴⁸ Боляновський А. В. Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939–1945 рр.). Львів Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 130.
- ¹⁴⁹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 60.
- ¹⁵⁰ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 61.
- ¹⁵¹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 32.
- ¹⁵² ГДА СБУ. Ф. 71. Опис фонду.
- ¹⁵³ ДАІФО. Ф. 1. Оп. 1. Т. 1 (1946–1950 рр.). 140 арк.
- ¹⁵⁴ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 42; ДАЧО. Ф. П-15. Оп. 1. Опис (1940–1971 рр.). 129 арк.; ДАЗО. Ф. П-1. Оп. 1. Опис (1946–1950). 140 арк.
- ¹⁵⁵ ДАЗО. Ф. П-1. Оп. 1. Арк. 7–9, 18, 25–27, 43, 60–61, 76, 90, 139 арк.

-
- ¹⁸² Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 375.
- ¹⁸³ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 376.
- ¹⁸⁴ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 346–354.
- ¹⁸⁵ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 378–403.
- ¹⁸⁶ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 403–414.
- ¹⁸⁷ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 331–332.
- ¹⁸⁸ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 332–333.
- ¹⁸⁹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 345.
- ¹⁹⁰ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 354.
- ¹⁹¹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 346.
- ¹⁹² Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 355–364.
- ¹⁹³ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 422.
- ¹⁹⁴ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 442.
- ¹⁹⁵ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 447–456.
- ¹⁹⁶ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 438–456.
- ¹⁹⁷ Ільницький В. Кадровий склад управлінь НКДБ–МДБ Дрогобицької, Закарпатської, Станіславської, Чернівецької областей УРСР (за штатними розстановками кадрів 1944, 1947, 1950 рр. *Літопис Волині*. 2021. Ч. 25. С. 36–37.
- ¹⁹⁸ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 327–331.
- ¹⁹⁹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 56.
- ²⁰⁰ Дем'ян Г. На допомогу краєзнавцям – дослідникам повстанського руху. Львів, 1992. 16 с.
- ²⁰¹ Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 379.

Навчальне видання

Василь Ільницький

**Методологія дослідження
українського визвольного руху
(1920–1950-х рр.)**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для підготовки фахівців третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія

**Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**Головний редактор
*Ірина Невмержицька***

**Технічний редактор
*Кізіма Наталія***

Здано до набору 24. 06. 2022 р. Підписано до друку 28. 06. 2022 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний. Гарнітура Times. Наклад 50 прим. Ум. друк.
арк. 6,00. Зам. 55.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.). 82100 Дрогобич, вул.
І.Франка, 24, к. 42.